

บทเรียนการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากร
ป่าต้นน้ำและความหลากหลายทางชีวภาพด้วยกลไก

“บ้าน วัด โรงเรียน”

พื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง

จัดทำโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เพ็ญศิริ พันพา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดย

สมาคมเครือข่ายคนรักสัตว์สิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง
สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
มิถุนายน 2567

คำนำ

โครงการวิจัยเพื่อสนับสนุนการติดตามและถอดบทเรียนผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง ระยะที่ ๒ ปี ๒๕๖๗ เป็นโครงการที่จะต่อยอดการพัฒนาความร่วมมือขององค์กรภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ให้ร่วมมือกันส่งเสริม สนับสนุนชุมชนอนุรักษ์ พื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

จุดที่น่าสนใจของโครงการคือกระบวนการสร้างลักษณะชุมชนนิเวศที่มีการทำงานร่วมกันของ “บ้าน วัด โรงเรียน” โดยการพัฒนากลไกความร่วมมือระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ที่บูรณาการไปกับกลไกที่มีอยู่เดิมให้เกิดการเชื่อมโยงร่วมมือกันในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนพื้นที่ความหลากหลายของป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า จัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนิเวศ ส่งเสริมและพัฒนาชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ร่วมมือกับชุมชนพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน

โดยในปัจจุบันโครงการได้ดำเนินการเข้าสู่ระยะที่ ๒ และกำลังจะสิ้นสุดลง จึงมีการดำเนินกิจกรรมทางวิชาการในการสร้างองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินโครงการโดยใช้กระบวนการวิจัยติดตามและถอดบทเรียนเพื่อผลิตเอกสารวิชาการสำหรับการเผยแพร่ชุดความรู้ ประสบการณ์ของการดำเนินกิจกรรม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ พันพา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับทีมงานสมาคมเครือข่ายคนรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง เป็นผู้รับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาถอดบทเรียนและจัดทำเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนสู่สังคมเพื่อขยายผลต่อไป

เพ็ญศิริ พันพา

มิถุนายน ๒๕๖๗

สารบัญ

หัวข้อ	หน้า
๑. บทที่ ๑ ที่มาและความสำคัญของโครงการและวิธีการศึกษา	๔
๒. บทที่ ๒ แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ติดตาม และถอดบทเรียน	๕
๓. บทที่ ๓ ผลการดำเนินโครงการและการถอดบทเรียน	
- บริบทของการดำเนินโครงการ (สภาวะแวดล้อม Context Evaluation: C)	๑๖
- ปัจจัยนำเข้าของโครงการ (Input Evaluation: I)	๓๑
- กระบวนการดำเนินงานของกลไกการขับเคลื่อน บ้าน วัด โรงเรียน (Process Evaluation: P)	๓๗
- ผลผลิตโครงการ (Product Evaluation: P)	๔๕
๔. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะต่อกสนพัฒนาโครงการ	
- การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT Analysis)	๖๑
- สรุป เสนอแนะ	๖๘

บทที่ ๑ ที่มาและความสำคัญ

๑. ความเป็นมาของโครงการ

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง การดำเนินโครงการจะเป็นการต่อยอดมาจากโครงการฟื้นฟูธรรมชาติลุ่มน้ำแม่หมี-แม่ต๋อม ซึ่งได้ดำเนินการระหว่างปี ๒๕๓๘ - ๒๕๔๑ เป็นต้นมา ภายใต้การดูแลของมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม มีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นผู้ดำเนินการในพื้นที่หลักได้แก่ พื้นที่ตำบลหัวเมือง ในการสร้างเครือข่ายชนเผ่าปกากะญอ แม่หมี-แม่ต๋อม ๔ หย่อมบ้าน และคนเมืองพื้นราบ ๕ หมู่บ้าน จนเกิดความเข้าใจ และร่วมมือกันดูแลรักษาป่าชุมชน ด้วยการจัดทำแนวเขตป่าชุมชน การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินที่ชัดเจนไม่บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่ม เป็นพื้นที่พิเศษในเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน การพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านแม่หมี-แม่ต๋อม ทำให้มีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาป่าสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในกลุ่มสตรีชนเผ่า และคนเมืองพื้นราบ ที่เป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นผลสำเร็จของการดำเนินงานระดับหนึ่ง

ในขณะที่การดำเนินโครงการมีเป้าหมายเพื่อมุ่งสร้างความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อ.เมืองปาน ดีขึ้นจากความร่วมมือของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ต้นน้ำวังด้วยความร่วมมือใน ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” และเพื่อเผยแพร่และสร้างความเข้าใจให้ชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น โดยเริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๔ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๗

ภารกิจหลักของโครงการจึงเน้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและสนับสนุนการสร้างรูปธรรมองค์กรชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชน และสนับสนุนให้มีการรับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่จะดำรงวัฒนธรรม ระบบการจัดการของตนเอง สิทธิที่จะเข้าถึงทรัพยากร สิทธิในการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเอง โดยมีภารกิจหลักคือการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน บทบาทการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กรประชาชน กลุ่ม หรือเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน รวมถึงเสริมสร้างและขยายการประสานงาน ประสานเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรส่วนท้องถิ่น และองค์กรประชาชน ให้มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย และทำการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนเพื่อให้เกิดความตระหนักและร่วมกันแก้ไขปัญหา ตั้งแต่ระดับปฏิบัติถึงระดับนโยบายของประเทศ ทำการเสริมสร้างความเข้าใจอันดีและก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่างภาคประชาชน ชุมชน ศาสนสถาน สถานศึกษาในท้องถิ่น ภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคอื่น ๆ

ดังนั้นโครงการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ฯ จึงมีจุดเริ่มต้นมาจากการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่องโดยต่อยอดกิจกรรมการพัฒนาความร่วมมือขององค์กรภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ให้ร่วมมือกันส่งเสริม สนับสนุนชุมชนอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ลักษณะชุมชนนิเวศที่มีการทำงานร่วมกันของ “บ้าน วัด โรงเรียน” โดยการพัฒนากลไกความร่วมมือระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ที่บูรณาการไปกับกลไกที่มีอยู่เดิม ได้แก่ เครือข่ายราชวรวิหารอสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ป่าหมู่บ้าน (ทสม.) อาสาสมัครชุมชน สภาองค์กรชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ฝ่ายปกครองท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน ให้เกิดการเชื่อมร้อยร่วมมือกันในการส่งเสริม และพัฒนาชุมชนฟื้นฟูความหลากหลายของป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า จัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนิเวศส่งเสริมและพัฒนาชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ร่วมมือกับชุมชนฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน และจัดทำเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ ในขณะเดียวกันโครงการมีกลุ่มเป้าหมายในการทำงานเป็นระดับกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนและประชาสังคม เน้นการทำงานในรูปแบบ Area base ภายใต้หลักการ ๓ ประสาน คือ บ้าน วัด โรงเรียน พื้นที่ดำเนินการประกอบไปด้วย ๔ ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านขอ ตำบลแจ้ซ้อน ตำบลเมืองปาน ตำบลหัวเหมือง โดยมีกลุ่มเป้าหมายได้แก่ประชาชนในพื้นที่ เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม เยาวชนในโรงเรียน ครู นักเรียน พระสงฆ์ และภาคีภาคส่วนต่าง ๆ เช่น อปท. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๑๔๕ คน โดยพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในอำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง

จากความเป็นมาในข้างต้นจึงนำมาสู่ประเด็นคำถามที่สำคัญในการศึกษาคือ ประการแรก การดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันท้องถิ่นมีการพัฒนาทุนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นและส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจากต้นทุนเดิมอย่างไรบ้าง และโครงการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าและความหลากหลายได้มีกระบวนการในการสร้างความร่วมมือและพัฒนากลไกการจัดการขึ้นมาได้อย่างไร และผลแห่งการทำงานของกลไกได้ก่อให้เกิดระบบการจัดการทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างไร รวมถึงการวิเคราะห์ศักยภาพของท้องถิ่น การขับเคลื่อนและการพัฒนาต่อไปในอนาคตควรทำอย่างไร

๒. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาบริบทและทุนเดิมในการจัดการสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินโครงการและส่งผลต่อการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

๒. เพื่อศึกษาการออกแบบกลไก กระบวนการ และการขับเคลื่อนของกลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” ในการจัดการสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

๓. เพื่อถอดบทเรียนผลการดำเนินโครงการรวมถึงวิเคราะห์ศักยภาพของกลไกท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

๓. ระเบียบวิธีและการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๑ ขอบเขตการศึกษา

- ขอบเขตการดำเนินงาน

เป็นการดำเนินงานด้านวิชาการไปพร้อม ๆ กับการทำวิจัยเพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการขอบเขตหน้าที่ได้แก่ ให้คำปรึกษาด้านวิชาการการจัดกิจกรรมและการพัฒนาตัวกลไก ทำการติดตามผลการดำเนินโครงการรวมถึงการให้คำชี้แนะเพื่อยกระดับการพัฒนาโครงการ ดำเนินสำรวจและรวบรวมทุนเดิมโดยการเข้าร่วมกระบวนการ กิจกรรม ในเวทีต่าง ๆ เพื่อร่วมถอดบทเรียนการทำงานกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ นำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์รวมถึงการสร้างตัวแบบของกลไกและการขับเคลื่อนงาน รวมถึงประเมินผลการดำเนินงานจากการดำเนินกิจกรรม และกระบวนการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อำเภอเมืองปาน ๔ ตำบล ได้แก่ ต.หัวเมือง ตำบลแจ้ซ้อน ตำบลเมืองปาน และตำบลบ้านขอ และสุดท้ายคือการจัดทำรูปเล่มรายงาน

- ขอบเขตของเนื้อหา

บริบทของการดำเนินโครงการ (สภาวะแวดล้อม Context Evaluation: C) เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านบริบททั่วไปของพื้นที่ อาทิ ประวัติศาสตร์พัฒนาการของพื้นที่ด้านการจัดการทรัพยากร ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางชีวภาพ พัฒนาการของการเกิดกลไกความร่วมมือ และการเกิดทุนเดิมของท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการสร้างความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ

ปัจจัยนำเข้าของโครงการ (Input Evaluation: I) ถอดบทเรียนจากการติดตามการทำงานโดยมุ่งศึกษาการใช้ต้นทุนทั้งด้าน งบประมาณ คน เครื่องมือ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เพื่อนำเข้าสู่กลไกให้เกิดกระบวนการจัดการ

กระบวนการดำเนินงานของกลไกการขับเคลื่อน บ้าน วัด โรงเรียน (Process Evaluation: P)เป็นการถอดบทเรียนจากการติดตามกระบวนการทำงาน โดยดูตั้งแต่การออกแบบกิจกรรม กระบวนการดำเนินกิจกรรม การเข้าร่วมของกลุ่มเป้าหมาย การดำเนินการตามแผน รวมถึงการดูวิธีการดำเนินกิจกรรม การใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากร

ผลผลิตโครงการ (Product Evaluation: P) เป็นการถอดบทเรียนจากผลสำเร็จจากติดตามผลการดำเนินงานของโครงการ โดยรอบการถอดบทเรียนในส่วนนี้มุ่งไปที่กระบวนการเรียนรู้ของผู้ดำเนินโครงการ ภาคร่วมต่าง ๆ และกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการ เป็นประเด็นการเรียนรู้ที่จะถอดเป็นชุดประสบการณ์ที่ได้จากการดำเนินงาน

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT Analysis) ในส่วนของข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาโครงการในอนาคต จะใช้เครื่องมือ SWOT Analysis ในการวิเคราะห์ชุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรคและโอกาสการพัฒนาโครงการ

- ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล การดำเนินกิจกรรมและการจัดเวทีต่าง ๆ จะจัดขึ้นในพื้นที่ ๔ ตำบลเป้าหมาย ได้แก่ ต.หัวเมือง ตำบลแจ้ซ้อน ตำบลเมืองปาน และตำบลบ้านขอ ในอำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

- แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in depth interview)

เมื่อผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องในขั้นต้นแล้วจึงดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยการ

- แบบคำถามสนทนากลุ่มย่อย (focus group)

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วจึงดำเนินการสร้างแบบสนทนากลุ่มย่อยในรูปแบบสนทนายสนทนา เป็นเวทีการให้ข้อมูลที่สร้างสรรค์เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย

แนวคำถามกึ่งโครงสร้างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและสัมภาษณ์กลุ่ม

การวิจัยเชิงคุณภาพได้ใช้แนวคำถามที่ต่อยอดจากการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อใช้สำหรับสัมภาษณ์ประกอบด้วยประเด็นสำคัญดังนี้

- ๑) ความเข้าใจ ความคิดเห็น เกี่ยวกับโครงการและการเข้าร่วมกิจกรรม
- ๒) แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรียนรู้ บทเรียนที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงการแชร์ประสบการณ์ที่พบเจอในสถานการณ์ต่าง ๆ
- ๓) แนวทางในการพัฒนาต่อยอดโครงการในอนาคตในมิติของความเข้มแข็งของกลไกในปัจจุบัน การมองจุดแข็ง จุดอ่อน แนวทางการพัฒนา และก้าว่างที่อยากเห็นต่อไปในอนาคตในด้านการจัดการทรัพยากรป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

เวทีถอดบทเรียนสัญจรรายตำบล ๔ ตำบล เพื่อจัดเก็บข้อมูลในระดับเครือข่าย กลุ่ม องค์กร โดยจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิก โดยใช้เครื่องมือคือสนทนากลุ่มย่อย ในการสนทนากลุ่มย่อยจะมีผู้นำการสนทนา ผู้ช่วยบันทึกและทำแผนภูมิ ใช้ประเด็นคำถามตามประเด็นที่กำหนดไว้กระตุ้นให้มีการแลกเปลี่ยนแชร์ประสบการณ์ที่พบเจอในการเข้าร่วมกิจกรรม

การสัมภาษณ์รายบุคคล ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ใช้การสัมภาษณ์ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) ดำเนินการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัย โดยผู้วิจัยได้ให้กลุ่มเป้าหมายเลือกวิธีการให้สัมภาษณ์ประกอบด้วยการสัมภาษณ์ผ่านทางโทรศัพท์ หรือการสัมภาษณ์ผ่านแอปพลิเคชันอื่น ๆ ตามที่กลุ่มเป้าหมายสะดวก

การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative data) จะใช้การพรรณนา (Descriptive) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ(primary qualitative data) ได้แก่ ข้อมูลที่มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การเข้าร่วมกิจกรรม หรือ การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายที่ได้จากการลงภาคสนาม นอกจากนี้ยังมีการใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary qualitative data) อันได้แก่ข้อมูลที่เป็นตัวเลข หรือข้อความ (text) ที่อยู่ในสิ่งบันทึกต่าง ๆ

เช่น รายงานสถานการณ์ ข้อมูลสถิติ บันทึกการประชุม การทบทวนวรรณกรรม เมื่อได้ข้อมูลมาผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “การวิเคราะห์เนื้อหา” (Content analysis) โดยการจัดระเบียบข้อมูล ให้อยู่ในสภาพที่สะดวกและง่ายต่อการนำไปวิเคราะห์ ซึ่งการจัดระเบียบข้อมูลนี้จะกระทำเมื่อนักวิจัยอยู่ในสนามการวิจัย และได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้ระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งเห็นว่าข้อมูลมีมากพอจึงเริ่มทำการจัดระเบียบข้อมูล โดยอาศัยระบบหรือหลักเกณฑ์ที่มาของข้อมูล เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และจากเอกสาร เมื่อจัดระเบียบข้อมูลตามระบบหรือหลักเกณฑ์ จากนั้นจะทำการกำหนดบัญชีคำหลักโดยการให้ความหมายคำหลัก (วลีหรือข้อความ) นั้นมี ความหมายว่าอย่างไร ครอบคลุมในเรื่องอะไรบ้าง และสุดท้ายคือการสร้างบทสรุป

๓.๓ ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

- คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ๔ ตำบล	๑๒	คน
- คณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ๔ ชมรม	๘	คน
- ผู้นำเครือข่ายพระสงฆ์	๓	รูป
- ผู้ประสานงานโครงการและทีมงาน	๓	คน
- ผู้เข้าร่วมโครงการ	๒๐	คน

๓.๔ ระยะเวลาในการดำเนินงาน

เริ่มตั้งแต่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๖ – ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๗

บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดในการติดตามและถอดบทเรียนโครงการ

สำหรับกรอบในการติดตาม “โครงการพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง” นั้น ผู้ทำการติดตามประเมินผลโครงการจะเลือกใช้กรอบในการประเมินประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการดำเนินงานผ่านกรอบคิดที่สำคัญ ๒ กรอบด้วยกัน กรอบคิดแรกคือ กรอบการติดตามประเมินผลโดยใช้ CIPP Model (Context – Input – Process – Output Approach) เพื่อชี้ให้เห็นระบบการทำงานรวมถึงผลลัพธ์และผลกระทบของการดำเนินงานด้วย ในส่วนกรอบคิดที่ ๒ ผู้ประเมินจะใช้กรอบคิดการประเมินด้านภาคีและเครือข่าย (network and partnership evaluation) เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายหลักของการดำเนินโครงการคือการพัฒนาเครือข่ายและภาคีการทำงานร่วม ซึ่งกรอบคิดนี้จะชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทำงานและการขับเคลื่อนของเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร

ดังนั้นการประเมินโครงการเป็นสิ่งจำเป็นในปัจจุบันและอนาคต โดยเป็นทั้งเครื่องมือหนึ่งในการบริหารโครงการไปสู่เป้าหมาย และเป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม (accountability) ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (non-profit-organization) ที่ใช้ทรัพยากรสาธารณะในการดำเนินการให้เกิดประโยชน์แก่สังคมที่จำเป็นต้องแสดงถึงความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรสาธารณะในการดำเนินงาน ตลอดจนองค์กรสมัยใหม่ที่เป็นองค์กรเรียนรู้(learning organization) จะใช้การประเมินผลเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้และพัฒนาของบุคลากร และผู้เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ในกระบวนการติดตาม (Monitoring) โครงการจึงหมายถึงกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ ปัจจัยนำเข้า (input) การดำเนินงาน (process) และผลการดำเนินงาน (output) เกี่ยวกับโครงการ เพื่อเป็นข้อมูลย้อนกลับ (Feedback system) สำหรับการกำกับ ทบทวน และแก้ปัญหาขณะดำเนินโครงการ ในขณะที่การประเมิน (Evaluation) โครงการ หมายถึง กระบวนการตรวจสอบและตัดสินคุณค่า (Value Judgment) เกี่ยวกับปัจจัยนำเข้า การดำเนินงาน และผลการดำเนินงานโครงการ เพื่อเป็น สารสนเทศสำหรับการปรับปรุงการดำเนินงานโครงการ สรุปผลสำเร็จของโครงการและพัฒนา โครงการต่อไป การติดตามและประเมินจึงเป็นกลไกและเครื่องมือสำคัญในการบริหารและพัฒนาโครงการให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อไป

๔.๑ แนวคิดการติดตามโดยใช้ CIPP Model

โดยในการติดตามผลครั้งนี้ผู้ติดตามจะใช้การประเมินตามรูปแบบ CIPP Model เป็นแนวคิดหลักในการดำเนินงานติดตามประเมินผลโครงการ การประเมินรูปแบบ CIPP Model ได้กำหนดประเด็นการประเมินออกเป็น ๔ ประเภท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- การประเมินบริบทหรือสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation: C) เป็นการประเมิน ก่อนการดำเนินการโครงการ เพื่อพิจารณาหลักการและเหตุผล ความจำเป็นที่ต้องดำเนินโครงการ ประเด็นปัญหา และความเหมาะสมของเป้าหมายโครงการ

- การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation: I) เป็นการประเมินเพื่อพิจารณาถึงความ เป็นไปได้ของ โครงการ ความเหมาะสม และความพอเพียงของทรัพยากรที่จะใช้ในการด าเนินโครงการ เช่น งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์เวลา ฯลฯ รวมทั้งเทคโนโลยีและแผนการดำเนินงาน

- การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation: P) เป็นการประเมินเพื่อหาข้อบกพร่องของการ ดำเนินโครงการที่จะใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุง ให้การดำเนินการช่วงต่อไปมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเป็นการตรวจสอบ กิจกรรม เวลา ทรัพยากร ที่ใช้ในโครงการ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของประชาชนใน โครงการ โดยมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานทุกขั้นตอน การประเมินตามกระบวนการนี้จะประโยชน์อย่างมาก ต่อการค้นหาค้นจุดเด่น หรือจุดแข็ง (Strengths) และจุดด้อย (Weakness) ของ นโยบาย/แผนงาน/โครงการ ซึ่ง มักจะไม่สามารถศึกษาได้ภายหลังจากสิ้นสุดโครงการแล้ว

- การประเมินผลผลิต (Product Evaluation: P) เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบผลผลิตที่เกิดขึ้นกับ วัตถุประสงค์ของโครงการหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ รวมทั้งการพิจารณาในประเด็นของการ ยุบ เลิก ขยาย หรือ ปรับเปลี่ยนโครงการ แต่การประเมินผลแบบนี้มิได้ให้ความสนใจต่อเรื่องผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcomes) ของนโยบาย / แผนงาน / โครงการเท่าที่ควร ดังนั้นผู้ดำเนินการติดตามผลโครงการจะเพิ่ม ประเด็นในการติดตามคือเรื่อง ผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcomes) ของโครงการเพิ่มเติมขึ้นมาด้วย

๔.๒ แนวคิดการประเมินภาคีและเครือข่าย* (network and partnership evaluation)

การดำเนินงานพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาการเรียนรู้ในปัจจุบันและ อนาคต ไม่สามารถดำเนินงาน โดยหน่วยงานใดเพียงลำพังได้ การทำงานในปัจจุบันจึงเป็นการทำงานร่วมกับภาคีและเครือข่าย องค์กระด บพื้นที่แต่ละ พื้นที่ ดังนั้น การประเมินผลงานของโครงการองค์กระด บพื้นที่ จึงเกี่ยวข้องกับแนวคิดในเรื่องของ การประเมินภาคีและเครือข่ายด้วย ภาคี หมายถึง ความร่วมมือกันในการทำงานระหว่างหน่วยงาน องค์กร กลุ่ม หรือบุคคล โดยมีเป้าหมายร่วมกัน มีหน้าที่ความรับผิดชอบ และการจัดการทรัพยากร ในการทำงานร่วมกัน ตลอดจนรับทั้งความเสี่ยงและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน (Office for the Community and Voluntary Sector, ๒๐๐๒) เครือข่าย หมายถึงความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคลกลุ่ม องค์กรที่มีกิจกรรม คล้ายคลึงกัน และขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้าง พลังในการแก้ปัญหาและการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยผ่านระบบการสื่อสาร ทำให้ สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้และเกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างกัน นอกจากนี้ ยังรวมถึงคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ความเท่าเทียม ความร่วมมือ การต่อสู้ขัดแย้ง และการเชื่อมโยงทั้งแนวคิด หลักการ เครื่องมือ วิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย ร่วมกันของทุกฝ่าย

- การประเมินผลเครือข่าย (network evaluation) ในการประเมินผลเครือข่ายมีมิติสำคัญสองด้านที่ ควรให้ความสำคัญ (Creech, ๒๐๐๑) คือด้านที่ ๑. การบรรลุเป้าหมายของเครือข่าย ประกอบไปด้วย ประโยชน์ จากการดำเนินงานของเครือข่าย โดยเฉพาะ ในเชิงนโยบาย การเข้าร่วมการดำเนินงานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การ สร้างคุณค่าร่วม (joint value) และคุณค่าเพิ่ม (added value) จากการดำเนินงานร่วมกัน การพัฒนาศักยภาพ การ เสริมพลังในการทำงานของ เครือข่าย การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ และ การดำเนินงานของสมาชิก

¹ พระมหาสุหิตย์ อาภากรโธ(อบอุณ) “เครือข่าย:ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ” กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2547.

ในเครือข่าย ด้านที่ ๒. การบรรลุเป้าหมายของโครงการ ได้แก่กิจกรรมการดำเนินงาน ผลผลิต ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินงาน จำนวนสมาชิกของเครือข่าย จำนวนแกนนำ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ และการดำเนินงานของผู้มีส่วนได้เสียกับเครือข่าย การเพิ่มทุนทางสังคม การเสริมพลัง และความเท่าเทียมในกลุ่มเป้าหมาย ส่วนในด้านประสิทธิภาพของเครือข่ายหรือการทำในสิ่งที่ควรทำด้วยวิธีการที่ถูกต้อง (doing things right) กิจกรรมการดำเนินงาน (ความสม่ำเสมอในการประชุม ของสมาชิกเครือข่าย) ความยั่งยืนของงบประมาณ ความสำเร็จตามเวลาที่กำหนด การผสมทรัพยากร

นอกจากให้ความสำคัญในทั้งสองมิติข้างต้นแล้ว ในการประเมินผลการดำเนินงานของเครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายที่ทำงานเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงทาง สังคม (social change networks) อาจจะทำการประเมินทั้งคุณสมบัติของเครือข่าย (network's qualities) และผลการดำเนินงาน (results) ของเครือข่ายดังนี้ (Wilson Grau & Nunez, ๒๐๐๖) คือ ในด้านการประเมินผลการดำเนินงานของเครือข่ายจะให้ความสำคัญกับในด้านผลผลิตของการดำเนินงานของเครือข่าย โดยผู้ติดตามจะพิจารณาจาก ประเด็นผลลัพธ์การดำเนินงาน โดยมุ่งพิจารณาการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายที่ทำให้เกิดการพัฒนาความสามารถของ เครือข่ายในการบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่าย ประเด็นผลลัพธ์ในเชิงนโยบายเป็นการประเมินการเปลี่ยนแปลงใน พฤติกรรมความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรภายนอกที่ได้มีการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ประเด็นผลกระทบเป็นการเปลี่ยนแปลงระยะยาวในด้านความสัมพันธ์อำนาจในสังคม อันเป็นเป้าหมายของเครือข่าย

- การประเมินผลภาคี^๒(partnership evaluation) ในการประเมินผลภาคีอาจใช้เกณฑ์ของการเป็นภาคีที่ดี(good-partnership) ในการประเมิน ดังต่อไปนี้ คือ ทุกฝ่ายรับรู้และมีค่านิยมพื้นฐานร่วมกัน มีความใส่ใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง มีความเห็นเหมือนกันในการรักษาความสัมพันธ์ต่อกันในระยะยาว เข้าใจและเคารพในการปฏิบัติซึ่งกันและกัน ในการทำงานร่วมกัน มีการสื่อสารที่ดีเช่น ใช้วิธีสุนทรียสนทนา เป็นการสื่อสาร (communicate) มากกว่าเพียงการส่งข้อมูล (send the messages) มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันในการร่วมมือต่อกัน และ เปิดรับต่อการเปลี่ยนแปลง มีการมอบหมายความรับผิดชอบของทุกฝ่ายอย่างชัดเจน ทุกฝ่ายมีความยึดมั่นและรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ๙) ทุกฝ่ายเข้าร่วมการดำเนินงานโดยจัดสรรทรัพยากรและใช้ทักษะที่ มีอยู่อย่างเต็มที่

การประเมินการทำงานของภาคีในลักษณะของเครือข่าย (networking with partners) ในการทำงาน ของภาคีในลักษณะของเครือข่าย มีหลักการสำคัญที่ควรคำนึง ถึงในการประเมินผลการทำงานของภาคีดังต่อไปนี้ คือ จำนวนสมาชิกถาวรของภาคีควรเหมาะสมกับการทำงานของภาคี ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ความยั่งยืนและการทำงานอย่างเข้มแข็งโดยมีการสะท้อนกลับการทำงาน อย่างสม่ำเสมอ มีวัฒนธรรมในการอภิปรายอย่างเปิดเผย การอำนวยความสะดวกในการทำงาน ความเป็นเจ้าของงานที่ทำร่วมกัน มีโครงสร้างทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยทั่วไปการมี โครงสร้างอย่างไม่เป็นทางการมักอำนวยความสะดวกในการทำงาน

² อริศรา เล็กสรรเสริฐ “แนวคิดและแนวทางการประเมินโครงการ:กรณีศึกษาการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพในองค์กรระดับพื้นที่” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2556.

แต่เมื่อเครือข่าย ในการทำงานมีขนาดใหญ่ขึ้น ก็จำเป็นต้องใช้โครงสร้างแบบเป็นทางการมากขึ้น การบริหารจัดการเครือข่าย คุณสมบัติและทักษะของสมาชิกของภาคี การพัฒนาศักยภาพภาคี การสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน การติดตามประเมินผลการทำงาน ซึ่งกระบวนการในการประเมินผลเครือข่ายนั้น ต้องเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

๔.๓ กรอบแนวคิดการถอดบทเรียน และสังเคราะห์ความรู้

การถอดบทเรียน (Lesson Distilled) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการจัดการความรู้ เป็นการดึงความรู้ออกมาจากการปฏิบัติ สกัดความรู้และประสบการณ์ บันทึกรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ผลการปฏิบัติงาน ทั้งสิ่งที่สำเร็จหรือล้มเหลวภายใต้บริบท เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนางานให้บรรลุเป้าหมาย รวมทั้งสามารถเผยแพร่ให้ผู้อื่นได้เรียนรู้

- การถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (AAR) และเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Retrospect)

หลักคิดในการถอดบทเรียนปัจจุบัน “มุ่งเน้นการมองอนาคต ทำสิ่งที่ดีขึ้นในอนาคต” มากกว่า “แสวงหาความล้มเหลวของผลงานในอดีต” การถอดบทเรียนจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ตลอดวงจรหรือระยะเวลาดำเนินโครงการ การถอดบทเรียนควรเน้นเฉพาะประเด็นสำคัญที่จำเป็นสำหรับการวางแผนเพื่อความสำเร็จในอนาคต ตามหลักของการจัดการความรู้แล้วจะไม่ถอดบทเรียนของโครงการในทุกเรื่อง แต่จะให้ความสำคัญเฉพาะประเด็นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษหรือเป็นจุดคานงัด (จุดที่มีพลังต่อการเปลี่ยนแปลง) ดังนั้นไม่ว่าจะถอดบทเรียนด้วยวิธีการใด “การตั้งโจทย์หรือตั้งประเด็นที่มีคุณค่า” จึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก นั่นหมายถึงว่า ในการถอดบทเรียนจะให้ความสำคัญกับคำถาม “เราจะเดินหน้าต่อไปอย่างไร” หรือ “เราจะทำให้ดียิ่งขึ้นต่อไปในอนาคตได้อย่างไร” ข้อเสนอแนะที่ได้ควรเป็นข้อเสนอแนะที่เฉพาะเจาะจงและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง (Specific Actionable Recommendation: SAR)

- การถอดบทเรียนจากการประเมินแบบเสริมพลัง (Empowerment evaluation)

การประเมินโดยใช้หลักการประเมินตนเอง เพื่อการพัฒนาความสามารถในการบรรลุเป้าหมายที่ดีขึ้น ดังนั้นการประเมินแบบเสริมพลังจึงเป็นทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ หลักการที่สำคัญของการประเมินแบบเสริมพลัง ๑๐ ประการได้แก่ เป้าหมายของการประเมินผลเพื่อการพัฒนายกระดับขึ้น, ความรู้สึกเป็นเจ้าของการประเมินของผู้มีส่วนได้เสีย, การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทุกระดับ, กระบวนการที่เน้นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, การพัฒนาความเป็นธรรมในสังคม, ให้คุณค่ากับความรู้ท้องถิ่นและความรู้ฝังลึก (tacit knowledge), ยุทธศาสตร์ที่วางอยู่บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์, ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของผู้มีส่วนได้เสียในโครงการ, พัฒนาความเป็นองค์กรและชุมชนเรียนรู้, ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อกระบวนการและผลการดำเนินงาน

ในส่วนของกระบวนการในประเมินแบบเสริมพลังมี ๓ ขั้นตอนดังนี้ (๑) ขั้นตอนกำหนดภารกิจเป้าหมาย (goals) เป็นขั้นตอนที่มีวัตถุประสงค์ให้สมาชิกทำความเข้าใจร่วมกันในเป้าหมายของโครงการหรือภาพความสำเร็จของโครงการที่ต้องการบรรลุเมื่อสิ้นสุดโครงการ เปิดโอกาสที่จะช่วยให้สมาชิกผู้เกี่ยวข้องในโครงการได้เรียนรู้และเข้าใจเป้าหมายความสำเร็จของโครงการร่วมกัน (๒) ขั้นตอนตรวจสอบต้นทุน (taking stock) ในขั้นตอน

นี้แบ่งกิจกรรมเป็น ๒ ขั้นตอนย่อย คือ การให้คำน้ำหนักรความสำคัญของกิจกรรม สมาชิกผู้เข้าร่วมช่วยกันระบุกิจกรรมที่สำคัญๆ ที่ได้ดำเนินการผ่านมา และให้น้ำหนักคะแนนความสำคัญ ในขั้นตอนนี้สิ่งสำคัญคือ “เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการให้คะแนน” สมาชิกแต่ละคนควรอธิบายเหตุผลที่ตนจัดลำดับความสำคัญเช่นนั้น ระหว่างการอธิบายเหตุผลสมาชิกคนอื่น ๆ ควรฟังอย่างไตร่ตรองซึ่งจะทำให้มีโอกาสดูแลเรียนรู้จากสมาชิก ในบางประเด็นที่ตนเองอาจจะมองข้ามไป

ขั้นตอนต่อมาคือการประเมินความสำเร็จของกิจกรรม โดยพิจารณาในภาพรวมของโครงการโดยไม่คำนึงว่าใครเป็นผู้ทำกิจกรรมนั้น ประเมินตามความเป็นจริง มีหลักฐานอ้างอิง และให้สมาชิกแต่ละคนให้เหตุผลของการให้คะแนน โดยสะท้อนถึงจุดอ่อน-จุดแข็งของกิจกรรมนั้น ๆ การฟังสมาชิกในกลุ่มให้เหตุผลเป็นการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น สมาชิกอาจปรับเปลี่ยนคะแนนได้หลังจากได้ฟังเหตุผลของสมาชิกคนอื่นและได้ทบทวนตนเองแล้ว

ขั้นตอนสุดท้ายคือการมองถึงอนาคต (planning for the future) ในขั้นตอนนี้จะนำผลการประเมินและการวิเคราะห์เหตุปัจจัยจุดอ่อน-จุดแข็งของกิจกรรมมาพิจารณาแนวทางการดำเนินงานในอนาคต เลือกกิจกรรมที่สมาชิกเห็นร่วมกันมาดำเนินการขั้นต่อไป โดยการกำหนดเป้าหมายของการทำกิจกรรมนั้นในอนาคต และกำหนดกลยุทธ์เพื่อการบรรลุเป้าหมายและจุดตรวจสอบความสำเร็จการถอดบทเรียนในโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินโครงการ

- การออกแบบการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียนครั้งนี้ได้ประยุกต์แนวทางการถอดบทเรียน ๒ วิธี คือการถอดบทเรียนตามแนวทาง AAR กับ Retrospect โดยเน้นการถอดบทเรียน ๒ มิติ คือเพื่อสร้างการเรียนรู้ของคนทำกิจกรรม และสร้างการเรียนรู้ข้ามพื้นที่ของโครงการโดยใช้เทคนิคการประเมินแบบเสริมพลังควบคู่ไปด้วย ซึ่งผลที่ได้จากผลการถอดบทเรียน และสังเคราะห์องค์ความรู้จะนำไปสู่การถอดบทเรียนโครงการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นกระบวนการ และสามารถพัฒนากิจกรรมโครงการได้ในอนาคต โดยเป้าหมายของการถอดบทเรียนมี ๒ ประการ คือ ประการแรก การถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมตามโครงการในพื้นที่ทุกภูมิภาค และการถอดบทเรียนการจัดการความรู้ในระดับโครงการที่ประสบความสำเร็จ โดยจะมีผู้เข้าร่วมการถอดบทเรียนในการจัดการความรู้จะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ดำเนินงานในแต่ละพื้นที่มาสังเคราะห์ความรู้ร่วมกัน

ประการที่สอง การถอดบทเรียนการดำเนินโครงการ จะนำไปสู่การวิเคราะห์ ปัญหา อุปสรรค เจาะลึกของการดำเนินโครงการจนบรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อใช้ประโยชน์ในการนำไปปรับปรุงปฏิบัติการในโครงการต่อไป ทั้งนี้ผลการถอดบทเรียน จำแนกตามรายกิจกรรมของโครงการ โดยถอดบทเรียนการเรียนรู้ในสองระดับ คือ กิจกรรมที่เป็นปัจเจกบุคคล (ผู้ดำเนินกิจกรรม) และกิจกรรมในระดับเครือข่าย (ผู้เข้าร่วมจากภายนอกทั้งในระดับหน่วยงานและชุมชน)

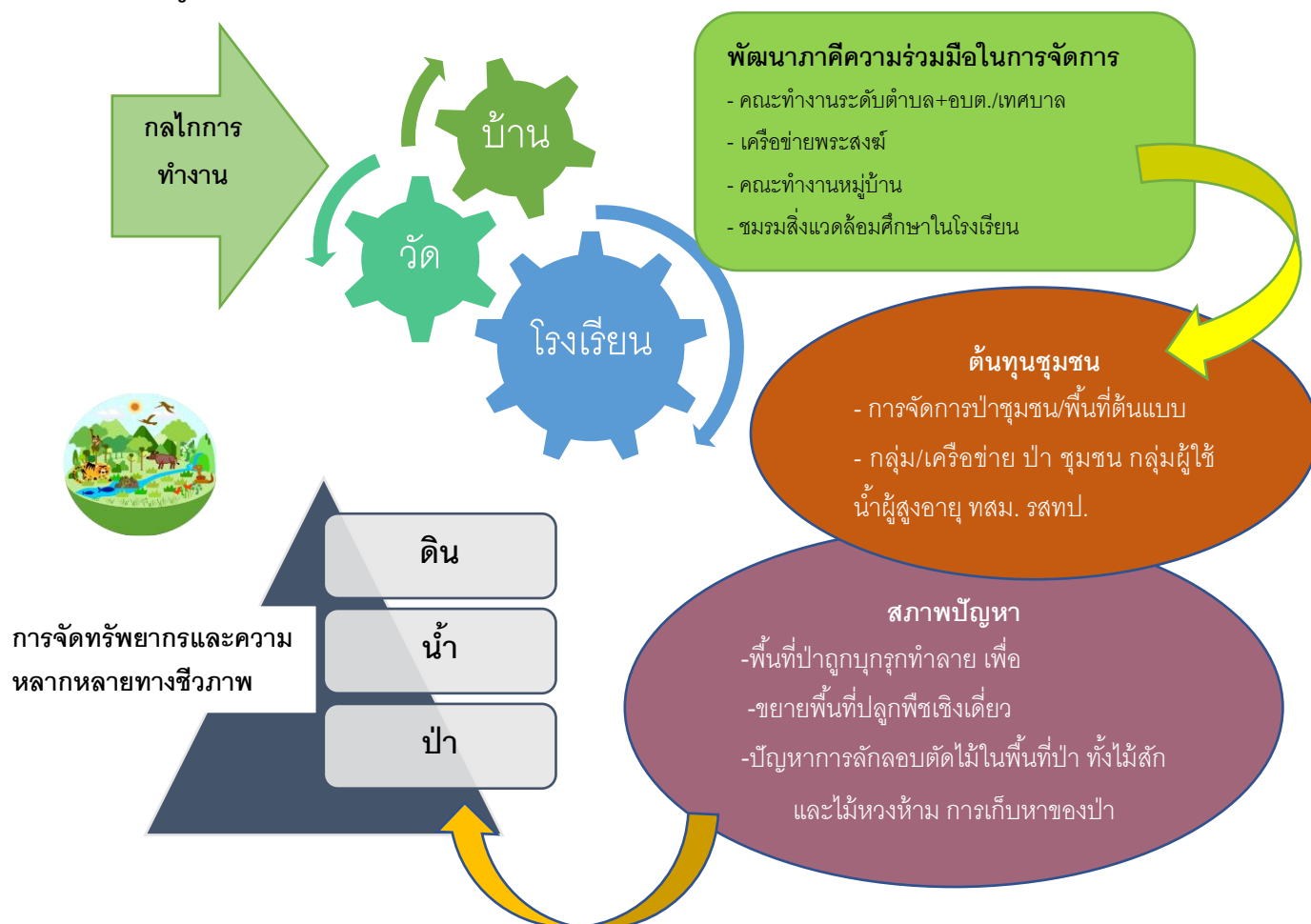
ทั้งนี้ในขั้นตอนการติดตามประเมินผล และถอดบทเรียน ผู้ศึกษาจะเริ่มจากดำเนินการประเมินเป็นรายโครงในแต่ละพื้นที่ จำนวน ๔ ตำบล โดยเป้าหมายคือการติดตามความก้าวหน้าของโครงการ และประเมินความเข้มแข็งของโครงการ ผู้ทำการศึกษาจะทำการศึกษารายภาพรวมเพื่อถอดบทเรียนเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพผ่านกลไกท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย สรุปผู้ทำการถอด

บทเรียนจะทำ ลงพื้นที่ และทำการประเมินศักยภาพของโครงการเพื่อทำการคัดเลือกโครงการที่มีศักยภาพเพื่อใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการถอด สรุบบทเรียนการดำเนินโครงการ รวมถึงการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากกระบวนการทำงานของพื้นที่เพื่อถอดเป็นต้นแบบ(Model) ปฏิบัติการในพื้นที่ต่อไป

แผนภูมิที่ ๑ สรุปรภาพรวมเนื้อหาการทำงานระยะเวลา ๓ ปี

เนื้อหาบทเรียนปี 1	เนื้อหาบทเรียนปีที่ 2	เนื้อหาบทเรียนปีที่ 3
- การดำเนินกิจกรรมไม่บรรลุเป้าหมาย อันสืบเนื่องมาจากปัญหาสถานการณ์โควิด มีการขยายเวลาการดำเนินกิจกรรมออกไป ผลของสถานการณ์โควิดเกิดการบริหารจัดการ - เกิดการพัฒนากลไกการดำเนินงานในระดับพื้นที่ 4 ตำบล - เกิดความร่วมมือของเครือข่ายผู้นำ บ้าน วัด	- มีการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานและเป้าหมาย ทำให้การขับเคลื่อนโครงการเป็นรูปธรรมมากขึ้น - มีการพัฒนากลไกยกระดับความร่วมมือของชุมชน(การพัฒนาความร่วมมือ)อย่างต่อเนื่องมากขึ้น - มีการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และบุคคลภายนอก	- ตัวแบบกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาความร่วมมือ “บ้าน วัด โรงเรียน” - มีหลักสูตรการเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ - เกิดแหล่งเรียนรู้ในระดับชุมชน ทั้งในพื้นที่ป่าชุมชน วัด และในโรงเรียน - มีการจัดการเรียนรู้ เช่น เส้นทางการเรียนรู้เรื่องความหลากหลาย มีการออกแบบกิจกรรม และสถานีการเรียนรู้ที่ใช้ได้จริง และมีกลุ่มเป้าหมายเข้ารับการอบรม - เกิดการพัฒนากองทุนสิ่งแวดล้อมระดับตำบล

แผนภูมิที่ ๒ หลักการบริหารจัดการโครงการ

บทที่ 3

ผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนจากโครงการ

๓.๑ บริบทของการดำเนินโครงการ (สภาวะแวดล้อม Context Evaluation: C)

๓.๑.๒ เจาะลึกบริบททางสังคม

ในอดีตพื้นที่อำเภอเมืองปาน ได้มีการก่อตัวการจัดการป่าชุมชน ผ่านการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ซึ่งมีมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๘ โดยมีความพยายามพยายาม ในการหารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ทำกินในเขตป่าอุทยานแห่งชาติอย่างเหมาะสม โดยยึด หลักการจัดการภายใต้วัฒนธรรมชุมชน และสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ภายใต้หลักการ “คน อยู่กับป่า” แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากลับมีความขัดแย้งกันมาอย่างต่อเนื่องระหว่างชุมชน และเจ้าหน้าที่ อุทยานฯ ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการฟื้นฟูธรรมชาติลุ่มน้ำแม่หมี-แม่ต๋อม โดยมีมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและ สังคมได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำด้วยการส่งเสริมสนับสนุน ยุกระดับศักยภาพของแกนนำและสมาชิกในชุมชนมี บทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ที่เชื่อมโยงความเชื่อและวิถีชุมชนคนอยู่กับป่า นำมาใช้ในการจัดแบ่งพื้นที่ การใช้ประโยชน์ และดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ เช่น ป่าพิธีกรรม ป่าตามความเชื่อ ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ และที่ ทำกินแบบไร่หมุนเวียน กองทุนดูแลป่า พัฒนาเยาวชนแกนนำ ทำแนวกันไฟและดับไฟป่า อนุรักษ์รักษา สิ่งแวดล้อม เช่น งานสัมมนาปัญหาสิ่งแวดล้อม จัดนิทรรศการ ค่ายเยาวชน ฝึกอบรมแกนนำชุมชน ประชุม เครือข่ายชนเผ่า ศูนย์ข้อมูลชนเผ่า เป็นต้น

ในด้านการพัฒนาด้านอาชีพเสริมได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และส่งเสริม เกษตรกรรมธรรมชาติครบวงจร รวมทั้งการจัดทำสื่อเผยแพร่ ควบคู่ไปกับการประสานงานกับอุทยานแห่งชาติแจ้ ซ้อนในการกันพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนออกจากเขตอุทยาน พื้นที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมดอยู่ในเขต พื้นที่ตำบลหัวเมือง ได้แก่ ชนเผ่าปกากะญอ ๔ หย่อมบ้าน ได้แก่ แม่หมีใน แม่หมีนอก จกปก และแม่ต๋อม หมู่บ้านคนเมืองพื้นราบ ๕ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งยาง บ้านหัวเมือง บ้านขาม บ้านกล้วย และบ้านต้นขุ่น ดังนั้น ตลอดระยะเวลาเกือบยี่สิบกว่าปี พื้นที่เมืองปานที่มีชุมชนจำนวนมากอยู่อาศัยในเขตพื้นที่อุทยานฯ หรือเขตอนุ รักษ์ต้องเรียนรู้ประสบการณ์การต่อสู้ การจัดการทรัพยากรมาอย่างยาวนาน หลายชุมชนสามารถพัฒนา ตนเองจนเป็นชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่า การได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวองค์เป็นเครื่องการันตีว่าชุมชนผ่าน เรื่องราวผ่านร้อนผ่านหนาวในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากร ทั้งนี้เงื่อนไข และบริบททาง สังคมที่สำคัญที่ส่งผลให้มีการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นรูปธรรมมีดังนี้

๓.๑.๒ ปัญหาการขยายตัวและการเข้ามาของการเกษตรเชิงพาณิชย์

สถานการณ์การขยายตัวพืชเศรษฐกิจหรือเกษตรเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบบเดิม ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ป่าไม้ ที่ดิน มาเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่มุ่งเน้นปริมาณการผลิตเพื่อตอบสนอง การบริโภคในตลาดโลก ล้วนส่งผลให้เกิดการปรับโครงสร้างทางการผลิตจากการผลิตในครัวเรือนเป็นการผลิต

เพื่อขายและสร้างรายได้ มีการขยายพื้นที่ การทำเกษตรแปลงใหญ่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ตามความต้องการของตลาดโลก เช่น การปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ เหมียง และไม้ผล เกิดการกระจายในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลบ้านขอ ตำบลเมืองปาน ตำบลแจ้ซ้อน และตำบลหัวเมือง ที่เป็นต้นน้ำแม่ต๋อยและน้ำแม่สอย มีการขยายจากที่ราบไปที่สูงด้วยการแผ้วถางไร่เหล่าทิ้งร้างมานานจนป่าฟื้นตัวและมีการขยายเพิ่มรุกพื้นที่ป่า ทำให้เกิดการแย่งชิงน้ำในฤดูแล้งซึ่งการใช้น้ำบนดอยสูงเปลี่ยนจากระบบลำเหมืองเป็นระบบท่อทำให้เกิดการกักเก็บน้ำ เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เมะ บริเวณพื้นที่สูงชัน จำนวน ๓-๔ หมู่บ้าน ปลูกกาแฟ เหมียง และไม้ผล ในขณะที่พื้นที่นาได้เพิ่มพื้นที่ปลูกข้าว ข้าวโพด พริก ถั่วลิสง และพืชผักต่าง ๆ ที่ใช้น้ำจากแหล่งเดียวกันผ่านอ่างเก็บน้ำแม่เมะ ซึ่งการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ทำให้ชุมชนต้องปรับโครงสร้างทางการผลิตเพื่อรองรับการผลิตขนาดใหญ่ที่ส่งผลต่อแบบแผนการผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น ความมั่นคงทางอาหาร ปัญหาหนี้สินที่มาจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ปัญหาการลดลงของป่า ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

จากสถานการณ์ดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแผ้วถางบุกเบิกพื้นที่การเกษตรอย่างขนานใหญ่ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและการช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรป่า จากปัญหาในข้างต้นเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้นำชุมชนในระดับพื้นที่เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและริเริ่มการดำเนินงานจากในระดับชุมชน เริ่มเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในนามเครือข่ายลุ่มน้ำ รวมถึงสร้างความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ภายใต้โครงการต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ลุ่มน้ำวังตอนบน บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สอย และลุ่มน้ำแม่ต๋อย ที่ผ่านมาจะอาศัยการจัดการผ่านกลไกของ อบต. ฝ่ายปกครองท้องถิ่น และกลไกอื่น ๆ เช่น คณะกรรมการลุ่มน้ำสาขา ทสม. รสทป. เครือข่ายลุ่มน้ำแม่สอย และสภาองค์กรชุมชน ความพยายามในการสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนให้มีความร่วมมือกันบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำและอาหารหล่อเลี้ยงคนในชุมชนอย่างยั่งยืน จากการวิเคราะห์ร่วมกันของผู้นำฝ่ายท้องถิ่น ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ คณะพระสงฆ์ และปราชญ์ชุมชน ในนามคณะกรรมการจัดทำและขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน ที่ได้ร่วมกันจัดเวทีชุมชน ๕๖ หมู่บ้าน ใน ๕ ตำบล เพื่อรับฟังสถานการณ์ชุมชนด้านต่าง ๆ ในด้านทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

นอกจากนี้การศึกษาข้อมูลยังพบว่าที่ดินทำกินของชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าจากเดิมเป็นไร่เหล่าทิ้งร้างมานานเกิดการแผ้วถางเพื่อปลูกพืชไร่ และพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา สวนเหมียง สวนกาแฟ เป็นต้น ที่ดินทำกินไม่มีเอกสารสิทธิ์ คนในชุมชนบางส่วนพึ่งพาป่าในการหาอาหารและมีรายได้จากการหาของป่า การลักลอบตัดไม้ ปัญหาการใช้สารเคมีทำเกษตรกรรมในพื้นที่ต้นน้ำ ปัญหาไฟป่าและหมอกควัน ปัญหาขาดแคลนน้ำการอุปโภคและน้ำเพื่อการทำเกษตรกรรม ปัญหาการเก็บหาของป่าที่ขาดความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าทำให้เป็นการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การเก็บหน่อไม้ เก็บตัวหนอนไม้ไผ่ ลำสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ เก็บผักหวานและผักอื่น ๆ จากข้อมูลสถิติการดำเนินคดีการบุกรุกป่าในเขตพื้นที่อำเภอเมืองปานจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปางพบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น

๓.๑.๓ สถานการณ์การความขัดแย้งและการก่อตัวของคณะทำงานและการพัฒนากลไกการจัดการรวม

จากการดำเนินงานของพื้นที่ที่ผ่านมาภายใต้การดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ดังกล่าว นั้น แม้ว่าจะได้ดึงภาคส่วนต่าง ๆ มาร่วมคิดและร่วมแก้ไขปัญหา รวมทั้งการจัดทำธรรมนูญสุขภาพอำเภอ เมืองปาน ซึ่งเป็นนโยบายสาธารณะร่วมกันที่แก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งนั้น แต่กระแสการพัฒนาประเทศ เชื่อมโยงกับกระแสโลก การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัย รวมทั้งการ เปลี่ยนผ่านทางการเมือง ล้วนทำให้ชุมชนต้องปรับตัว เตรียมรับกับสถานการณ์ดังกล่าว จากการสรุปทบทวน การทำงานของผู้นำชุมชนฝ่ายต่าง ๆ พบว่า มีสถานการณ์ปัญหาที่ชุมชนในพื้นที่อำเภอเมืองปานจะต้อง ร่วมมือกันดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อไป ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ปัญหาทั้งภายในและภายนอก พื้นที่ ดังนี้

ปัญหาสถานการณ์ทางด้านกฎหมาย นโยบาย และคำสั่งต่าง ๆ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ดังกล่าวมีผลต่อวิถีชีวิตชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นอย่าง ยิ่งที่จะต้องพัฒนาศักยภาพผู้นำให้รู้เท่าทัน และนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้กับสมาชิกในชุมชน และสาน พลังชุมชนเป็นเครือข่าย เพื่อตั้งรับกับสถานการณ์ปัญหา และเตรียมพร้อมที่จะปรับตัวตั้งรับ ขับเคลื่อน ธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน ในการทำให้ชุมชนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้อย่างยั่งยืน

การกำหนดนโยบายมาตรฐานการพัฒนาประเทศที่มุ่งไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ๒๐ ปี SDG – Sustainable Development Goals ที่ต้องการเห็นอนาคต เป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรที่ตั้งอยู่บน ฐานความยั่งยืน ความเป็นธรรม (Justice) ความเท่าเทียม (Equity) ซึ่งเป็นความท้าทายของการกำหนด เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อประเด็นการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบสังคม การเมือง รวมถึงระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในพื้นที่เมืองปานก็ได้รับผล จากกติกาขององค์กรโลกบาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการดำเนินการเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และประเด็นการปกป้อง พื้นฟูและส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบน บกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อม โทรมของที่ดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งแน่นอนว่า กลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบการผลิตของชุมชน รวมถึงการจัดการสิ่งแวดล้อม ผู้นำชุมชน และ ภาวศิเครือข่ายจึงต้องเรียนรู้ สามารถเชื่อมโยงกระบวนการทำงาน การจัดการที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างรูปธรรมเชิงพื้นที่ในการลดปัญหา การ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการรักษาป่าไม้ที่ดิน ที่ส่งเสริมการใช้ประโยชน์และระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ได้อย่างเท่าทัน

การพัฒนาพื้นที่รองรับการท่องเที่ยว ตั้งแต่ปี ๒๕๖๐ นโยบายจังหวัดลำปางเริ่มเน้นการท่องเที่ยวเมือง รองขึ้น มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การขยายตัวของการท่องเที่ยวชุมชนออกไปสู่อำเภอที่มีทรัพยากรการ ท่องเที่ยวสูง แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญส่วนใหญ่ในอำเภอเมืองปานจะตั้งอยู่บนเส้นทางสาย ๑๑๕๗ เมืองลำปาง – อำเภอเมืองปาน ซึ่งเป็นเส้นทางหลักที่เชื่อมกับช่วงถนนสายอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน – บ้านแม่แจ่ม และสาย อุทยานแจ้ซ้อน – บ้านป่าเหมี้ยง ตำบลแจ้ซ้อน นับเป็นเส้นทางท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดลำปาง ทำให้ที่ดิน ทำกินตลอดเส้นทางมีการเปลี่ยนไปเป็นสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวลักษณะที่พัก รีสอร์ท โฮมสเตย์ ร้านอาหาร

และร้านค้าแพ โดยคนในชุมชน รวมทั้งนายทุนข้างนอกเข้ามาซื้อที่ดิน ซึ่งมีแนวโน้มสูงมากขึ้น นอกจากปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้นและไม่มีพื้นที่กำจัดขยะที่เพียงพอแล้ว ยังเสี่ยงต่อขยายตัวของธุรกิจรีสอร์ททุกพื้นที่ป่าด้วยเช่นกัน

ปัญหาการพัฒนาแบบรวมศูนย์ภายใต้อำนาจการจัดการแบบรัฐราชการ ส่งผลให้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนเกิดขึ้นจากความจำเป็นของผลประโยชน์ต่างตอบแทน มากกว่ากิจกรรมที่เกิดจากสำนึกส่วนรวมได้ผลประโยชน์ร่วมของสังคม ทำให้ส่งผลต่อวิถีคิด วิถีจัดการปัญหาของชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงกับชุมชน ให้ความสำคัญกับงบประมาณมากกว่ากิจกรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนมีวิถีคิดแบบปัจเจกสูงแต่ขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นของส่วนรวม ส่งผลให้ความเข้มแข็งของกลไกชุมชนระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภออ่อนแอลง ทำให้ความร่วมมือของคนในชุมชนลดลงไปด้วย จึงเกิดการเผาป่าอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่ามาตรการต่าง ๆ มีความเข้มงวดมากขึ้น แต่สถานการณ์ไฟป่าและหมอกควันยังเกิดขึ้นทุกปี รวมทั้งการตัดไม้ และการขยายที่ดินทำกิน

จากสภาพปัญหาในข้างต้นจนกระทั่งเกิดคณะทำงานขึ้นมาหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากองค์กรภาคประชาชนในเมืองได้รับงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงานด้านสุขภาพจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) ได้มีการจัดทำธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน โดยออกแบบเป็นนโยบายสาธารณะระดับอำเภอ โดยเน้นพื้นที่การทำงานโดยเฉพาะในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ต๋อยฝั่งซ้าย ป่าแม่ต๋อยฝั่งขวา ป่าแม่สูกและป่าแม่สอย ที่ครอบคลุมพื้นที่กว่า ๒๒๓,๒๙๓.๗๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๗ เขตป่าอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ๔๘๐,๐๐๐ ไร่ ร้อยละ ๕๗ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยพระบาท๗๑,๐๐๐ ไร่ ร้อยละ ๙ ของพื้นที่ทั้งหมด

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า ปัญหาในพื้นที่มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้นด้วยปัจจัยเงื่อนไขและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายการพัฒนาประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อ การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและการดำรงชีพของชุมชนต่าง ๆ การเกิดปัญหานี้ขึ้น ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำกิน ปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากร ทั้งนี้หากชุมชนไม่ลุกขึ้นมาจัดการตนเอง เรียนรู้อย่างเท่าทันกับปัญหา การปรับเปลี่ยนระบบการผลิต เตรียมตัวรับกับสถานการณ์ปัญหาใหม่ที่จะเข้ามาตลอดเวลา การประสานความร่วมมือกันเพื่อยกระดับและพัฒนาใกล้เคียงต่าง ๆ ให้สามารถจัดการกับปัญหาระดับพื้นที่ได้

จุดเริ่มต้นของโครงการเริ่มจากการอาศัยโครงสร้างทางสังคมที่เป็นทุนเดิมและยังมีความแข็งแกร่งบนพื้นฐานการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการร่วมมือกันแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสถาบันหลักในลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ซึ่งพลังของกลไกจากสถาบันหลักของชุมชนทั้ง ๓ ภาคส่วน ที่สั่งสมประสบการณ์ ร่วมมือ ในการจัดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งผู้นำชุมชนฝ่ายต่าง ๆ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ปู่ ย่า ตา ยาย เด็กและเยาวชนคนหนุ่มสาว พระสงฆ์ ผ่านห้องเรียนธรรมชาติที่มีปราชญ์ผู้รู้ มีพื้นที่เรียนรู้ที่หลากหลาย ให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน สร้างชุดความรู้ ฐานข้อมูล นำมาয়ยกระดับการปรับระบบการผลิตของตนเองให้เป็นระบบการผลิตที่เอื้อต่อธรรมชาติและหลากหลายของระบบนิเวศน์ สร้างพื้นที่สีเขียว สร้างป่าสร้างรายได้ การจัดการ

พื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินลดภาวะเรือนกระจก และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พัฒนาให้เกิดพื้นที่รูปธรรม เป็นกรณีศึกษาของการนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ตามแผนพัฒนาฯ ๒๐ ปี โดยกลไก บ้าน วัด โรงเรียน หลังจากได้รับการพัฒนาและปรับโครงสร้างเพื่อสร้าง Function ใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์การจัดการทรัพยากรในยุคปัจจุบัน องค์ประกอบของกลไกจึงประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่ม เครือข่าย องค์กรต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนงานดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ แผนภูมิแสดงโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของกลไกการ

จากแผนภูมิข้างต้น ทำให้เราทราบโครงสร้างของกลไกการทำงานและการกำหนดบทบาทหน้าที่ของกลไกแต่ละส่วน ซึ่งผู้ศึกษาจะอธิบายต่อไปในหัวข้อกระบวนการทำงานของกลไกบ้านวัดโรงเรียนว่า Function อย่างไร ดังนั้นคณะทำงานจึงทำการพัฒนากลไกและความร่วมมือของชุมชนที่อาศัยทุนเดิมในชุมชนพื้นฟูขึ้นมาใหม่ องค์ประกอบของกลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง คณะทำงานได้เริ่มจากการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ให้เข้ามามีบทบาทหน้าในการจัดการทรัพยากร ต่อมาจึงส่งเสริมบทบาทเด็กและเยาวชน การจัดการเรียนรู้ผ่านห้องเรียนธรรมชาติ การศึกษาข้อมูล และถอดบทเรียนการเรียนรู้ และการพัฒนาภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับชุมชน ระดับตำบลผ่านกลไกของรัฐเช่นผู้นำชุมชน ส่วนงานท้องถิ่น กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดกลไกระดับบ้าน รวมถึงการพัฒนาความร่วมมือไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเช่น หน่วยงานอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ เกิดเป็นภาคีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำวัง อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง นับเป็นการเชื่อมโยง และต่อยอดการดำเนินงานของชุมชนภายใต้กลไกที่มีอยู่เดิม ให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนและพัฒนาความร่วมมือของคนในชุมชน กับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน สร้างพื้นที่รูปธรรมในการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของป่าลุ่มน้ำวังตอนบน บริเวณลุ่มน้ำแม่ต๋อย และลุ่มน้ำแม่สอย

๓.๑.๔ การก่อตัวและความเป็นมาของการดำเนินงานโครงการในพื้นที่

การดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองปาน สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ช่วงเวลา ดังนี้

- ช่วงที่ ๑ ระหว่างปี ๒๕๓๘ – ๒๕๔๑ ปัญหาทรัพยากรและการก่อตัวการจัดการป่าชุมชน ผ่านการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน

จากการที่ภาคส่วนภาคีต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ได้ทำการค้นหารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และที่ทำการกินในเขตป่าอุทยานแห่งชาติในช่วงแรกมีการประสานงานกับกลุ่ม NGO.ภาคเหนือ จึงได้รับอิทธิพลทางความคิดอย่างมากโดยเฉพาะหลักการพัฒนาชุมชนภายใต้วัฒนธรรมชุมชนและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยใช้หลักการ “คนอยู่กับป่า” ด้วยการส่งเสริม สนับสนุน ยกย่องศักยภาพของแกนนำและสมาชิกในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ที่เชื่อมโยงความเชื่อและวิถีชุมชนคนอยู่กับป่า นำมาใช้ในการจัดแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ และดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ เช่น ป่าพิธีกรรม ป่าตามความเชื่อ ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ และที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียน กองทุนดูแลป่า พัฒนาเยาวชนแกนนำ ทำแนวกันไฟและดับไฟป่า รมรงค์รักษาสีงแวดล้อม

ผลที่เกิดขึ้นจากบทเรียนประสบการณ์การทำงานในช่วงเริ่มต้นคือเกิดองค์กรชุมชนในนาม “เครือข่ายชนเผ่าปกากะญอ แม่หมี่-แม่ต๋อย” โดยเชื่อมประสานความร่วมมือกับคนเมืองพื้นราบที่เข้าใจคนบนที่สูงมากขึ้นจากการได้ร่วมงานกัน จนนำไปสู่การสร้างร่วมมือกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนในการจัดการพื้นที่โดยจำแนกตามประโยชน์ใช้

สอยเพื่อกำหนดสิทธิในการจัดการของชุมชน เช่น กันที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินหมู่บ้านแม่หมี่-แม่ต๋อม เป็นพื้นที่พิเศษในเขตอุทยานฯ ซึ่งทั้งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และชุมชนเกิดความร่วมมือกันมากขึ้น ชุมชนบ้านแม่หมี่-แม่ต๋อม และหมู่บ้านคนเมืองพื้นราบ ๕ หมู่บ้าน มีการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เด็กและเยาวชนบ้านแม่หมี่-แม่ต๋อมมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาป่า กลุ่มสตรีชนเผ่าและคนเมืองพื้นราบมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยววัฒนธรรมชาติ ถือได้ว่าเป็นการก่อตัวทางความคิดในการสร้างความร่วมมือระหว่างคนชุมชน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ที่มีความแตกต่างทางความเชื่อและวัฒนธรรม ในการบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า แต่เครือข่ายชนเผ่าปกากะญอ แม่หมี่-แม่ต๋อม ๔ หย่อมบ้าน ยังขาดความเข้มแข็ง และการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในเขตป่ายังเป็นปัญหาหนักของชุมชน และชุมชนคนเมืองล้านนายังขาดความเข้มแข็งในการจัดการป่าเช่นกัน

- ช่วงที่ ๒ ระหว่างปี ๒๕๔๒ – ๒๕๕๐ กำเนิดเครือข่ายลุ่มน้ำแม่สอย เชื่อมโยงต่อยอดประสบการณ์ภาคีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากร

ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการหนุนเสริมบทบาทผู้สูงอายุ สตรี เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ วางแผนและปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน พัฒนาระบบเกษตรกรรมที่ไม่ทำลายป่า ประสานงานและบริหารจัดการเครือข่าย ฝึกอบรมการอ่านแผนที่และทำพื้นที่จำลองเขตป่าชุมชน จัดตั้งและประชุมคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่สอย จัดทำแนวเขตและกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ศึกษาและเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่า ศึกษาวิจัยไร่หมุนเวียนบ้านแม่หมี่ใน สืบชะตาป่าและน้ำ กิจกรรมคนเมืองเยี่ยมคนต้นน้ำ ค่ายเยาวชนรักษ์ป่า

จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่า ประสานงานและร่วมปฏิบัติการกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในเขตป่า รวมทั้งยกระดับศักยภาพของแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ร่วมเสนอกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชน และผลักดันนโยบายแก้ไขปัญหาดนอยู่กับป่า ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ และเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินจังหวัดลำปาง พื้นที่ร่วมโครงการ ได้แก่ แม่หมี่ใน แม่หมี่นอก จกปก แม่ต๋อม บ้านทุ่งยาง บ้านหัวเมือง บ้านขาม บ้านกล้วย บ้านต้นจุ่น บ้านท่าเตื่อ และบ้านไร่

ต่อมาในปี ๒๕๔๘ – ๒๕๔๙ ได้ขยายพื้นที่ดำเนินงานออกไปยังพื้นที่ตำบลเมืองปานทุกหมู่บ้าน จำนวน ๙ หมู่บ้าน และตำบลแจ้ซ้อน จำนวน ๖ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแจ้ซ้อนเหนือ บ้านแจ้ซ้อน บ้านศรีดอนมูล บ้านดินดำ บ้านสบลี และบ้านช่วงกอม ทุกตำบลขับเคลื่อนงานด้านการดูแลรักษาป่าชุมชน มีกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การจัดแบ่งแนวเขตป่าชุมชนออกเป็น ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย จัดทำกฎระเบียบป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน บวชป่าสืบชะตาน้ำ ทำแนวกันไฟ เป็นต้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานอย่างต่อเนื่องคือ เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำแม่สอยครอบคลุมทุกหมู่บ้านและทุกชนเผ่าในพื้นที่ตำบลหัวเมือง มีการจัดทำป่าชุมชนในทุกหมู่บ้าน มีการจัดการไฟป่าและหมู่บ้านที่เคยทำมาก่อนเพิ่มความเข้มข้นมากขึ้น มีแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านหัวเมือง บ้านทุ่งยาง และบ้านไร่ ในด้านเศรษฐกิจ เกิดกลุ่มท่องเที่ยววัฒนธรรมชาติสามารถขายผ้าได้ตลอดทั้งปีและมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ในด้านงานวิชาการและการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ได้มีการผลิตเอกสารข้อมูลงานวิจัยไร่หมุนเวียนบ้านแม่หมี่ใน เอกสารการศึกษาองค์ความรู้การจัดการทรัพยากร บ้านทุ่งยาง บ้านหัวเมือง บ้านขาม บ้านไร่ และบ้านแม่หมี่ใน รวบรวมข้อมูลพันธุ์ย้อมสี

และไม่ไผ่ในป่าชุมชน จากองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงนำไปสู่การจัดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นการเพาะไผ่ป่าโรงเรียนบ้านหัวเมือง และหนังสือองค์ความรู้การเพาะพันธุ์กล้าไผ่ป่า มีเส้นทางศึกษารัชมชชาติในพื้นที่ป่าชุมชน บ้านไร่ บ้านทุ่งยาง และบ้านหัวเมือง ในขณะที่ตำบลเมืองปานทุกหมู่บ้าน และตำบลแจ้ซ้อน ๖ หมู่บ้าน ๘. เกิดการเริ่มต้นการจัดการป่าชุมชน และการผลิตเกษตรปลอดสารเคมี มีการรวมกลุ่มสตรีพัฒนาอาชีพ โดยมีองค์กรหนุนเสริม รวมทั้งเกิดเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินจังหวัดลำปาง ภายใต้โครงการต่าง ๆ ดังนี้ คือ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ – ๒๕๔๓ ดำเนินการโดย คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นโครงการร่วมกันขององค์กรเครือข่าย ๖ องค์กรในภาคเหนือตอนบน ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๖ ได้ดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อจัดการป่าอย่างยั่งยืน และปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – ๒๕๔๙ ดำเนินงานภายใต้โครงการฟื้นฟูความหลากหลายในป่าเพื่อชีวิตและความหลากหลายของป่าบริเวณต้นน้ำวัง จ.ลำปาง ในพื้นที่ ตำบลหัวเมือง โครงการพัฒนาสตรีลุ่มน้ำแม่สอย ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – ๒๕๔๙ ส่งเสริมให้ทุกหมู่บ้านมีการจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่ ตำบลเมืองปาน และตำบลแจ้ซ้อน เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินจังหวัดลำปาง ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ – ๒๕๕๐ มีการพัฒนารูปธรรมการจัดการที่ดินและทรัพยากรโดยชุมชน ในพื้นที่ตำบลหัวเมือง

- ช่วงที่ ๓ ระหว่างปี ๒๕๕๑ – ๒๕๕๔ การขยายตัวของภาคีความร่วมมือกับการจัดการป่าชุมชน ครอบคลุมทุกหมู่บ้านและการยกระดับการพัฒนาสู่การรับรางวัลลูกโลกสีเขียว

จากความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ คณะพระสงฆ์ นำโดยพระราชจินดานายก เจ้าคณะจังหวัดลำปาง และกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนการดูแลรักษาป่า อีกทั้งสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๓ สาขาลำปาง ได้มีพระราชกฤษฎีกาสาสมิครพิทักษ์ป่า (รสป.) มีการกำหนดเขตป่าชุมชน ออกกฎระเบียบป่าชุมชนระดับหมู่บ้านและระดับตำบล มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำมาอย่างต่อเนื่อง หลายกิจกรรมได้บรรจุในข้อบัญญัติงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกตำบล ได้แก่ กิจกรรมบวชป่าและสืบชะตาน้ำ การทำแนวกันไฟ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น ถอดบทเรียนการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตำบลเมืองปาน ตำบลแจ้ซ้อน นอกจากนี้ในพื้นที่บ้านแม่หมี่ – แม่ต๋อม ได้ร่วมขับเคลื่อนนโยบายการจัดการที่ดินทำกินในเขตป่า ร่วมกับเครือข่ายภาคเหนืออย่างต่อเนื่อง รวมทั้งแกนนำชุมชนอำเภอเมืองปานได้ประสานงานเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคม จังหวัดลำปาง ผ่านกระบวนการสมัชชาสุขภาพจังหวัดลำปาง เครือข่ายพระสงฆ์ และหน่วยงานราชการรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้กับคนเมืองปานมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ จัดทำธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน ในระดับจังหวัดร่วมมือกันจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในช่วงที่สามพบว่า ทุกหมู่บ้านในพื้นที่ทุกตำบลของอำเภอเมืองปานมีการบริหารจัดการป่าชุมชน อีกทั้งยังเกิดกระแสการดูแลรักษาป่าที่ดีในกลุ่มประชาชนคนเมืองปาน ตำบลเมืองปาน มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ๑๐ ศูนย์ มีกฎตำบลเมืองปานว่าด้วยการดูแลรักษาป่าไม้และสัตว์น้ำ มีกระบวนการจัดการปัญหาภัยพิบัติ ระบบนิเวศในป่าดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดชัดเจนในห้วยแม่ปาน ห้วยอีแลว ห้วยแม่แหมะ ตำบลทุ่งกว่า มีการบริหารจัดการป่าชุมชนในพื้นที่บ้านถ้ำ หมู่ที่ ๑ บ้านปลายนา หมู่ที่ ๗ บ้านทุ่งจี้ หมู่ที่ ๘ บ้านเฮี้ย หมู่ที่ ๙ และบ้านป่าเวียง หมู่ที่ ๑๑ นอกจากนี้ในทุกปีแต่ละหมู่บ้านมีกิจกรรมในการดูแลรักษาป่า เช่น การปลูกป่า ทำฝายชะลอน้ำ บวชป่า-สืบ

ชะตาน้ำหมุนเวียนไปแต่ละบ้าน ตำบลบ้านขอ การบริหารจัดการป่าประสบผลสำเร็จมากจนทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลรักษาและพื้นที่ป่าชุมชนเกิดความหลากหลายทางชีวภาพกลับคืนมาจนเป็นที่ยอมรับขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการเป็นพื้นที่แหล่งเรียนรู้ของตำบล จนในปี ๒๕๕๖ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทชุมชน ตำบลแจ้ซ้อน มีการจัดการภัยพิบัติ น้ำแล้ง น้ำป่าไหลหลาก ดินโคลนถล่มและไฟป่าอย่างต่อเนื่อง ด้วยการปรับปรุงฝาย และริมน้ำให้แข็งแรงป้องกันการพังทลายมากขึ้น มีระบบการเฝ้าระวังระดับหมู่บ้านและตำบล ตำบลหัวเมือง ทุกหมู่บ้านมีการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง และบ้านแม่หมี่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวประเภทชุมชน ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และมีฐานข้อมูลขอบเขตหมู่บ้าน ขอบเขตพื้นที่ป่า ข้อมูลรายแปลงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อการเกษตร ที่ใช้ในการจัดทำแผนชุมชนพื้นที่ตัวอย่างเดียวในอำเภอเมืองปาน ระดับอำเภอ เกิดความร่วมมือระหว่างผู้นำฝ่ายท้องถิ่น ท้องถิ่น องค์กรชุมชน เครือข่ายพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ และเอกชน ในการจัดกิจกรรมรณรงค์สร้างจิตสำนึกการดูแลรักษาป่า และเชื่อมโยงสู่การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไฟป่าหมอกควัน เป็นมติสมัชชาสุขภาพจังหวัดลำปาง สู่การจัดทำ “ธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน” ระดับจังหวัด มีกองทุนสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง ถึงแม้ว่าทุกหมู่บ้านมีการจัดการป่าชุมชน และเกิดกระแสทางสังคมในการดูแลรักษาป่า ยังมีอีกหลายหมู่บ้านที่ขาดความเข้มแข็งในการป้องกันการขยายที่ดินทำกิน การเผาป่า และการลักลอบตัดไม้ ในหลายหมู่บ้านเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีการจัดทำธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปานแล้ว แต่ยังขาดกลไกการขับเคลื่อนที่เข้มแข็ง ทำให้ขาดการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม แต่ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา กลไกการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมได้ในที่สุด

- ช่วงที่ ๔ ระหว่างปี ๒๕๕๙ - ๒๕๖๒ จากธรรมนูญสุขภาพสู่ธรรมนูญชุมชน ข้อตกลงการจัดการร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ

สืบเนื่องจากปัญหาการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ทุกหมู่บ้านและทุกตำบล เพื่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม แต่ติดตรงอุปสรรคในการออกแบบกลไกการทำงานที่เหมาะสม โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลบ้านขอ ตำบลหัวเมือง ตำบลเมืองปาน และตำบลแจ้ซ้อน ซึ่งพบว่าผู้นำชุมชนทำงานผ่านกลไกที่มีอยู่เดิมในชุมชนอยู่ก่อนแล้ว ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กำนันและผู้ใหญ่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาองค์กรชุมชนตำบล อสม. ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำมา เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า ทำฝายชะลอน้ำ ปลูกต้นไม้ บวชป่าและสืบชะตาน้ำ เป็นต้น

ในช่วงนี้บทบาทของสมาคมเครือข่ายคนรักสิ่งแวดล้อม ร่วมกับคณะกรรมการสมัชชาสุขภาพจังหวัดลำปาง ได้ทำกิจกรรมถอดบทเรียนการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในตำบลเมืองปาน และตำบลหัวเมือง จนในปี ๒๕๕๙ - ๒๕๖๐ ร่วมกับ อบต.บ้านขอ ถอดบทเรียนการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าตำบลบ้านขอ และจัดประชุมผู้นำชุมชนระดับตำบลเพื่อติดตามการขับเคลื่อนการจัดการป่าทุกตำบล ปี พ.ศ. ๒๕๖๑ - พ.ศ. ๒๕๖๒ ร่วมกับโหนด(พี่เลี้ยง) ของ สสส. จังหวัดลำปาง สนับสนุนชุมชนจัดการภัยพิบัติชุมชนในพื้นที่บ้านขอเหนือ ตำบลบ้านขอ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๖๐ สกว.ท้องถิ่น ได้ทำวิจัยชุมชนเรื่องการจัดการไฟป่า ในพื้นที่ตำบลบ้านขอ ดำเนินการโดยคุณชาญ อุทธิยะ ร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. และองค์กรชุมชนฝ่ายต่าง ๆ ส่วนในพื้นที่บ้านแม่หมี่ และบ้านแม่ต๋อมตำบลหัวเมือง ร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ขับเคลื่อนผลักดันนโยบายรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าอย่างยั่งยืน

ผลที่เกิดขึ้นจากบทเรียน ประสบการณ์การทำงานจากความร่วมมือขององค์กรภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองท้องถิ่น และกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน ภายใต้ทั่วโลกที่มีอยู่เดิม ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยมีการคัดเลือกหมู่บ้านต้นแบบ คัดเลือกวัดหรือสำนักสงฆ์ดูแลรักษาป่า เพื่อใช้เป็นต้นแบบและเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มีการจัดทำข้อมูลองค์ความรู้ชุมชนจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบลขึ้น และมีการเชื่อมโยงนโยบายระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด และภาคประชาสังคม จากการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน สู่แผนพัฒนาตำบลสนับสนุนงบประมาณชุมชนในการจัดกิจกรรมดูแลรักษาดิน น้ำ ป่า มติสมัชชาสุขภาพจังหวัดลำปาง การจัดทำธรรมนูญสุขภาพอำเภอเมืองปาน และการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง ซึ่งต่อมาได้มีบทบาทอย่างมากในการเริ่มดำเนินโครงการ

๓.๑.๕ ทวนเดิมก่อนการดำเนินโครงการ

- ทวนทางกายภาพ ชีวภาพ และระบบนิเวศน์ความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะทางกายภาพอำเภอเมืองปาน เป็นชุมชนชนบทที่แวดล้อมไปด้วยป่าไม้และภูเขา เป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ ๒ กลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำวังตอนบน จากทั้งหมด ๗ กลุ่มน้ำสาขา คือ น้ำแม่ต๋อย มีพื้นที่ประมาณ ๘๐๙.๓๘ ตารางกิโลเมตร มีแหล่งต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาในเขตบ้านปางอ้าย ตำบลเมืองปาน และตำบลบ้านขออำเภอเมืองปาน โดยมีลำน้ำย่อยสำคัญไหลลงสู่น้ำแม่ต๋อย ได้แก่ ห้วยแม่กวม ห้วยแม่บอม และห้วยแม่เนิง เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำอยู่ในอำเภอเมืองปาน และอำเภอเมือง รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ ๔ ตำบล น้ำแม่สอย มีพื้นที่ประมาณ ๗๓๒.๙๗ ตารางกิโลเมตร มีแหล่งกำเนิดมาจากเทือกเขาทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แนวเขตแดนจังหวัดลำปางกับเชียงใหม่ ในเขตพื้นที่ตำบลแจ้ซ้อน ตำบลเมืองปาน ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน มีลำน้ำย่อยที่สำคัญ คือ ห้วยแม่ปาน ห้วยแม่เมะ ห้วยต้นวัน ห้วยหวิน ห้วยแม่มอญ ห้วยแม่กา ห้วยแม่สะ ห้วยแม่บอม ห้วยแม่เนิง ห้วยแม่ค่อม ห้วยแม่เตอะ ห้วยแม่ปาย ห้วยแม่ต๋อม และห้วยแม่หมี ไหลผ่านตำบลวิเชตนคร ลงสู่น้ำแม่วัง บริเวณบ้านสบวัง อำเภอแจ้ห่ม รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ ๕ ตำบล ด้วยความสำคัญที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำวัง จึงถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน เขตห้ามล่าสัตว์ป่าดอยพระบาท หน่วยต้นน้ำแม่เนิง หน่วยต้นน้ำขุนสอย เขตป่าสงวนแห่งชาติแม่สูกแม่สอย ป่าแม่ต๋อยฝั่งซ้ายและแม่ต๋อยฝั่งขวา

ลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งนี้การประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และความเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่วัง จึงก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศน์ของทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย อาทิเช่น ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ ตามสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าดิบชื้น ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ชุมชนในพื้นที่อำเภอเมืองปาน ๕๖ หมู่บ้าน ๕ ตำบล ยังคงพึ่งพาอาศัยป่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต เป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหาร เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร และเป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน เช่น พิธีเลี้ยงผีป่า ผีขุนน้ำ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ทรัพยากรดินน้ำป่ามีการจัดการในระดับชุมชนมาตั้งแต่อดีตกาล ตัวอย่างเช่น การจัดการในระดับลุ่มน้ำ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สอย ชาวบ้านได้อาศัยน้ำ อุบโศก และบริโศก ใช้ในการเกษตรโดยมีสายน้ำหลัก คือ น้ำแม่เตอะ น้ำแม่ปาน น้ำแม่มอญ และยังมีลำห้วยหลายสาย เช่น ห้วยแม่เมะ ห้วยต้นวัน ห้วยหวิน ห้วยแม่กา ห้วยแม่ปาย

ห้วยแม่ต๋อม และห้วยแม่หมี่ ลำห้วยต่าง ๆ เหล่านี้ต่างไหลลงสู่แม่น้ำแม่สอย ซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ เป็นทั้งแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้ของชุมชน ประกอบกับชุมชนหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านหัวเมือง บ้านขาม บ้านต้นจัน บ้านไร่ ตำบลหัวเมือง บ้านช่วงกอม ตำบลแจ้ซ้อน และทุกหมู่บ้านในตำบลเมืองปาน ได้กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และสัตว์น้ำ พร้อมทั้งวางกฎระเบียบที่เป็นข้อห้ามในการจับสัตว์น้ำ

ในการจัดการทรัพยากรการใช้ที่ดิน สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของผืนป่าต้นน้ำแม่วังตอนบน บริเวณลุ่มน้ำแม่ต๋อย และ น้ำแม่สอย เป็นที่ราบลุ่มน้ำระหว่างสันเขา จึงทำให้พื้นที่ทำการเกษตรของชุมชน แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ที่ราบลุ่มน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทางเกษตร และพื้นที่เนินเขา ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เกษตรบนที่สูง ปลูกพืชที่ไม่ต้องใช้น้ำมาก ทำให้การถือครองที่ดินจึงแบ่งพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ทางราชการ (โฉนด นส.๓ สปก.) ประมาณ จำนวน ๓๑,๔๔๙ ไร่ นอกจากนี้เป็นพื้นที่ทำกินในเขตป่า ประมาณ จำนวน ๓๐,๗๒๓ ไร่ และป่าธรรมชาติ จำนวน ๗๗๔,๒๙๓.๗๕ ไร่

- ทุณความรู้จากประสบการณ์การเรียนรู้ปัญหาการจัดการทรัพยากรที่ผ่านมาในอดีตและการออกแบบกลไกท้องถิ่นจากโครงสร้างเดิมของชุมชน

จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่ของโครงการที่ดำเนินงานล้วนเคยมีประสบการณ์การต่อสู้เคลื่อนไหวทั้งในเรื่องสถานะพลเมืองและสิทธิในที่ดินทำกิน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่า หลายพื้นที่ รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ชุมชนกับชุมชน และการรับรู้ของสังคมภายนอกในลักษณะมายาคติ ส่งผลให้คนในชุมชนสร้างกลยุทธ์ในการต่อรองและปกป้องสิทธิของชุมชนของตน เกิดผู้นำในการทำงานขับเคลื่อน ดังนั้นชุดประสบการณ์เรียนรู้ของคนในชุมชน องค์กรชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่มาจากสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ผ่านความขัดแย้งและการแบ่งฝักฝ่ายสะสมต่อเนื่องมายาวนาน ทั้งปัญหากรณีพิพาทป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน การออกมาตรการจับกุมชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ป่าเข้มงวดมากขึ้น จนเกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับป่าระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ จนหลายฝ่ายต่างเห็นว่าควรหาแนวทางการลดความขัดแย้ง โดยอาศัยสถานการณ์ที่เป็นผลมาจากการกำหนดนโยบาย รวมถึงเงื่อนไขทางนโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในการเปิดพื้นที่กำหนดแนวทางที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการดำเนินการในระดับท้องถิ่น โดยใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขนโยบาย กฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่เชื่อมโยงตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น จังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ

จากปัญหาความขัดแย้งในข้างต้นต่อมาได้เกิดการพัฒนาการจัดการโดยการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น จนนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” จากการศึกษาพบว่า ทั้ง ๔ ตำบล มีศักยภาพในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” มาก่อนแล้วแต่ยังขาดกลไกในการเชื่อมโยงเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนที่มีตัวแสดงชัดเจนมากขึ้น ภายใต้คณะทำงานระดับต่าง ๆ เป็นกลไกเชื่อมความร่วมมือให้มีความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรม มีเจ้าภาพ มีคณะทำงาน เช่น การ ประสานงานระหว่างหมู่บ้านและตำบล การบูรณาการแผนงานและงบประมาณ การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล ดังนี้ คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน

ผลของการดำเนินโครงการทำให้เกิดการทบทวนและจัดตั้ง /ปรับปรุงคณะกรรมการ เดิมที่หลายหมู่บ้าน ขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ให้อยู่ในคณะกรรมการชุดเดียวกัน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการ ไฟป่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น มีการดำเนินงานตามแผนงานของหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงกับแผนงานตามนโยบาย ของ อำเภอ และเทศบาล/อบต. จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่อง เกิดการตื่นตัว และเกิดความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง สมาชิกเทศบาล/ส.อบต. กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุง คณะทำงานเดิม เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล เครือข่ายป่าชุมชนตำบล เครือข่ายลุ่มน้ำ

หลังจากมีคณะกรรมการที่ชัดเจนโดยอาศัยทุนเดิมที่เป็นกลุ่มองค์กรทางสังคมในชุมชนมาออกแบบกลไก การขับเคลื่อน เมื่อคนทำงานชัดได้นำมาสู่การกำหนดแนวทางและแผนงานที่สอดคล้องกับ แผนงาน เทศบาล/อบต. แผนงานอำเภอ ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติตามแผนงาน ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น ผู้นำ ฝ่ายท้องถิ่น แกนนำนักเรียนและครูที่เลี้ยงชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน พระสงฆ์ทั้งเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และพระ ลูกวัด วัด เกิดความเข้าใจและร่วมมือกันภายใต้ความหลากหลายและแผนงานของแต่ละภาคส่วน และเกิด แผนงานร่วมระดับตำบล ทั้งอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และคุณภาพชีวิตระดับตำบล ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียน เกิดการจัดตั้งชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ใน ๔ โรงเรียน เกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ เรื่อง ความม หลากหลายทางชีวภาพผ่านการฝึกอบรมและร่วมเรียนรู้กับชุมชนผ่านกิจกรรม ธรรมะกับธรรมชาติ การตัดต่อคลิปด้วย โทรศัพท์สมาร์โฟน เข้าร่วมประชุมนำเสนอผลการดำเนินงานของชมรมต่อคณะกรรมการระดับ ตำบล นอกจากนี้ ใน โรงเรียนได้นำแผนงานโครงการเชื่อมกับแผนงานการเรียนการสอนในโรงเรียน เครือข่าย พระสงฆ์ได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายพระสงฆ์อำเภอเมืองปาน และได้ทำหน้าที่นำในการสร้างการเรียนรู้ “ธรรมะกับ ธรรมชาติ” ระดับตำบล และเป็นคณะกรรมการระดับตำบลที่สร้างการตื่นตัวและนำเสนอวิธีการในการจัดการ ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน ร่วมกำหนดแนวทาง กำหนดแผนงานและปฏิบัติการอนุรักษ์/การฟื้นฟู/การ ป้องกัน และแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

- ทุนทางสังคมและการก่อตัวและเติบโตของขบวนการภาคประชาชนและเครือข่ายเชิงพื้นที่

ปัจจัยในการดำเนินโครงการจนสามารถบรรลุเป้าหมายได้นั้นมาจากหัวใจสำคัญประการหนึ่งคือเรื่อง ของทุนเดิมที่มีผลต่อการขับเคลื่อนงานในพื้นที่ที่ส่งผลต่อศักยภาพในการจัดการทรัพยากรร่วมก็คือ การมี กลุ่ม องค์กร และทรัพยากรบุคคลได้แก่ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำจิตวิญญาณ อาทิ พระสงฆ์ เป็นผู้นำความคิด ที่ทำงานในมิติการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงให้เกิดการแก้ไขปัญหาใน ระดับพื้นที่ได้ระดับหนึ่ง นอกจากนี้ภายใต้ชุดข้อมูลความรู้การจัดการป่า การจัดการแหล่งน้ำ และการใช้ ประโยชน์จากป่าตามวิถีและองค์ความรู้ของชุมชนยังถูกนำมาสร้างเป็นองค์ความรู้อย่างเป็นทางการในลักษณะ ของงานวิจัยและมีการเผยแพร่ออกไปให้สังคมรับรู้ข้อเท็จจริง มุมมอง ความรู้อีกชุดหนึ่งที่มาจากพื้นที่เอง

นอกจากนี้ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมายังมีการทำงานในลักษณะการเชื่อมโยงการทำงานระดับพื้นที่ทั้งใน รูปแบบเครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายเชิงประเด็น เครือข่ายเชิงพื้นที่ องค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่ทำงานร่วมกันกับส่วน ท้องถิ่น หลายพื้นที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายเช่น เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำ เครือข่ายองค์กรชุมชนใน การจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของประชาชนเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนแผนงานระดับอำเภอใน

การจัดการทรัพยากรเป็นต้น โดยเครือข่ายเหล่านี้มีส่วนอย่างมากในการสร้างแรงกระตุ้น การเคลื่อนไหว การเรียนรู้ที่มีพลัง และขยายผลการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา และนำไปสู่การเชื่อมประสานภาคีความร่วมมือภายนอก สามารถยกระดับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายได้ ทั้งนี้ยังมีหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมกันหนุนเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า สร้างกลุ่มเครือข่ายให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำ มีการศึกษาสำรวจข้อมูลในลักษณะของงานวิจัยชาวบ้านผ่านโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ ซึ่งผลจากการขับเคลื่อนงานเหล่านี้ในอดีตจึงเป็นต้นทุนที่สำคัญในการพัฒนากลไกเชิงพื้นที่ในการสร้างพลังการจัดการและปูพื้นฐานเรื่องสำนึกพลเมืองให้เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างอำนาจทางสังคมที่ไม่เท่าเทียม

ในขณะเดียวกันการเชื่อมประสานการทำงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก่อให้เกิดการริเริ่มแนวคิดเพื่อวางฐานการทำงานโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง และคนทำงานที่ปฏิบัติงานในพื้นที่มีบทบาทอย่างมากในการเข้าไปหนุนเสริมการทำงานที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะการต่อยอดการทำงานของเครือข่ายทรัพยากรฯ ให้เกิดการเชื่อมการทำงานกับท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม อาทิเช่น สมาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ในปัจจุบันเริ่มเข้ามามีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการทำงานขององค์กรทั้งในประเด็นเรื่องการพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ ศูนย์ข้อมูลทรัพยากรระดับตำบลที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้ทั้งหมด นอกจากนี้ท้องถิ่นเหล่านี้ยังมีบทบาทส่งเสริมการเรียนรู้ บทบาทจัดกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาระบบข้อมูลให้มีความน่าเชื่อถือเกิดการยอมรับ และกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การวางแผนการพัฒนา ร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับพื้นที่ ทำให้เกิดการเชื่อมประสานแผน ร่วมกันออกแบบกลไกการทำงานจากระดับอำเภอ สู่ยุทธศาสตร์ในระดับจังหวัดได้ในที่สุด

ดังนั้นการมีองค์กรและกลไกการบริหารจัดการทรัพยากรจากหลายฝ่ายที่พัฒนามาจากสถานการณ์ปัญหาที่กล่าวมาในข้างต้น ส่งผลให้คุณสมบัติขององค์กรหรือกลไกเหล่านี้มีลักษณะยืดหยุ่น มีความพยายามเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนความคิดให้สอดคล้องกับการทำงานในแนวใหม่ รวมทั้งเกิดการพัฒนาการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการบริหารจัดการจากองค์กรเชิงเดี่ยวในการจัดการมาเป็นองค์กรที่ร่วมคิดร่วมทำระหว่างภาคีหลักที่เกี่ยวข้อง รวมถึงยังมีบทบาทในการหนุนเสริมการจัดตั้งขบวนการองค์กรชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดตั้งให้มีคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้านอันเป็นกลไกพื้นฐานในระดับพื้นที่ นี่คือเหตุผลว่าทำไมต้องอิงกับสถาบันหลักในชุมชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนงาน

- ทูทางสังคมที่มาจากกลไกสถาบันร่วมและภาคีเครือข่ายทำงานในระดับจังหวัด

สำหรับกลไกสถาบันร่วมที่มีองค์ประกอบมาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรในลักษณะภาคีความร่วมมือ โดยกลไกรวมนี้นี้จะทำหน้าที่ในการกำหนดโครงสร้างตามความเหมาะสมของพื้นที่แต่ละพื้นที่ตามเงื่อนไข สถานการณ์ในพื้นที่ โครงสร้างดังกล่าวหมายถึงองค์ประกอบของที่มา สัดส่วน บทบาท หน้าที่ และการรับรองสถานะทางสังคมร่วมกัน โดยเริ่มตั้งแต่กลไกในระดับชุมชน /หมู่บ้านมาจากตัวแทนหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้นำขึ้นมาทำหน้าที่ร่วมในการจัดการป่าไม้ ที่ดินของหมู่บ้าน ซึ่งผู้นำเหล่านี้ต่างมีประสบการณ์ในการทำงาน ให้ความร่วมมือ มีชั้นเชิงในการต่อสู้ ต่อรอง การประนีประนอม เจรจาไกลเกลี่ยแก้ไขปัญหาความ

ขัดแย้งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เช่นการสำรวจแนวเขต การร่างระเบียบกติกาและข้อมูลชุมชน จนเกิดเป็นกลไกในระดับท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน

จากการพัฒนากลไกระดับหมู่บ้านจะนำไปสู่การยกระดับการขับเคลื่อนระดับตำบลที่มีสถานะเป็นทางการมากขึ้นในฐานะนิติบุคคลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ระดับตำบล และอาศัยกลไกของหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้กลไกดังกล่าวขับเคลื่อนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการประสานการทำงานร่วมกันในการลงปฏิบัติการทำงานในพื้นที่ และยกระดับสู่กลไกการขับเคลื่อนในระดับอำเภอ ที่มีอำนาจหน้าที่ในการขับเคลื่อนพื้นผ้าข้อจำกัดต่าง ๆ ในการบริหารจัดการทรัพยากรระดับอำเภอร่วมกัน โดยบทบาทภายใต้กลไกระดับอำเภอ จะแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายอำนวยการ ที่มีตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เข้ามาทำหน้าที่ในการให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ วางแผนการทำงาน และปฏิบัติการร่วมกับอีกฝ่ายหนึ่งคือ ฝ่ายปฏิบัติงานซึ่งเป็นคณะทำงานแก้ไขปัญหาป่าไม้ – ที่ดินระดับตำบล ที่เป็นผู้ปฏิบัติการในระดับพื้นที่ เพราะเห็นว่าการปฏิบัติการในพื้นที่นั้นส่วนใหญ่คนในพื้นที่จะเป็นผู้รู้ปัญหาสภาพพื้นที่เป็นอย่างดี นั้นหมายความว่ากระบวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมาได้ปรับมุมมองของรัฐต่อแนวทางการปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับคนมากขึ้น มากกว่าการใช้เงื่อนไขทางกฎหมายในการจัดการทรัพยากรที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่ไม่มีข้อสรุปตลอดระยะเวลาของการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

- ทูตทางสังคมที่มาจากองค์กรภาคประชาสังคม องค์กรช่วยเหลือทางสังคมอาสาสมัครและการขับเคลื่อนสังคม

ต้นทุนทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของจังหวัดลำปาง คือการมีองค์กรภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อช่วงเกือบ ยี่สิบปีที่ผ่านมา และมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเมืองในทุกด้าน ภาคประชาสังคมเมืองลำปางมีหลายกลุ่ม เช่น สมาคมเครือข่ายคนรักสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง สมัชชาสุขภาพจังหวัด กลุ่มอนุรักษ์เมืองเก่า เครือข่ายการท่องเที่ยว กลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ เป็นต้น ประชาสังคมเมืองลำปาง เป็นกลุ่มที่เกิดโดยอิสระ ไม่ได้จัดตั้งจากภาครัฐ มีการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกัน เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา อาทิการร่วมเป็นคณะกรรมการร่วมระดับจังหวัด แลกเปลี่ยนหารือกัน เป็นภาคีเครือข่ายซึ่งกันและกัน มีความพยายามในการสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม ในเมืองลำปาง มีกลไกหรือพื้นที่หลายเวทีที่ให้ทุกฝ่ายมาคุยกัน เช่น เวทีสมัชชาสุขภาพ ประเด็นสิ่งแวดล้อม ประเด็นเรื่องสิทธิหรือเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งองค์กรประเภนี้ไม่ได้อาศัยเงินจกภาครัฐและไม่มีอำนาจสั่งการทำให้มีการเข้าร่วมเฉพาะกลุ่มและดำเนินโครงการขนาดเล็กงบประมาณจำกัด แต่ทำงานกระบวนการเชิงลึกได้ สำนักงานคุณธรรมควรประสานองค์กรเหล่านี้เข้าร่วมด้วยจะทำให้กลไกการขับเคลื่อนมีพลังมากขึ้น

๓.๒ ปัจจัยนำเข้าของโครงการ (Input Evaluation: I)

ในส่วนของการติดตามผลการดำเนินงานโครงการเพื่อนำมาสู่การถอดบทเรียน ผู้ศึกษาจะพิจารณาจากปัจจัยนำเข้าอันประกอบไปด้วย บุคลากร กำลังคน บทบาทการทำงาน และประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบงาน ที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมของโครงการโดยประกอบไปด้วยทรัพยากรบุคคลดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ เจ้าหน้าที่ประสานงาน อาสาสมัคร กับบทบาทการทำงานเชิงพื้นที่

เจ้าหน้าที่โครงการมีจำนวน ๓ คน มีบทบาทหน้าที่ในการประสานงาน โดยแบ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการหลักจำนวน ๑ คน ทำหน้าที่ในการบริหารงานโครงการทั้งในระดับนโยบาย การกำหนดทิศทางและเป้าหมาย รวมถึงออกแบบยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานทั้งในระดับหน่วยงานและพื้นที่ บริหารการเงินและงบประมาณ ประสานงานในระดับจังหวัด และหน่วยงานผู้สนับสนุนงบประมาณ ผู้ช่วยผู้ประสานงานด้านวิชาการและการจัดการกระบวนการ จำนวน ๑ คน ทำหน้าที่ในการออกแบบกิจกรรม เป็นวิทยากรกระบวนการในการจัดทำเวทีต่าง ๆ จัดทำรายงาน และติดตามผลการดำเนินงาน ผู้ช่วยผู้ประสานงานด้านเอกสาร สำนักงาน และการเงิน มีบทบาทในการดูแลอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการแก่สมาชิกและคณะทำงาน เบิกจ่ายการเงินในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้ประสานงานทั้ง ๓ คน เป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบการทำงานพัฒนาเครือข่าย และงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนและประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายในระดับต่าง ๆ จนสามารถขับเคลื่อนโครงการไปได้

นอกจากทีมผู้ประสานงานโครงการที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานในระดับต่าง ๆ โครงการยังมีทีมอาสาสมัครโครงการจำนวน ๔ คน โดยจะถูกคัดเลือกมาในฐานะตัวแทนตำบล ๔ ตำบล มีบทบาทหลักในการประสานงานในระดับหมู่บ้าน เช่นการประสานงานกลุ่มเป้าหมายในชุมชนเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ ทั้งการเข้ารับการอบรม การเรียนรู้ดูงาน กิจกรรมอาสาเช่น การปลูกป่า การบวชป่า การทำแนวกันไฟ วิทยากรชุมชน ประธานพระสงฆ์ ประธานโรงเรียน รวบรวมกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นบทบาทของอาสาสมัครจึงมีความสำคัญอย่างมากในการเชิญชวน โน้มน้าวผู้คนเพื่อเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้คนที่เข้ามารับหน้าที่อาสาสมัครจะต้องมี Power ในระดับหนึ่งที่จะโน้มน้าวผู้คนมาให้ความร่วมมือ เพราะนั่นผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่อาสาสมัครจำนวนหนึ่งจึงเป็นผู้นำทางการด้วยเช่นกัน หรือตัวแทนกำนันที่ส่งมา ผู้นำ อสม. เป็นต้น เพราะคนเหล่านี้จะมีศักยภาพในการดึงกลุ่มเป้าหมายมาเข้าร่วมกิจกรรมและมีผลผลักดันให้โครงการสามารถดำเนินการบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

๓.๒.๒ คณะทำงานและกลไกการขับเคลื่อน (บ้าน วัด โรงเรียน)

- คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน

บทบาทผู้นำชุมชนกับการพัฒนาคณะทำงานระดับหมู่บ้านและตำบล จุดเริ่มต้นจากการจัดประชุมผู้นำระดับหมู่บ้าน ในแต่ละตำบล ๔ ตำบล เพื่อทำการชี้แจงสร้างความเข้าใจโครงการ และจัดตั้งคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ทำให้ผู้นำในพื้นที่เป้าหมายเกิดความเข้าใจโครงการ และได้จัดตั้งคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้านขึ้น จำนวน ๓๔ หมู่บ้านขึ้น เฉลี่ยคณะทำงานแต่ละหมู่บ้านมีจำนวน ๑๐ – ๒๑ คน รวม ๔ ตำบลมีคณะทำงานรวม ๒๕๐ คน โครงสร้างคณะทำงานประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก คณะกรรมการ/คณะทำงาน และที่ปรึกษาซึ่งมีองค์ประกอบครอบคลุม “บ้าน วัด

โรงเรียน” ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านสมาชิก อบต./สท. คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. รสทป. อสม. เจ้าอาวาส และครู

บทบาทกลไกในระดับหมู่บ้าน การศึกษาพบว่า เป็นคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน เกิดการทบทวนและจัดตั้ง /ปรับปรุงคณะทำงาน เดิมที่หลายหมู่บ้านขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ให้อยู่ในคณะทำงานชุดเดียวกัน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการไฟป่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น มีการดำเนินงานตามแผนงานของหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงกับแผนงานตามนโยบาย ของอำเภอ และเทศบาล/อบต. จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่อง เกิดการตื่นตัว และเกิดความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง สมาชิกเทศบาล/ส.อบต. กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน

- คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล

ด้วยโครงการนี้เป็นโครงการที่จะต่อยอดการพัฒนาความร่วมมือขององค์กรภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ให้ร่วมมือกันส่งเสริม สนับสนุนชุมชนอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ลักษณะชุมชนนิเวศที่มีการทำงานร่วมกันของ “บ้าน วัด โรงเรียน” โดยการพัฒนากลไกความร่วมมือระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ที่บูรณาการไปกับกลไกที่มีอยู่เดิม ได้แก่ เครือข่ายราชภัฏราชอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ป่าหมู่บ้าน (ทสม.) อาสาสมัครชุมชน สภาองค์กรชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ฝ่ายปกครองท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน ให้เกิดการเชื่อมร้อยร่วมมือกันในการส่งเสริม และพัฒนาชุมชนฟื้นฟูความหลากหลายของป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า จัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนิเวศ ส่งเสริมและพัฒนาชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ร่วมมือกับชุมชนฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน

ดังนั้นบทบาทในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ทั้ง ๔ ตำบล เป็นการบอกเล่าถึงการดำเนินงานโครงการ ภายใต้การสนับสนุนกิจกรรมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล เครือข่ายพระสงฆ์ และชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการ และเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดกับงานของหน่วยงานและได้ช่วยกระตุ้นให้กลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” มีความตระหนักร่วมในการพัฒนาความร่วมมือกันระดับตำบล โดยมีกลไกของเครือข่ายพระสงฆ์ และคณะทำงานระดับตำบล คือ “สภาองค์กรชุมชนตำบล” ประกอบไปด้วยสภาองค์กรชุมชนแจ้ซ้อน สภาองค์กรชุมชนตำบลหัวเมือง สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน และเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตุ๋ยตอนบน เขตพื้นที่ตำบลบ้านขอ บทบาทคือทำหน้าที่เชื่อมร้อยภาคีต่าง ๆ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการประสานแผนและการปฏิบัติการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในตำบล การทำหน้าที่ของแต่ละกลไกมีผลเกิดขึ้น คือ ภายใต้คณะทำงานระดับต่าง ๆ เป็นกลไกเชื่อมความร่วมมือให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนมากขึ้น เช่น การประสานงานระหว่างหมู่บ้านและตำบล การบูรณาการแผนงานและงบประมาณ การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล ดังนี้ คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุงคณะทำงานเดิมที่หลายหมู่บ้านขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ให้อยู่ในคณะทำงานชุดเดียวกัน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการไฟป่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น มีการดำเนินงานตามแผนงานของหมู่บ้าน ที่

เชื่อมโยงกับแผนงานตามนโยบายของอำเภอ และเทศบาล/อบต. จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่อง เกิดการตื่นตัว และเกิดความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง สมาชิกเทศบาล/ส.อบต. กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบลได้กำหนดแนวทางและแผนงานที่สอดคล้องกับ แผนงาน เทศบาล/อบต. แผนงานอำเภอ ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติการตามแผนงาน ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น แกนนำนักเรียนและครูพี่เลี้ยงชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน พระสงฆ์ทั้งเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และพระลูกวัด วัด เกิดความเข้าใจและร่วมมือกันภายใต้ความหลากหลายและแผนงานของแต่ละภาค ส่วน และเกิดแผนงานร่วมระดับตำบล ทั้งอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และคุณภาพชีวิตระดับตำบล

- ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน

ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน เกิดการจัดตั้งชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ใน ๔ โรงเรียน คือ โรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา โรงเรียนเมืองพานวิทยา โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา และโรงเรียนเมืองพานพัฒนวิทย์ ด้วยการจัดตั้ง คณะกรรมการ ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและครูพี่เลี้ยง โรงเรียนละ ๒๑ คน เกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมกิจกรรม เรียนรู้ เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพผ่านการฝึกอบรมและร่วมเรียนรู้กับชุมชนผ่านกิจกรรม ธรรมะกับ ธรรมชาติ การตัดต่อคลิปด้วย โทรศัพท์สมาร์ตโฟน เข้าร่วมประชุมนำเสนอผลการดำเนินงานของชมรมต่อ คณะทำงานระดับตำบล นอกจากนี้ ในโรงเรียนได้นำแผนงานโครงการเชื่อมกับแผนงานการเรียนรู้การสอนใน โรงเรียน

โดยชมรมสิ่งแวดล้อมจะทำหน้าที่จัดทำและประกวดโครงงานการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลาย ทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยคณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา และครูที่ปรึกษา รับสมัครและสนับสนุน กิจกรรมโครงงานของนักเรียน โรงเรียนละ โครงงานต่อปี รวมถึงฝึกอบรมการถ่ายภาพและตัดต่อคลิปในมือถือ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยคณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา และครูที่ปรึกษา รับสมัครนักเรียนที่สนใจ ร่วมฝึกอบรมกับสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อม ทำการจัดประกวดหนังสือ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยจัดตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอ จำนวน ๕ คน ประกอบด้วย ครู ตัวแทนหน่วยงานและผู้นำชุมชน ที่มีประสบการณ์ ทำหน้าที่ กำหนดเกณฑ์การ พิจารณา รณรงค์การอนุรักษ์ และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในโรงเรียน และชุมชน โดย ครูที่ปรึกษา และสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อมร่วมกันออกแบบและจัดกิจกรรมรณรงค์ในโรงเรียน และชุมชน เช่น การเขียน เรียงความ บทความ เสียงตามสายของโรงเรียน หอกระจายข่าวในชุมชน วิทยุชุมชน วาดภาพ พื้นที่สาธิต ฉาย หนังสือ คลิป โลก เฟสบุค ฯลฯ อย่างน้อยๆ ๑ ครั้ง

- เครือข่ายพระสงฆ์เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

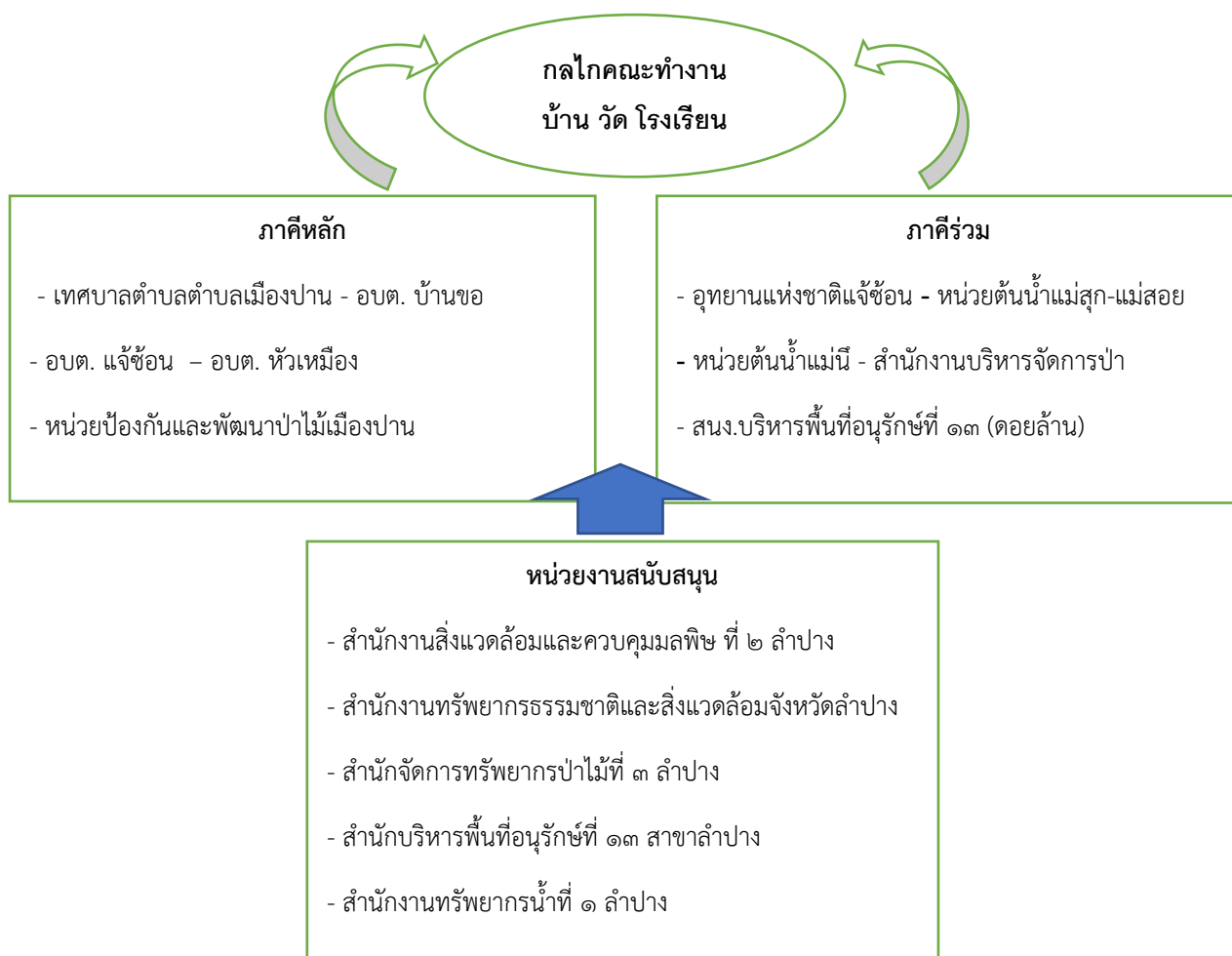
เครือข่ายพระสงฆ์ได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายพระสงฆ์อำเภอเมืองพาน และได้ทำหน้าที่นำในการสร้างการ เรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” ระดับตำบล และเป็นคณะทำงานระดับตำบลที่สร้างการตื่นตัวและนำเสนอวิธีการ ในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน ร่วมกำหนดแนวทาง กำหนดแผนงานและปฏิบัติการอนุรักษ์/การ ฟื้นฟู/การป้องกัน และแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน นอกจากนี้ยังเข้าร่วมประชุมนำเสนอผล

การดำเนินงานของชมรมต่อคณะกรรมการระดับตำบล นอกจากนี้ในโรงเรียนได้นำแผนงานโครงการเชื่อมกับแผนงานการเรียนการสอนในโรงเรียน

บทบาทของกลไกวัดจะมีเครือข่ายพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทหลัก มีการจัดตั้งเป็นเครือข่ายพระสงฆ์อำเภอเมืองปาน และได้ทำหน้าที่นำในการสร้างเรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” ระดับตำบล และเป็นคณะกรรมการระดับตำบลที่สร้างการตื่นตัวและนำเสนอวิธีการในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน ร่วมกำหนดแนวทางกำหนดแผนงานและปฏิบัติการอนุรักษ์/การฟื้นฟู/การป้องกันและแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อการเผยแพร่ความรู้ และจากการจัดประชุมเครือข่ายพระสงฆ์ ๒ ครั้ง ประกอบด้วย เจ้าคณะอำเภอเมืองปานและพระเลขานุการ เจ้าคณะตำบลและพระเลขานุการ เจ้าอาวาสทุกวัด เพื่อชี้แจงสร้างความเข้าใจโครงการและจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายพระสงฆ์ ทำให้เครือข่ายพระสงฆ์มีความเข้าใจในโครงการ และจัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์ และกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ผลที่เกิดขึ้น คือ เกิดกลไกเครือข่ายพระสงฆ์ ๔ ตำบล จำนวน ๒๒ รูป มีโครงสร้างคณะกรรมการ คือ ประธาน (รองเจ้าคณะอำเภอเมืองปาน) ที่ปรึกษา (เจ้าคณะอำเภอเมืองปาน) เลขานุการ ๒ รูป (พระเลขานุการเจ้าคณะอำเภอ และพระเลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอ) เภรียญิก ๑ รูป (พระเลขานุการเจ้าคณะตำบลบ้านขอ (วัดป่าเหว) คณะทำงาน (เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสทุกวัด (ส่งตัวแทนตำบลละ ๕ รูป (ต.บ้านขอ ต.เมืองปาน ต.แจ้ซ้อน และ ต.หัวเมือง)

- ภาคิหลัก ภาคิร่วม และหน่วยงานสนับสนุน

Actor ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือผู้สนับสนุนในนามภาคิความร่วมมือ ซึ่งประกอบไปด้วย ภาคิหลัก ภาคิร่วม และหน่วยงานสนับสนุน บทบาทของภาคิหลักคือทำหน้าที่สนับสนุนคณะกรรมการทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล ทั้งด้านการจัดกิจกรรมและกระบวนการต่าง ๆ เช่นสนับสนุนการใช้สถานที่ วิทยากร และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรม ส่วนภาคิร่วมจะเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยตรง บทบาทของภาคิร่วมจึงเป็นเรื่องการให้ข้อมูลข่าวสาร สถานการณ์ รวมถึงการสร้างความตกลงในเรื่องกฎระเบียบข้อบังคับ การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บทบาทจึงเน้นการสนับสนุนข้อมูล การใช้พื้นที่เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลไกคณะกรรมการ หน่วยงาน เครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ การสนับสนุนกิจกรรมเช่นกล้าไม้ วิทยากร ฯลฯ โดยเราสามารถจำแนกโครงสร้างของกลไกภาคิได้ตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๔ แสดงบทบาทของภาคีและองค์กรสนับสนุนการขับเคลื่อนกลไกบ้านวัดโรงเรียน

ดังนั้นบทบาทการให้องค์ความรู้ นวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการดิน น้ำ ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพ แบบทางการหรือตามหลักสากล รวมถึงการให้ข้อมูลข่าวสาร เช่นประกาศ ความรู้ด้านกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วม ดังนั้นการให้องค์ความรู้ทั้งในประเด็นการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งโดยพื้นฐานชุมชนมีความรู้เดิมอยู่บ้างแล้ว คณะทำงานฯ มีการประชุม ปรีกษา แลกเปลี่ยนความรู้ รับฟังข้อชี้แนะเกี่ยวกับป่า จากผู้รู้และหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ (รองประธานรับงานจากประธาน เลขานุการบันทึกการประชุม เสร็จญึก จัดบัญชีรายรับรายจ่าย คณะทำงาน ช่วยเหลือ ดูแล ประสานงานหน่วยงาน) การประสานงานผ่านการประชุม ทางไลน์ และตัวต่อตัว ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ มีความรับผิดชอบและเก่งมากขึ้น ทำให้งานไม่กระจุก งานกระจาย เกิดพลังใจเพิ่มมากขึ้น มีความสุขและมีความหวังเพิ่มขึ้นการฝึกอบรม ทำให้มีความรู้และมีความเข้าใจในการทำงานมากขึ้น

๓.๒.๓ การจัดสรรงบประมาณและระบบงบประมาณ

การบริหารงบประมาณเพื่อเป็นปัจจัยนำเข้าที่สำคัญเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ให้เป็นไปตามแผน และเป้าหมายของโครงการ โดยผู้ประสานงานโครงการจะเน้นการบริหารจัดการงบประมาณทำให้เกิดความร่วมมือของคณะทำงานและสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งจะส่งผลดีต่อชุมชน คณะทำงาน และองค์กร มีความโปร่งใส และลดความขัดแย้ง เกิดความไว้วางใจ มีความเข้าใจในการทำงาน เกิดความร่วมมือในชุมชน โดยวิธีการจะให้แต่ละชุมชนออกแบบและวางแผนกิจกรรมมีการนำเสนอต่อคณะกรรมการพูดคุยถกถึงความจำเป็น และการแชร์หรือแบ่งปันกัน ดังนั้นวิธีการดังกล่าวจะนำไปสู่ “การกระจายงบประมาณทำให้เกิดความพึงพอใจร่วมกัน” เกิดจากการดำเนินงานของคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านมีการพัฒนาวิธีการดำเนินงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของคณะทำงานฯ และสมาชิกในชุมชน ด้วยการชี้แจงรายละเอียดงบประมาณ เปิดเผย อธิบายได้ทุกคำถาม จัดทำประชาคม รับฟังความคิดเห็นต่อการจัดการงบประมาณ สามารถตรวจสอบได้ มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ทั้งนี้การจัดสรรงบประมาณจะแบ่งให้ทุกชุมชนจำนวนเท่าๆ กันภายใต้กรอบกิจกรรมที่ร่วมกันวางไว้ โดยการเบิกจ่ายจะทำการเบิกจ่ายเป็นรายกิจกรรม โดยคณะทำงานจะแจ้งยอดงบประมาณและแจ้งให้ทางโครงการโอนเข้าบัญชีในนามกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชนซึ่งจะเปิดบัญชีไว้ทุกหมู่บ้าน

วิธีการบริหารงบประมาณดังที่กล่าวไปในข้างต้น นอกจากจะทำให้ทุกชุมชนพึงพอใจที่ได้รับงบประมาณเท่ากัน ทำให้ลดความขัดแย้งในการต่งบกิจกรรมกัน นอกจากการกระจายงบอย่างเท่าเทียมลดความขัดแย้งวิธีการเช่นนี้จะช่วยปรับวิธีคิดของผู้นำ หรือคณะทำงาน หรือแม้แต่ชุมชนเองที่ในอดีตที่ผ่านมาเวลาดำเนินโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ มักใช้งบประมาณหรือตัวเงินเป็นตัวนำกิจกรรมมากกว่าการใช้ปัญหาความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้ง ทำให้การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่ผ่านมาส่วนใหญ่ประสบความล้มเหลวหรือไม่เกิดความยั่งยืนของโครงการ แต่เมื่อลองปรับมาให้สมาชิกลองใช้กิจกรรมเป็นตัวนำโดยเน้นกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาความต้องการของคนในชุมชนมากกว่าพวกเขา กลับพบว่าความขัดแย้งระหว่างผู้นำ คนทำงาน หรือชุมชนลดลง แต่กลับได้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้นเพราะทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ในการใช้งบประมาณ เกิดความโปร่งใสและไว้วางใจกันมากขึ้น

๓.๓ กระบวนการดำเนินงานของกลไกการขับเคลื่อน บ้าน วัด โรงเรียน (Process Evaluation: P)

สำหรับกระบวนการทำงานของกลไกบ้าน วัด โรงเรียน ที่มีองค์ประกอบเป็นตัวแทนมาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรในลักษณะภาคีความร่วมมือ โดยกลไกนี้จะทำหน้าที่ในการกำหนดโครงสร้างตามความเหมาะสมของพื้นที่แต่ละพื้นที่ ตามเงื่อนไข สถานการณ์ในพื้นที่ โครงสร้างดังกล่าวหมายถึงองค์ประกอบของที่มา สัดส่วน บทบาท หน้าที่ และการรับรองสถานะทางสังคมร่วมกัน โดยเริ่มตั้งแต่กลไกในระดับชุมชน /หมู่บ้านมาจากตัวแทนหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้นำขึ้นมาทำหน้าที่ร่วมในการจัดการป่าไม้ที่ดินของหมู่บ้าน ซึ่งผู้นำเหล่านี้ต่างมีประสบการณ์ในการทำงาน ให้ความร่วมมือ มีชั้นเชิงในการต่อสู้ ต่อรอง การประนีประนอม เจริญไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เช่นการสำรวจแนวเขต การร่างระเบียบกติกาและข้อมูลชุมชน จนเกิดเป็นกลไกในระดับท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน

จากการพัฒนากลไกระดับหมู่บ้านจะนำไปสู่การยกระดับการขับเคลื่อนระดับตำบลที่มีสถานะเป็นทางการมากขึ้นในฐานะนิติบุคคลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ระดับตำบล และอาศัยกลไกของหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้กลไกดังกล่าวขับเคลื่อนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการประสานการทำงานร่วมกันในการลงปฏิบัติการทำงานในพื้นที่ ในการบริหารจัดการทรัพยากรระดับตำบล ๔ ตำบล โดยบทบาทภายใต้กลไกระดับตำบล จะแบ่งโครงสร้างออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายอำนวยการ** ที่มีตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เข้ามาทำหน้าที่ในการให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ วางแผนการทำงาน และปฏิบัติการร่วมกับอีกฝ่ายหนึ่งคือ **ฝ่ายปฏิบัติงาน** ซึ่งเป็นคณะทำงาน ที่เป็นผู้ปฏิบัติการในระดับพื้นที่ เพราะเห็นว่าการปฏิบัติการในพื้นที่นั้นส่วนใหญ่คนในพื้นที่จะเป็นผู้รู้ปัญหา รู้สภาพพื้นที่เป็นอย่างดี นั้นหมายความว่ากระบวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมาได้ปรับมุมมองของรัฐต่อแนวทางการปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับคนมากขึ้น มากกว่าการใช้เงื่อนไขทางกฎหมายในการจัดการทรัพยากรที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่ไม่มีข้อสรุปตลอดระยะเวลาของการแก้ปัญหาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ทั้งนี้กระบวนการขับเคลื่อนจะประกอบไปด้วยกลไกหลายภาคส่วน แต่ในระดับปฏิบัติการจะถูกกำหนดด้วยแผนกิจกรรมที่ร่วมกันออกแบบมา งบประมาณ กำลังคน และทรัพยากรต่าง ๆ จะถูกบริหารจัดการอย่างเท่าเทียมกันภายใต้หลักการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของสมาชิก โดยกิจกรรมที่ขับเคลื่อนจะแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรและจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยแนวคิด “ธรรมะกับธรรมชาติ กิจกรรมการส่งเสริมกิจกรรมในโรงเรียนเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมการติดตามโครงการ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะถูกขับเคลื่อนด้วยกลไก บ้าน วัด โรงเรียน ผ่านเครื่องมือการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น การจัดเวทีการประชุม การจัดอบรม สัมมนา การศึกษาดูงาน กิจกรรมเวิร์คช็อปเช่น การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ การเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ การทำแนวกันไฟ สำรวจพิกัด กิจกรรมตามความเชื่อ ประเพณี เช่นการบวชป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น สามารถนำเสนอเป็นโมเดลการขับเคลื่อนงานดังนี้

แผนภูมิที่ ๕ โครงสร้างกลไกภาพรวมของ บ้าน วัด โรงเรียนกับการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า

จากแผนภูมิข้างต้นแสดงให้เห็นกระบวนการทำงานของกลไก บ้าน วัด โรงเรียน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ โดยกลไกความร่วมมือ ซึ่งประกอบด้วย คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้านทำหน้าที่ในการประสานงานกลุ่มเป้าหมายผ่านตัวแทนชุมชนแต่ละชุมชนเพื่อเข้าร่วมกิจกรรม การนัดหมายผ่านกลุ่มไลน์ของชุมชน ในขณะที่คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล คือผู้นำระดับตำบลทำหน้าที่ในการประสานงานกับคณะทำงานระดับหมู่บ้านในการแจ้งข่าวคราวความเคลื่อนไหวกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงประสานงานกับผู้ประสานงานโครงการในการวางแผนและร่วมออกแบบกิจกรรม ส่วนกลไกโรงเรียนจะทำงานผ่านชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ผ่านครูพี่เลี้ยงเด็กทำหน้าที่ในการประสานกลไกคณะทำงานและนักเรียนในโรงเรียนรวมถึงการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ในนามชมรมสิ่งแวดล้อม สุดท้ายคือเครือข่ายพระสงฆ์เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า จะทำหน้าที่ในการสนับสนุน ส่งเสริม การทำงานของโครงการและทำหน้าที่ผู้นำจิตวิญญาณในการระดมการมีส่วนร่วมของผู้คนให้เกิดความตระหนักโดยใช้หลักธรรมะในการ ออกแบบกิจกรรมและพัฒนาคน โดยใช้เครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดเวทีระดมความคิด การอบรมและการทำเวิร์คช็อปปฏิบัติการ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ประเพณี การศึกษาดูงาน เป็นต้น จากองค์ประกอบกลไกดังกล่าวทำให้เกิดระบบการดำเนินโครงการโดยแบ่งตามประเภทกิจกรรมออกเป็น ๔ กิจกรรมหลักโดยมีกระบวนการทำงานดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการจัดกิจกรรมจัดตั้งคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน ด้วยการจัดประชุมคณะทำงานฯ จำนวน ๑๙ ครั้ง ๑๕ หมู่บ้าน ผลจากการจัดเวทีประชุมพบว่า เกิดคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน จำนวน ๑๒ หมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สท./สอ.บต. อสม. ปราชญ์ชุมชน คณะกรรมการเหมืองฝาย คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. คณะกรรมการดับไฟป่าชุมชน พระสงฆ์ ครู ผู้นำหมู่บ้านที่เข้าร่วมประชุมทุกคนมีความเข้าใจในรายละเอียดโครงการและได้แจ้งความจำนงค์ที่จะร่วมดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์ เกิดแผนงานในการดำเนินงาน มีการกำหนดวิธีการจัดกิจกรรม ได้แก่ การจัดทำฝ่ายชะลอน้ำ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน การจัดกิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติ การเดินสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน แผนการเดินสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนและจับพิกัดดาวเทียม เพื่อจัดทำฐานข้อมูลประกอบการจดทะเบียนป่าชุมชน เกิดข้อตกลงร่วมในการทำงานของคณะทำงาน จำนวน ๒๙ ชุด

โดยกระบวนการออกแบบกลไกการทำงานผ่านเวทีการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทำให้เกิดคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล ทำให้ทุกคนมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน มีความตั้งใจและมุ่งมั่นในการร่วมดำเนินโครงการ รวมถึงเกิดการประสานความร่วมมือในรูปแบบ “บ้าน วัด โรงเรียน” ในการ ขับเคลื่อนกิจกรรมดูแลรักษาป่า ตามกิจกรรมที่ออกแบบร่วมกัน โดยทุกพื้นที่จะทำกิจกรรมเหมือนกันตามแผนงานที่กำหนดไว้ มีการวางรูปแบบงานบริหารโครงการ เช่น จัดตั้งและเปิดบัญชีของแต่ละชุมชน ซึ่งส่งผลให้คณะทำงานฯ มีความเข้มแข็งในการดำเนินงาน จำนวน ๑๕ หมู่บ้าน มีความเข้มแข็งในการดำเนินงานรองลงมา จำนวน ๑๔ หมู่บ้าน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ คณิงานาฯ ระดับตำบล ได้เรียนรู้การบริหารจัดการ

ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากป่า เกิดความเข้าใจและเกิดความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการของคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล ได้กำหนดแนวทางการประสานกับคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านและเครือข่ายพระสงฆ์ตำบล ในการจัดกิจกรรมระดับตำบล ได้แก่ การจัดกิจกรรมบทบาทพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน และมีการกระตุ้นให้คณะทำงานระดับหมู่บ้าน จัดกิจกรรมระดับหมู่บ้าน เกิดข้อตกลงร่วมในการทำงานของคณะทำงาน ทำให้คณะทำงาน ฯ ระดับตำบล มีการพัฒนาความร่วมมือ ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าว พบว่า คณะทำงานฯ ระดับตำบล มีความเข้มแข็ง จำนวน ๒ ตำบล คือ ตำบลบ้านขอ และตำบลเมืองปาน มีความเข้มแข็งรองลงมา จำนวน ๒ ตำบล คือ ตำบลแจ้ซ้อน และตำบลหัวเมือง

โดยหากพิจารณาจากเงื่อนไขการพัฒนาตำบลพบว่า ในกรณีพื้นที่ตำบลบ้านขอ มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ต๋ายซึ่งเป็นคณะทำงานเดิมที่สามารถประสานงานผ่านกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี มีความเข้าใจเชิงพื้นที่ ที่สำคัญคือบทบาทผู้นำที่สามารถเชื่อมประสานกับเพื่อนสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมโครงการฯ เกิดขึ้นได้ตามระยะเวลาและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งคณะทำงานมีศักยภาพในการประสานงานกับบริษัทปูนซิเมนต์ไทยจำกัด (มหาชน) เข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต ทุกหมู่บ้าน จำนวน ๑๓ บ้าน เกิดแผนดำเนินงาน และร่วมกันเพาะชำกล้าไม้ในโรงเพาะชำตำบล การจัดกิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์เป็นต้น

ลำดับต่อมาตำบลเมืองปาน จากการศึกษาพบว่ากลไกขับเคลื่อนงาน คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน ซึ่งมีองค์ประกอบจากกลุ่มอาชีพ สตรี ผู้สูงอายุ คณะกรรมการเหมืองฝาย คณะกรรมการป่าชุมชน ฝายทองที่ ทองถิ่น และเครือข่ายพระสงฆ์ ทำให้คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบล ผ่านการประชุม และไลน์กลุ่ม (กองทุนสิ่งแวดล้อม ต.เมืองปาน, สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน) มีความรู้ มีความเข้าใจในการดำเนินงาน มีข้อตกลงร่วมในการดำเนินงาน อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่ตั้งของเครือข่ายพระสงฆ์เมืองปาน ทำให้มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบลและเป็นแบบอย่างการดูแลรักษาป่า โดยมีพระนักพัฒนาจำนวน ๑ รูป (พระสงวน สุภาโส)ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน หากพิจารณาองค์ประกอบของกลไกพบว่าประกอบด้วย กลุ่มอาชีพ ประชาชนชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. กรรมการเหมืองฝาย ฝายทองที่ ฝายทองถิ่น คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบล ผ่านการประชุม และกลุ่มไลน์ “ป่าต้นน้ำวัง ต.เมืองปาน” เครือข่ายพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบล จำนวน ๑ รูป (พระครูสุกิต บุญโยติ เจ้าคณะตำบลหัวเมือง)

ตำบลสุดท้ายคือตำบลแจ้ซ้อน มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลแจ้ซ้อน คณะกรรมการประกอบด้วย กลุ่มอาชีพ ประชาชนชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. กรรมการเหมืองฝาย ฝายทองที่ ฝายทองถิ่น คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบลผ่านกลุ่มไลน์ “สภาองค์กรชุมชนตำบลแจ้ซ้อน” เครือข่ายพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบล จำนวน ๑ รูป (พระครูโสภณ พัฒนวิกรม รองเจ้าคณะอำเภอเมืองปานและเจ้าอาวาสวัดบ้านทุ่ง)

ในด้านบทบาทภาควิธีร่วมสภาองค์กรชุมชนตำบล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ทั้ง ๔ ตำบล เป็นการบอกเล่าถึงการดำเนินงาน

โครงการ ภายใต้การสนับสนุนกิจกรรมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล เครือข่ายพระสงฆ์ และชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการ และเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดกับงาน ของหน่วยงานและได้ช่วยกระตุ้นให้กลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” เกิดการตื่นตัวและมีความตระหนักร่วมในการ พัฒนาความร่วมมือกันระดับตำบล โดยมีกลไกของเครือข่ายพระสงฆ์ และคณะทำงานระดับตำบล คือ สภา องค์การชุมชนตำบลแจ้ซ้อน สภาองค์กรชุมชนตำบลหัวเมือง สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน และเครือข่ายลุ่ม น้ำแม่ตุยตอนบน เขตพื้นที่ตำบลบ้านขอ ทำหน้าที่เชื่อมร้อยภาคีต่าง ๆ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการ ประสานแผนและการปฏิบัติการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนใน ตำบล การทำหน้าที่ของแต่ละกลไกมีผลเกิดขึ้น ดังนี้

ศักยภาพและความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” พบว่า ทั้ง ๔ ตำบล มีศักยภาพในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ภายใต้คณะทำงานระดับต่าง ๆ เป็นกลไกเชื่อมความร่วมมือให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนมากขึ้น เช่น การประสานงานระหว่างหมู่บ้านและตำบล การบูรณาการแผนงานและงบประมาณ การบริหารจัดการทรัพยากร บุคคล ดังนี้

คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุง คณะทำงานเดิมที่หลายหมู่บ้านขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ให้อยู่ในคณะทำงานชุดเดียวกัน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการไฟฟ้า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น มีการดำเนินงานตามแผนงานของหมู่บ้าน ที่ เชื่อมโยงกับแผนงานตามนโยบายของอำเภอ และเทศบาล/อบต. จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่อง เกิดการตื่นตัว และเกิดความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง สมาชิกเทศบาล/ส.อบต. กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุง คณะทำงาน เดิม เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล เครือข่ายป่าชุมชนตำบล เครือข่ายลุ่มน้ำ ได้กำหนดแนวทางและแผนงานที่ สอดคล้องกับแผนงาน เทศบาล/อบต. แผนงานอำเภอ ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติการตามแผนงาน ผู้นำฝ่ายท้องที่ ผู้นำฝ่ายท้องถื่น แกนนำนักเรียนและครูที่เล็งชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน พระสงฆ์ทั้งเจ้า คณะตำบล เจ้าอาวาส และพระลูกวัด วัด เกิดความเข้าใจและร่วมมือกันภายใต้ความหลากหลายและแผนงาน ของแต่ละภาคส่วน และเกิดแผนงานร่วมระดับตำบล ทั้งอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และคุณภาพชีวิตระดับ ตำบล

๓.๓.๒ กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วย แนวคิด “ธรรมะกับธรรมชาติ

เป็นกิจกรรมที่เข้าไปส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อการเผยแพร่ความรู้เพื่อการพัฒนาจิตเรื่อง ธรรมะกับธรรมชาติ รูปแบบกิจกรรมมีลักษณะเป็นการฝึกอบรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ ทรัพยากรของพระสงฆ์ กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน ประสานงานคณะพระสงฆ์ทุกวัดในพื้นที่เป้าหมายร่วมประชุม เพื่อชี้แจงสร้างความเข้าใจ จัดตั้งคณะกรรมการ

วางแผนงาน จัดประชุมเครือข่ายพระสงฆ์ระดับอำเภอ ซึ่งจะจัดปีละ ๓ ครั้ง เป็นรูปแบบกิจกรรมการจัดฝึกอบรม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยใช้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” เป็นแนวคิดหลักของการออกแบบกิจกรรม โดยคณะกรรมการเครือข่ายพระสงฆ์จัดการเรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” ผ่านกิจกรรมทางศาสนา และ/หรือกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกับชุมชน ปีละ ๒ ครั้ง เพื่อได้พบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายพระสงฆ์ มีการแบ่งหน้าที่ตามความถนัด มีแผนการทำงาน รวมทั้งการเชื่อมโยงและผลักดันนโยบายเศรษฐกิจของชุมชน ได้เรียนรู้ความสำคัญของป่าไม้มีความสำคัญมากต่อชาวบ้าน ด้านอาหารและรายได้ ประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ เชื่อมโยงบทบาทพระสงฆ์สู่โรงเรียนและชุมชน ด้วยการเทศน์สอน เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเชื่อมโยงกับพระราชดำริ ราชการที่ ๙ ในงานศพและในโรงเรียน มีการเชื่อมโยงบทบาทพระสงฆ์สู่โรงเรียนและชุมชน ด้วยการเทศน์สอน เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเชื่อมโยงกับพระราชดำริ ราชการที่ ๙ ในงานศพและในโรงเรียน การร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ ทำฝายชะลอน้ำ ทำให้ได้มีส่วนร่วมรวมกลุ่มภาคประชาชน ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน พระสงฆ์สามารถส่งเสริมชุมชนได้ เช่น การสร้างรายได้จากการปลูกไม้ผล (มะม่วง มะขามยักษ์ กาหลง) การสร้างป่าชุมชน ทั้งนี้กิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติ เป็นกิจกรรมสำคัญทำให้เกิดการพัฒนาความร่วมมือ ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน จัดกิจกรรมในป่าชุมชนพื้นที่ต้นน้ำ เกิดความร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชนฝ่ายต่าง ๆ และเครือข่ายพระสงฆ์ ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ปลูกต้นไม้ (ต้นไม้เด่น/ต้นไม้อัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ห้าพระองค์ กาหลง ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านน้ำใจ) เทศธรรม เรื่อง ธรรมะกับธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน

๓.๓.๓ กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรและจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ

เป็นกิจกรรมการจัดประชุมคณะทำงานระดับหมู่บ้าน ๆ ละ ๓ ครั้งต่อปี (๔ เดือนต่อครั้ง) เพื่อกำหนดบทบาท จัดทำแผนดำเนินงาน และติดตามการดำเนินงาน และมีการจัดประชุมคณะทำงานระดับตำบล ๆ ละ ๓ ครั้งต่อปี เพื่อกำหนดบทบาท จัดทำแผนดำเนินงาน และติดตามการดำเนินงานระดับระดับตำบล นอกจากการจัดเวทีประชุมเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน ยังมีกิจกรรมฝึกอบรมคณะทำงานหมู่บ้าน เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จำนวน ๓ รุ่น โดยจัดแบ่งเป็นปีที่ ๑ จำนวน ๒ รุ่นๆ ละ ๔๙ คน ปีที่ ๒ จำนวน ๑ รุ่น ๖๖ คน ดำเนินการร่วมกับร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ตุ๋ยฝางซ้าย-ฝางขวา รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดทำศูนย์อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่น มีการกำหนดกรอบเนื้อหาและวิธีการรวบรวมข้อมูล ตามคู่มือการทำทะเบียนพรรณไม้ จำนวน ๑ ครั้ง ร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ตุ๋ยฝางซ้าย-ฝางขวา การจัดเวทีสัญจรชุมชน โดยจัดประชุมรวมโซนหมู่บ้าน จำนวน ๗ โซน ปีที่ ๑ จำนวน ๑๖ หมู่บ้าน ๔ โซน ปีที่ ๒ จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน ๓ โซน ร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ตุ๋ยฝางซ้าย-ฝางขวา การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน และพันธุ์พืชอาหารของชุมชน ระดับหมู่บ้าน โดย คณะกรรมการระดับหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามกรอบเนื้อหาที่กำหนดร่วมกันระดับอำเภอ ร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วย

จัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวามีการจัดทำแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในป่าชุมชน และพันธุ์พืชอาหารของชุมชนรายครัวเรือน ระดับหมู่บ้าน โดย จัดเวทีระดับหมู่บ้านรายหมู่บ้าน ร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวา

มีการประสานงาน เทศบาล/อบต. ผู้นำฝ่ายต่าง ๆ อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวา เข้าร่วมประชุมพร้อมกัน ระดับอำเภอ ๑ ครั้ง มีกรอบเนื้อหาหลักสูตร ประกอบด้วย การป้องกัน การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ ที่ให้ความรู้ด้านวิชาการ การปฏิบัติจริง และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ให้คะแนนจบหลักสูตร พร้อมมอบเกียรติบัตรในแต่ละรุ่น หน่วยงานหลักจัดการเรียนรู้ ดำเนินการโดยเทศบาล/ อบต. จัดให้มีการเรียนรู้ในพื้นที่หมู่บ้านศูนย์การเรียนรู้ในตำบล

กิจกรรมจัดทำเส้นทางศึกษาและป้ายฐานการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนรวมทั้งป้ายชื่อพันธุ์ไม้ ตำบลละ ๑ เส้นทาง โดย แต่ละตำบลดำเนินการจัดทำเส้นทางศึกษาและป้ายฐานการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนรวมทั้งป้ายชื่อพันธุ์ไม้ ร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวา มีการจัดฝึกอบรมวิทยากรชุมชนเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนระดับตำบล จำนวน ๒ รุ่น ในปี ๑ และปีที่ ๒ ปีละ ๑ รุ่น โดยดำเนินการร่วมกับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวา ชุมชนจัดการเรียนรู้ โดยเทศบาล/อบต. พื้นที่เป้าหมายดำเนินการ ร่วมกับหมู่บ้านศูนย์การเรียนรู้ อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน และหน่วยจัดการป่าไม้แม่สุก-แม่สอย หน่วยจัดการป่าไม้แม่ต๋อยฝางซ้าย-ฝางขวา จำนวน ๔ รุ่น ๑ ละ ๒๐ คน ในปี ๑ และ ปี ๒ ปีละ ๒ รุ่น จำนวน ๑๖ ครั้ง

จะเห็นได้ว่าการขับเคลื่อนกิจกรรมแต่ละครั้งต้องอาศัยกลไกคณะทำงานทั้งในระดับชุมชนในระดับตำบล ในการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้กิจกรรมดำเนินการได้ตามแผน(ระยะที่ ๒) และบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมและตอบคำถามเรื่องตัวชี้วัด เป็นต้น

๓.๔.๔ กิจกรรมการส่งเสริมกิจกรรมในโรงเรียนเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ผลจากการดำเนินกิจกรรมทำให้เกิดชมรมอนุรักษ์ขึ้นในโรงเรียน ๔ โรงเรียน ได้แก่ ร.ร.ทุ่งอุดมวิทยา ชื่อ “ชมรมปันใจใส่รักษ์สิ่งแวดล้อม” ร.ร. เมืองปานวิทยา ชื่อชมรมยังไม่ตั้งชื่อ ร.ร. แจ้ซ้อนวิทยา ชื่อ “ชมรมสิ่งแวดล้อมโรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา” ร.ร. เมืองปานพัฒนวิทย์ ชื่อ “ชมรมสิ่งแวดล้อมโรงเรียนเมืองปานพัฒนวิทย์” โดยโครงสร้างชมรมประกอบไปด้วยคณะทำงาน ๒๐ คน มีครูพี่เลี้ยงดูแลจำนวน ๑ คน เป้าหมาย คือ เกิดความร่วมมือของคณะกรรมการและสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อม ครูพี่เลี้ยง น้อง ๆ ในโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา ในการทำกิจกรรมดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชน วัตถุประสงค์ของชมรม คือ เพื่อฟื้นฟูและดูแลรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม ด้วยกิจกรรม ปลูกต้นไม้ ฝาย ชะลอน้ำ ทำแนวกันไฟ และรณรงค์ให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย และเพื่อน พี่ น้อง ในโรงเรียน

สำหรับกระบวนการดำเนินงานจะประกอบไปด้วยกิจกรรมพัฒนาศักยภาพแกนนำนักเรียนและครูพี่เลี้ยง เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการจัดฝึกอบรมเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ให้กับนักเรียนแกนนำชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา และครูพี่เลี้ยง โดยแยกจัดรายโรงเรียน จำนวน ๓ โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา โรงเรียนเมืองพานวิทยา และโรงเรียนเมืองพัฒน์วิทย ยังไม่ได้จัดฝึกอบรม จำนวน ๑ โรงเรียน คือ โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา การฝึกอบรม คือ เพื่อให้ความรู้กับชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน และครูพี่เลี้ยง เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ของพืช สัตว์ แมลง เห็ด รา วิธีการดำเนินการคือการบรรยายและฝึกปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมี จากการจัดอบรมการจัดทำคลิปเผยแพร่จากโทรศัพท์สมาร์ทโฟน ให้กับแกนนำนักเรียนและครูพี่เลี้ยงชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ๔ โรงเรียน ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้เข้าฝึกอบรมมีความรู้และเข้าใจ สามารถจัดทำคลิปเผยแพร่จากโทรศัพท์สมาร์ทโฟนได้ โดยจัดประชุมแยกรายโรงเรียนมัธยม และโรงเรียนขยายโอกาส โรงเรียน ๆ ละ ๒ ครั้ง เพื่อชี้แจงสร้างความเข้าใจ จัดตั้งคณะกรรมการและที่ปรึกษาชมรม วางแผนงานของชมรม) มีการจัดทำและประกวดโครงงานการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยจะนำโครงการงานที่ได้รับรางวัลระดับโรงเรียนประกวดระดับอำเภอ จำนวน ๓ รางวัล มาฝึกอบรมการถ่ายทำและตัดต่อคลิปในมือถือ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยคณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา และครูที่ปรึกษา รับสมัครนักเรียนที่สนใจร่วมฝึกอบรมกับสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อม

การจัดประกวดหนังสือ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน โดยจัดตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอ จำนวน ๕ คน ประกอบด้วย ครู ตัวแทนหน่วยงานและผู้นำชุมชน ที่มีประสบการณ์ทำหน้าที่ กำหนดเกณฑ์การพิจารณา ดำเนินการรับสมัครและคัดเลือก จำนวน ๓ รางวัล ส่วนหนังสือที่ได้รับรางวัลนำไปใช้ในการรณรงค์ จัดตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอ จำนวน ๕ คน ประกอบด้วย ครู ตัวแทนหน่วยงานและผู้นำชุมชน ที่มีประสบการณ์ ทำหน้าที่ กำหนดเกณฑ์การพิจารณา รณรงค์การอนุรักษ์ และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในโรงเรียน และชุมชน โดย ครูที่ปรึกษา และสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อมร่วมกันออกแบบและจัดกิจกรรมรณรงค์ในโรงเรียน และชุมชน เช่น การเขียนเรียงความ บทความ เสียงตามสายของโรงเรียน หอกระจายข่าวในชุมชน วิทยุชุมชน วาดภาพ ฟันที่สาธิต ฉายหนังสือ คลิป โลกโซเชียล ฯลฯ อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง ครูที่ปรึกษา และสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อม เข้าร่วมกิจกรรม และเรียนรู้การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพกับชุมชน ปีละ ๒ ครั้งต่อโรงเรียน ๆ ละ ๖ ครั้ง รวม จำนวน ๒๔ ครั้ง

สรุปได้ว่าการที่โครงการถึงแม้ในระยะที่ ๑ จะประสบปัญหาจากสถานการณ์โควิด ทำให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้ตามแผนงาน แต่เมื่อเริ่มดำเนินโครงการระยะที่ ๒ ซึ่งเป็นสถานการณ์หลังโควิดโครงการสามารถเร่งดำเนินกิจกรรมได้ครบตามแผน เป็นเพราะว่า ประสิทธิภาพของผู้นำ ในฐานะตัวแทนของพื้นที่มีความกระตือรือร้นในการดำเนินกิจกรรมและกระตุ้นการเข้าร่วมของกลุ่มเป้าหมายได้ดี รวมถึงการเชื่อมประสานกับภาคีต่าง ๆ อีกทั้งกิจกรรมต่าง ๆ มีการวางแผนงานไว้อย่างชัดเจน โดยกิจกรรมที่ร่วมกันออกแบบใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น ใช้เวทีการประชุมระดมความคิดเห็นสร้างการมีส่วนร่วมทำให้สมาชิกรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ และมีความรับผิดชอบร่วมกัน การเรียนรู้ดูงาน การจัดกิจกรรมเวิร์คช็อป ปฏิบัติการความรู้ต่าง ๆ เช่น การใช้เครื่องมือในการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ การสำรวจโดยใช้พิกัดดาวเทียม การทำแนวกันไฟ การทำ

ฝายกั้นน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์ใช้ความเชื่อประเพณีมาทำเป็นกิจกรรมอนุรักษ์ อาทิการบวชป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น ทำให้การดำเนินกิจกรรมน่าสนใจ มีการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันได้ดี

๓.๔. ผลผลิตโครงการ (Product Evaluation: P)

ในการนำเสนอผลจากการดำเนินของโครงการ (ติดตามโครงการและถอดบทเรียนโครงการจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ผลการดำเนินงานในระยะที่ ๑ – ๒ ของโครงการ และประเด็นการสรุปถอดบทเรียนจากโครงการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ผลการดำเนินงานในระยะที่ ๑ – ๒ ของโครงการ

- ผลของการจัดกิจกรรมจัดตั้งคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน

เกิดคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน จำนวน ๑๒ จากการจัดทำเวทีพุดคุยระดมความคิดเห็นทำให้ทุกคนมีความเข้าใจในรายละเอียดโครงการและได้แจ้งความจำนงค์ที่จะร่วมดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์ เกิดแผนงานดำเนินงาน จำนวน ๑๖ ชุด และกำหนดวิธีการจัดกิจกรรม ได้แก่ การจัดทำฝายชะลอน้ำ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน การจัดกิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติ เดินสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนแผนการเดินทางสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนและจับพิกัด เพื่อจัดทำข้อมูลประกอบการจดทะเบียนป่าชุมชน เกิดข้อตกลงร่วมในการทำงานของคณะทำงาน จำนวน ๒๙ ชุด

นอกจากนี้คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน ทุกคนมีความเข้าใจ มีความตั้งใจ และมุ่งมั่นในการร่วมดำเนินโครงการ เกิดการประสานความร่วมมือ “บ้าน วัด โรงเรียน” ในการขับเคลื่อนกิจกรรมดูแลรักษาป่า ได้แก่ การทำแนวกันไฟ ทำฝายชะลอน้ำ ปลูกลูกไม้ในป่าชุมชน จัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน การจัดกิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์ จัดตั้งและเปิดบัญชี จากการผลการดำเนินงานดังกล่าว พบว่า คณะทำงานฯ มีความเข้มแข็งในการดำเนินงาน จำนวน ๑๕ ผลที่เกิดขึ้น คือ คณะทำงานฯ ระดับตำบล ได้เรียนรู้การบริหารจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากป่า เกิดความเข้าใจและเกิดความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการของคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล ได้กำหนดแนวทางการประสานกับคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านและเครือข่ายพระสงฆ์ตำบล ในการจัดกิจกรรมระดับตำบล ได้แก่ การจัดกิจกรรมบวชป่าพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน และมีการกระตุ้นให้คณะทำงานระดับหมู่บ้านจัดกิจกรรมระดับหมู่บ้าน เกิดข้อตกลงร่วมในการทำงานของคณะทำงาน ทำให้คณะทำงานฯ ระดับตำบล มีการพัฒนาความร่วมมือ ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน การดำเนินงานดังกล่าว พบว่า คณะทำงานฯ ระดับตำบล มีความเข้มแข็ง จำนวน ๒ ตำบล คือ ตำบลบ้านขอ และตำบลเมืองปาน มีความเข้มแข็งรองลงมา จำนวน ๒ ตำบล คือ ตำบลแจ้ซ้อน และตำบลหัวเมือง ได้แก่ ตำบลบ้านขอ มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตุ๋ย คณะทำงานสามารถประสานงานผ่านกลุ่มไลน์ ผ่านการจัดประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตุ๋ย ผ่านการจัดประชุมเครือข่ายกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน และประสานงานผ่านคณะทำงานระดับหมู่บ้าน ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมโครงการฯ เกิดขึ้นได้ตามระยะเวลาและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งคณะทำงานมีศักยภาพในการประสานงานกับบริษัทปูนซิเมนต์ไทยจำกัด (มหาชน) เข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต ทุกหมู่บ้าน จำนวน

๑๓ บ้าน เกิดแผนดำเนินงาน และร่วมกันเพาะชำกล้าไม้ในโรงเพาะชำตำบล การจัดกิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติ ร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์

ตำบลเมืองปาน มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน มีองค์ประกอบจากกลุ่มอาชีพ สตรี ผู้สูงอายุ คณะกรรมการเหมืองฝาย คณะกรรมการป่าชุมชน ฝ่ายท้องที่ ท้องถิ่น และเครือข่ายพระสงฆ์ คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบล ผ่านการประชุม และไลน์กลุ่ม (กองทุนสิ่งแวดล้อม ต.เมืองปาน, สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน) มีความรู้ มีความเข้าใจในการดำเนินงาน มีข้อตกลงร่วมในการดำเนินงาน อีกทั้ง เครือข่ายพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบลและเป็นแบบอย่าง การดูแลรักษาป่า จำนวน ๑ รูป

ตำบลหัวเมือง มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลหัวเมือง คณะกรรมการ ประกอบด้วย กลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. กรรมการเหมืองฝาย ฝ่ายท้องที่ ฝ่ายท้องถิ่น คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบล ผ่านการประชุม และกลุ่มไลน์ “ป่าต้นน้ำวัง ต. เมืองปาน” เครือข่ายพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบล จำนวน ๑ รูป (พระครูสุกิต บุญยโชติ เจ้าคณะตำบลหัวเมือง)

ตำบลแจ้ซ้อน มีกลไกขับเคลื่อนงาน คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลแจ้ซ้อน คณะกรรมการ ประกอบด้วย กลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ทสม. กรรมการเหมืองฝาย ฝ่ายท้องที่ ฝ่ายท้องถิ่น คณะทำงานมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระดับตำบลผ่านกลุ่มไลน์ “สภาองค์กรชุมชนตำบลแจ้ซ้อน” เครือข่ายพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมระดับตำบล จำนวน ๑ รูป จากการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพคณะทำงานและชุมชน จำนวน ๔ รุ่น มีคณะทำงานของชุมชน ผ่านการฝึกอบรม จำนวน ๑๖๙ คน เกิดมีความรู้และมีความเข้าใจเรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

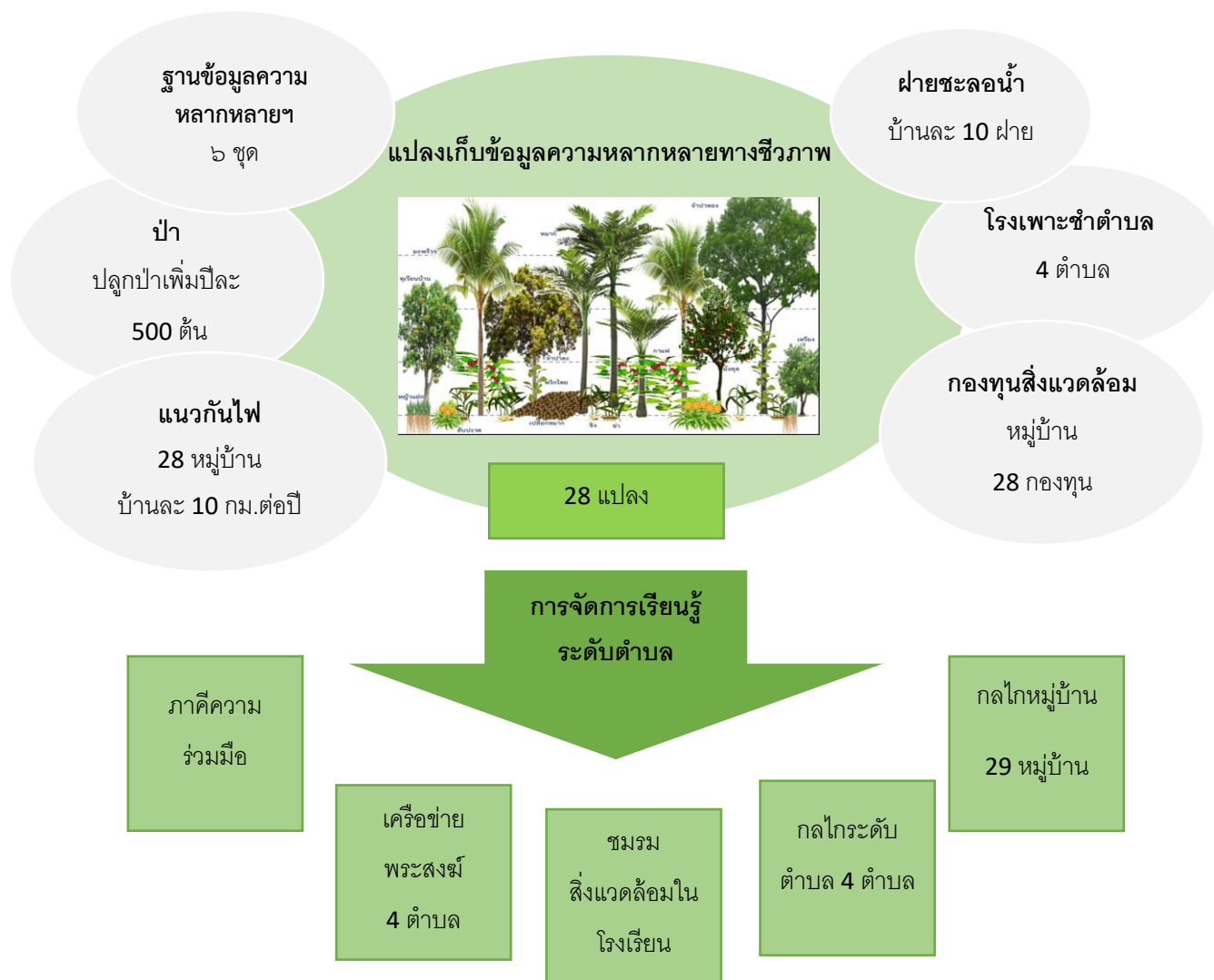
จากการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพและการแปรรูป ที่ อบต.กุดช้าง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ผู้เข้าร่วม จำนวน ๗๘ คน ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้เข้าร่วมทุกคนได้เรียนรู้การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ คือ การจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางของพันธุ์พืชท้องถิ่น และการขยายพันธุ์ด้วยการทำโรงเพาะชำระดับกลุ่ม/ครัวเรือน การฝากเพาะพันธุ์พืช การปลูกในแปลงปกปัก นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวิจัยเพื่อการแปรรูปเป็นสินค้าชุมชน คือ ใผ่หวาน แปรรูปเป็นชาสดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรอื่น ๆ ที่ได้รับการนำมาใช้ในการดูแลสุขภาพผ่านศูนย์สุขภาพชุมชน (พอก ทา อบ แห้มือแช่เท้า) เป็นต้น จากแบบประเมินความรู้และความเข้าใจ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน จากผู้ตอบแบบประเมินความรู้และความเข้าใจ เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน จำนวน ๖๒ คน พบว่า ความเข้าใจหลังศึกษาดูงานเพิ่มขึ้น ระดับมาก ร้อยละ ๗๐.๙๗ สามารถนำความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่ชุมชนได้ ระดับมาก ร้อยละ ๖๑.๒๙ และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินงานในชุมชนได้ ระดับมาก ร้อยละ ๕๘.๐๖

- ผลของการจัดกิจกรรมรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน

จากการจัดกิจกรรมรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และพันธุ์พืชอาหารของชุมชน จากการจัดประชุมทีมจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน และการจัดประชุมกำหนดกรอบเนื้อหา ภายใต้กิจกรรม รวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และพันธุ์พืชอาหารของชุมชน ด้วยการจัดรวมระดับตำบล จำนวน ๔ ครั้ง ๔ ตำบล มีวัตถุประสงค์ เพื่อชี้แจงรายละเอียดการจัดเก็บข้อมูล การกำหนดกรอบเนื้อหา การฝึกปฏิบัติและการใช้อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องในการจัดเก็บข้อมูล ก่อนการปฏิบัติการระดับหมู่บ้าน โดยวิทยากร นักวิชาการป่าไม้ คือ อาจารย์สมัย หมายมั่น อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.แพร่ ผู้เข้าร่วม ประกอบด้วย คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน และปราชญ์ชุมชน ด้านพืชสมุนไพร สัตว์ป่าและเห็ด

ผลที่เกิดขึ้น คือ ทีมจัดเก็บข้อมูลทุกหมู่บ้านใน ๔ ตำบล มีความเข้าใจและมองเห็นความสำคัญของการจัดเก็บข้อมูล คือ ผู้นำชุมชนได้เรียนรู้ทักษะการจัดเก็บข้อมูล และการประเมินความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนไปสู่การจัดการเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนต่อไป ได้กรอบเนื้อหาการจัดเก็บข้อมูล ปรับปรุงจาก ทะเบียนพรรณไม้/พันธุ์สัตว์/ชีวภาพอื่น ๆ ในพื้นที่ทรัพยากรท้องถิ่น โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีความสอดคล้องกับการรวบรวมข้อมูลของศูนย์พหุศึกษา ศาสตร์ โรงเรียนเมืองปานพัฒนวิทย์ และเทศบาลตำบลเมืองปาน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการใช้ข้อมูลร่วมกันระหว่างชุมชน โรงเรียนและ อปท. แบบฟอร์มใช้ชื่อท้องถิ่น เหมาะสำหรับผู้นำชุมชน จากการฝึกปฏิบัติจัดเก็บข้อมูลผู้เข้าร่วมทุกคนมีความเข้าใจและสามารถจัดเก็บข้อมูลได้

นอกจากนี้จากการฝึกอบรมวิทยากรชุมชน เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าระดับตำบล เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน เยาวชน และบุคคล วิทยากรหลัก คือ คุณสร้อยแก้ว คำมาลา นักสื่อสารมวลชน และนักเขียน ทีมวิทยากรกระบวนการ คือ ทีมเจ้าหน้าที่โครงการ เนื้อหาหลัก คือ ทักษะการสื่อสารที่น่าสนใจ เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพในป่า ได้แก่ พืช เห็ด สัตว์ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน วิธีการจัดฝึกอบรม คือ การเรียนรู้หลักการและดูตัวอย่าง การฝึกปฏิบัติ (การเตรียมเรื่องเล่า การเล่าเรื่อง) การแลกเปลี่ยน/ซักถาม จัดฝึกอบรมจำนวน ๓ รุ่น ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้เข้าฝึกอบรม สามารถเป็นวิทยากรชุมชนได้จำนวน ๑๕๒ คน ประกอบด้วย คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และปราชญ์ชาวบ้าน

แผนภูมิที่ ๗ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและการเชื่อมโยงการจัดการเรียนรู้ผ่านกลไก

จากแผนภูมิข้างต้นพบว่ากิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพยังทำให้คณะทำงานมีการสร้างความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้มีการกำหนดวิธีการและแบ่งหน้าที่ดำเนินงานตามกิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน การทำฝ่ายชลอน้ำ การทำแนวกันไฟ ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการทำงานที่มีการชี้แจงและสร้างความเข้าใจกับสมาชิกในหมู่บ้านเรื่องความร่วมมือกันในการดูแลรักษาป่าไม้ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ การทำฝ่ายชลอน้ำ รวมทั้งแนวทางการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง และเกิดการพัฒนาความร่วมมือของคณะทำงานมากขึ้น ในการดำเนินงานบริหารจัดการป่า นอกจากนี้การติดตามผลการทำฝ่ายชลอน้ำ และแปลงจัดเก็บข้อมูลคณะทำงานยังได้สรุปผลที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและเกิดความร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้น รวมถึงได้ผลผลิตคือการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพพันธุ์พืชอาหารของชุมชน จำนวน ๖ ชุด และจากการพิมพ์ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชนการจัดทำรูปเล่ม ยังได้ชุดฐานข้อมูลจำนวน ๖ ชุด/เล่ม การ

ทำฝายชะลอน้ำ ในพื้นที่โครงการ จำนวน ๔ หมู่บ้าน ในพื้นที่ตำบลเมืองปาน จำนวน ๔ หมู่บ้าน (บ้านน้ำจำ, บ้านแพะ, บ้านดอนไชย, บ้านสบปาน) ได้จัดทำฝายชะลอน้ำ จำนวน ๔๐ ฝาย

นอกจากนี้เข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การบริหารจัดการและขยายพันธุ์ไม้พันธุ์ดี ด้วยเทคโนโลยีและแนวทางเพิ่มรายได้จากคาร์บอนเครดิต ภายใต้โครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีการปลูกป่าเศรษฐกิจ (ไผ่) แบบมีส่วนร่วมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๗ ณ วิสาหกิจชุมชนผาปิง ตำบลผาปิง อ.แม่พริก จ.ลำปาง จำนวน ๕ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหัวเมือง, บ้านท่าเตื่อ, บ้านทุ่ง บ้านทุ่งโป่ง และบ้านขอเหนือ บ้านละ ๒ คน เจ้าหน้าที่โครงการ ๒ คน รวม ๑๒ คน ผลที่เกิดขึ้น คณะทำงานได้เรียนรู้การบริหารจัดการและขยายพันธุ์ไม้พันธุ์ดี ด้วยเทคโนโลยีและแนวทางเพิ่มรายได้จากคาร์บอนเครดิต และทุกคนมีความสนใจในการนำมาต่อยอดสู่การปลูกไผ่ในพื้นที่ป่าชุมชนและที่ดินทำกิน นอกจากนี้ได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายผู้ปลูกไผ่กับวิสาหกิจชุมชนผาปิง

จากการจัดเวทีสรุปบทเรียนการดำเนินงานของคณะทำงาน ปี ๒๕๖๖ ผลที่เกิดขึ้น คือคณะทำงานระดับต่าง ๆ เกิดการเรียนรู้ทักษะการทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้การบริหารจัดการทีมงานที่ได้รับความร่วมมือกันของผู้นำชุมชนและคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน จากการดำเนินงาน นอกจากนี้นักเรียน/พระสงฆ์ ได้รับประโยชน์จากกิจกรรม ได้แก่ การเกิดความร่วมมือกันของคนในชุมชน การเห็นคุณค่าของป่าไม้มากขึ้น มีฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชนแปลงตัวอย่าง ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้นำไปใช้ ได้แก่ ทักษะและเทคนิคการทำฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และกองทุนสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์มากขึ้นเป็นแหล่งอาหารและไม้ใช้สอย สิ่งที่คุณทำงานจะทำต่อไป ได้แก่ ทำฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ ปลูกต้นไม้ เพาะกล้าไม้ การจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และกองทุนสิ่งแวดล้อมของชุมชน

จากการทำแนวกันไฟ ในพื้นที่เป้าหมาย ๒๗ หมู่บ้าน คงเหลือ ๑ หมู่บ้าน (บ้านแจ้ซ้อน ม.๑๑+ศรีดอนมูล ม.๒) รวมระยะทางแนวกันไฟ ๒๗๐ กม. จากการจัดกิจกรรมส่งเสริมและรณรงค์เพื่อการสร้างจิตสำนึกในโรงเรียนเมืองปานวิทยา ในโรงเรียนประถมศึกษา ได้แก่ โรงเรียนบ้านแพะ โรงเรียนบ้านทุ่งโป่ง โรงเรียนบ้านน้ำจำ และโรงเรียนบ้านสบลี ผลที่เกิดขึ้น ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ประสบการณ์ในการจัดกิจกรรม และน้อง ๆ โรงเรียนประถมศึกษาได้เรียนรู้ร่วมกันกับรุ่นพี่

- ผลของกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพแกนนำนักเรียนและครูพี่เลี้ยง

จากการจัดประชุมของคณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและครูพี่เลี้ยง ร.ร.เมืองปานพัฒนวิทย์ ร.ร.เมืองปานวิทยา และ ร.ร.ทุ่งอุดมวิทยา ผลที่เกิดขึ้น คือ คณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและครูพี่เลี้ยงเกิดความเข้าใจในแนวทางการจัดกิจกรรมและได้กำหนดตารางการปฏิบัติการรับสมัครสมาชิกชมรม การรับสมัครโครงการเข้าประกวด การจัดกิจกรรมรณรงค์ในโรงเรียน การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และการจัดทำหนังสือ และจากการพัฒนาศักยภาพแกนนำนักเรียนและครูพี่เลี้ยง โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา ผลจากการจัดกิจกรรมจัดการประกวดโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ๒ ระดับ คือ ระดับโรงเรียน และระดับอำเภอ ผลที่เกิดขึ้น คือ โครงการที่ส่งเข้าประกวด และได้รับรางวัลจำนวน ๕๘ โครงการ แยกเป็น โครงการที่ส่งเข้าประกวดและได้รับ

รางวัลระดับโรงเรียน ๔ โรงเรียน จำนวน ๔๗ โครงการ และโครงการที่ส่งเข้าประกวดและได้รับรางวัลผลการประกวดระดับอำเภอ ๑๑ โครงการ มีรายละเอียด ดังนี้

- จัดกิจกรรมจัดการประกวดโครงการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ระดับโรงเรียน ๔ โรงเรียน ปี ๒๕๖๕, ๒๕๖๖ ได้แก่ โรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา โรงเรียนเมืองปานพัฒนวิทย์ โรงเรียนเมืองปานวิทยา โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา ผลที่เกิดขึ้น คือ คณะกรรมการและสมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อมทั้ง ๔ โรงเรียน ได้เรียนรู้คุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน จากกระบวนการจัดทำโครงการ ด้วยการเรียนรู้ข้อมูลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบค้นข้อมูลจากสถานที่จริง หนังสือและระบบออนไลน์ การทดลอง เป็นต้น รวมทั้ง ครูที่ปรึกษาของกลุ่มทำโครงการยังได้เรียนรู้ร่วมกับนักเรียน นอกจากนี้ ได้ทำให้โรงเรียนให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและสนับสนุนนักเรียนจัดทำโครงการและจัดงานวิชาการในโรงเรียนซึ่งไม่เคยจัดมาก่อน โครงการที่ส่งเข้าประกวดและได้รับรางวัล รวม ๔๗ เรื่อง โครงการทั้งหมดมีเนื้อหาเกี่ยวกับ การแปรรูปความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชอาหารของชุมชน ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องสำอาง เครื่องหอม สีย้อมผ้า และของใช้ในครัวเรือน ทุกโครงการสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นสินค้าสร้างรายได้ให้กับนักเรียนและชุมชนต่อไปได้ มีรายละเอียดดังนี้

การจัดกิจกรรมจัดการประกวดโครงการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ระดับโรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา ณ โรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา ผู้เข้าร่วมทั้งหมด (เฉพาะทีมที่ได้รับรางวัล) จำนวน ๔๘ คน ผลที่เกิดขึ้น คือ โรงเรียนได้จัดงานงานมหกรรมวิชาการโรงเรียน โดยได้สนับสนุนให้นักเรียนทุกห้องจัดทำโครงการส่งเข้าประกวด ทั้งหมด ๓๐ เรื่อง แยกการประกวด ออกเป็น ๒ ระดับ คือ มัธยมปลาย จำนวน ๑๔ เรื่อง และมัธยมต้น จำนวน ๑๖ เรื่อง ช่วงชั้นละ ๑๒ รางวัล คือ รางวัลชนะเลิศ ๒ รางวัล รางวัลรองชนะเลิศ ๒ รางวัล และรางวัลชมเชย ๒ รางวัล และรางวัลขึ้นชม ๖ รางวัล ทุกโครงการส่งเข้าประกวดทั้งหมด และแต่ละห้องคัดเลือก จำนวน ๑ เรื่องสำหรับนำเสนอบนเวที โครงการที่เหลือตั้งบูธนำเสนอในบริเวณจัดงาน โดยทางโรงเรียนได้เชิญตัวแทนนักเรียนจากโรงเรียนประถมศึกษาในตำบลบ้านขอเข้าร่วมเรียนรู้ วิธีการตัดสินให้รางวัล คือ จัดตั้งคณะกรรมการตัดสิน จำนวน ๕ คน และกำหนดเกณฑ์การให้รางวัล โครงการที่ได้รับรางวัล ๖ รางวัล ดังนี้ รางวัลระดับมัธยมปลาย ได้แก่ (๑) รางวัลชนะเลิศ คือ โครงการชาไข่มุกสมุนไพร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (๒) รางวัลรองชนะเลิศ คือ โครงการสเปรย์แอลกอฮอล์สมุนไพร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (๓) รางวัลชมเชย คือ โครงการระบบถังคาร์บอนยีสชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ รางวัลขึ้นชม ๓ รางวัล ได้แก่ โครงการโตะไม้ไผ่ มัธยมศึกษาปีที่ ๕ โครงการวอฟเฟิล มัธยมศึกษาปีที่ ๕ และโครงการถุงหอมสมุนไพรไฉ่ยุง มัธยมศึกษาปีที่ ๔ ส่วนรางวัลระดับมัธยมต้น ได้แก่ (๑) รางวัลชนะเลิศ คือ โครงการสร้างสรรค์ปิ่นสุกด้วยสมุนไพรลูกประคบสู่ชุมชน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ (๒) รางวัลรองชนะเลิศ คือ โครงการเทียนเจลไฉ่ยุง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (๓) รางวัลชมเชย คือ โครงการสบู่ว่านหางจระเข้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ รางวัลขึ้นชม ๓ รางวัล ได้แก่ โครงการเก้าอี้ไม้ มัธยมศึกษาปีที่ ๓ โครงการน้ำยาเช็ดกระจกจากดอกอัญชัญและมะกรูด มัธยมศึกษาปีที่ ๒ และโครงการโคมไฟจากไม้ไผ่ มัธยมศึกษาปีที่ ๓

- การจัดกิจกรรมจัดการประกวดโครงการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ระดับอำเภอ ปี ๒๕๖๕, ๒๕๖๖ มีผู้เข้าร่วม ๖๕ คน วิธีการจัดประกวด ได้จัดตั้งคณะกรรมการตัดสิน โครงการ จำนวน ๖ คน ประกอบด้วย คณะกรรมการบริหารโครงการ จำนวน ๑ คน คณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการ จำนวน ๒ คน และเจ้าหน้าที่/อาสาสมัครโครงการ จำนวน ๒ คน คณะกรรมการสมาคมเครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำปาง จำนวน ๑ คน

รวมทั้งได้จัดทำเกณฑ์การตัดสินโครงการ ผลที่เกิดขึ้น คือ เกิดการเรียนรู้การอนุรักษ์ ป่าและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ร่วมกันของชมรมสิ่งแวดล้อม ๔ โรงเรียน ผ่านการนำเสนอโครงการ โครงการผ่านการ ตัดสินและได้รับรางวัล จำนวน ๑๑ เรื่อง

จากภารกิจการจัดประกวดหนังสือ สาระคดีสั้น เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ระดับอำเภอ ปี ๒๕๖๕ - ๒๕๖๖ ณ โรงเรียนเมืองปานวิทยา ผู้เข้าร่วม ๕๕ คน โดยวิธีการจัดประกวด ได้จัดตั้ง คณะกรรมการตัดสิน โครงการ จำนวน ๖ คน คณะกรรมการตัดสิน หนังสือและสาระคดีสั้น จำนวน ๖ คน ผลที่ เกิดขึ้น คือ เกิดการเรียนรู้การอนุรักษ์ ป่าและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ร่วมกันของชมรมสิ่งแวดล้อม ๔ โรงเรียน ผ่านการนำเสนอ หนังสือ และสาระคดีสั้น หนังสือที่ผ่านการประกวดและได้รับรางวัล จำนวน ๔ เรื่อง และสาระคดีสั้น จำนวน ๗ เรื่อง จากการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกับชุมชน ปี ๒๕๖๕ - ๒๕๖๖ จำนวน ๓ โรงเรียน คือ โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา โรงเรียนเมืองปานวิทยา และโรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา ผ่านการร่วม กิจกรรมของชุมชน การเรียนรู้จากปราชญ์ชุมชนด้วยการสัมภาษณ์ข้อมูลจัดทำโครงการ รวมทั้งกระบวนการ จัดทำหนังสือ และสาระคดีสั้น ผลที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและครูพี่เลี้ยง มีความรู้และมีความ เข้าใจ การอนุรักษ์ การฟื้นฟูป่าและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ได้นำความรู้ไปใช้ในการจัดทำโครงการ จัดทำ หนังสือ และสาระคดีสั้น ส่งเข้าประกวดและได้รับรางวัลระดับโรงเรียนและอำเภอ สามารถนำไปเผยแพร่ได้

- ผลของกิจกรรมจัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อการเผยแพร่ความรู้

ผลที่เกิดขึ้น คือ เครือข่ายพระสงฆ์ ตำบลหัวเมือง ร่วมกับผู้นำชุมชน ๖ หมู่บ้าน วางแผนปฏิบัติการจัด กิจกรรมพระสงฆ์ถ่ายทอดความรู้ และการทำฝ่ายชะลอน้ำ โดยร่วมกันระหว่างเครือข่ายพระสงฆ์ตำบลหัวเมือง คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้านและตำบล และจากการฝึกอบรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ผลที่เกิดขึ้น คือ เครือข่ายพระสงฆ์ จำนวน ๒๐ รูป จากการสะท้อนความคิดเห็นใน ระหว่างการจัดฝึกอบรม พบว่า พระสงฆ์ที่เข้าฝึกอบรมทั้งหมด มีความรู้และมีความเข้าใจ เรื่อง การอนุรักษ์ ทรัพยากรโดยบทบาทพระสงฆ์ เช่น การเชื่อมโยงความร่วมมือของคนในชุมชน การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง จาก การส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน ใน ๔ ตำบล จำนวน ๑๐ ครั้ง ผลที่เกิดขึ้น คือ เกิดความร่วมมือระหว่างเครือข่ายพระสงฆ์ ๔ ตำบล และคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านและตำบล ในการสร้าง จิตสำนึกของคนในชุมชน เรื่อง เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ปลุกต้นไม้ จำนวน ๗๐๐ ต้น ในป่าชุมชน ๗ หมู่บ้าน

ด้วยโครงการนี้เป็นโครงการที่อาศัยต้นทุนเดิมของพื้นที่มาพัฒนาต่อยอดความร่วมมือขององค์กรภาคี ภาคส่วนต่าง ๆ ให้ร่วมมือกันส่งเสริม สนับสนุนชุมชนอนุรักษ์ ป่าและ ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ลักษณะชุมชนนิเวศที่มีการทำงาน ร่วมกันของ “บ้าน วัด โรงเรียน” โดยการพัฒนากลไกความร่วมมือระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ที่บูรณาการ ไปกับกลไกที่มีอยู่เดิม ได้แก่ เครือข่ายราชครูอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ป่าหมู่บ้าน (ทสม.) อาสาสมัครชุมชน สภาองค์กรชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ฝ่ายปกครองท้องที่ และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน ให้เกิดการเชื่อมโยงร่วมมือกันในการส่งเสริม และพัฒนาชุมชนฟื้นฟู

ความหลากหลายของป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า จัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน นิเวศ ส่งเสริมและพัฒนาชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ร่วมมือกับชุมชน พัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ทั้ง ๔ ตำบล เป็นการบอกเล่าถึงการทำงานโครงการ ภายใต้การสนับสนุนกิจกรรมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล เครือข่ายพระสงฆ์ และชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการ และเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดกับงานของหน่วยงานและได้ช่วยกระตุ้นให้กลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” เกิดการตื่นตัวและมีความตระหนักร่วมในการพัฒนาความร่วมมือกันระดับตำบล โดยมีกลไกของ เครือข่ายพระสงฆ์ และคณะทำงานระดับตำบล คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลแจ้ซ้อน สภาองค์กรชุมชนตำบลหัวเมือง สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน และเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตุ๋ยตอนบน เขตพื้นที่ตำบลบ้านขอ ทำหน้าที่เชื่อมโยงภาคีต่าง ๆ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการประสานแผนและการปฏิบัติการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในตำบล

จากการศึกษาพบว่าการทำงานที่ของแต่ละกลไกมีผลเกิดขึ้น โดยพบว่า ทั้ง ๔ ตำบล มีศักยภาพในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ลักษณะ “บ้าน วัด โรงเรียน” ภายใต้คณะทำงานระดับต่าง ๆ เป็นกลไกเชื่อมความร่วมมือให้มีความต่อเนื่องและชัดเจนมากขึ้น เช่น การประสานงานระหว่างหมู่บ้านและตำบล การบูรณาการแผนงานและงบประมาณ การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล ดังนั้นคือ คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับหมู่บ้าน เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุงคณะทำงานเดิมที่หลายหมู่บ้านขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ให้อยู่ในคณะทำงานชุดเดียวกัน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการไฟป่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น มีการดำเนินงานตามแผนงานของหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงกับแผนงานตามนโยบายของอำเภอ และเทศบาล/อบต. จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่อง เกิดการตื่นตัว และเกิดความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง สมาชิกเทศบาล/ส.อบต. กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระดับตำบล เกิดการทบทวนและจัดตั้ง/ปรับปรุง คณะทำงานเดิม เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล เครือข่ายป่าชุมชนตำบล เครือข่ายลุ่มน้ำ ได้กำหนดแนวทางและแผนงานที่สอดคล้องกับแผนงาน เทศบาล/อบต. แผนงานอำเภอ ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติการตามแผนงาน ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น แกนนำนักเรียนและครูที่เล็งชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน พระสงฆ์ทั้งเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และพระลูกวัด วัด เกิดความเข้าใจและร่วมมือกันภายใต้ความหลากหลายและแผนงานของแต่ละภาคส่วน และเกิดแผนงานร่วมระดับตำบล ทั้งอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และคุณภาพชีวิตระดับตำบล

ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน เกิดการจัดตั้งชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ใน ๔ โรงเรียน คือ โรงเรียนทุ่งอุดมวิทยา โรงเรียนเมืองปานวิทยา โรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยา และโรงเรียนเมืองปานพัฒนวิทย์ ด้วยการจัดตั้ง คณะกรรมการชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและครูพี่เลี้ยง โรงเรียนละ ๒๑ คน เกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพผ่านการฝึกอบรมและร่วมเรียนรู้กับชุมชนผ่านกิจกรรม ธรรมะกับธรรมชาติ การตัดต่อคลิปด้วยโทรศัพท์สมาร์ตโฟน เข้าร่วมประชุมนำเสนอผลการดำเนินงานของชมรมต่อ

คณะกรรมการระดับตำบล นอกจากนี้ในโรงเรียนได้นำแผนงานโครงการเชื่อมกับแผนงานการเรียนรู้การสอนในโรงเรียน

เครือข่ายพระสงฆ์ ได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายพระสงฆ์อำเภอเมืองปาน และได้ทำหน้าที่นำในการสร้างเรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” ระดับตำบล และเป็นคณะกรรมการระดับตำบลที่สร้างการตื่นตัวและนำเสนอวิธีการในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน ร่วมกำหนดแนวทาง กำหนดแผนงานและปฏิบัติการอนุรักษ์/การฟื้นฟู/การป้องกันและแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ในการดำเนินงานทั้ง ๔ ตำบล ได้กำหนดแผนงานระดับหมู่บ้าน แผนงานระดับตำบล ที่เชื่อมกับแผนงานของเทศบาล/อบต. และแผนงานอำเภอ มีปฏิบัติการร่วมกันระดับหมู่บ้านและตำบล เช่น การจัดประชุม การวางแผน การกำหนดจุดเรียนรู้ในป่าชุมชน การปลูกต้นไม้และเรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” พบว่า ทั้ง ๔ ตำบล มีความเข้าใจการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น คือ การบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ให้สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ จุลินทรีย์ มีหลายชนิดหลายสายพันธุ์ มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีการเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้ความร่วมมือกันของภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนทุกระดับ ร่วมกันทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดคนทำงานสามร่วม เกิดกลไกการทำงานให้เกิดความยั่งยืนที่ครบวงจร

จากกิจกรรมแปลงเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพจำนวน ๒๘ แปลง ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากเครื่องมือแปลงสาธิต เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างความรู้แบบใหม่กับความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน องค์ความรู้เรื่องพืชในป่านำไปสู่การเชื่อมโยงกับกับสร้างพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชนในรูปแบบของเรือนเพาะชำตำบล ๔ ตำบล ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน และการศึกษาดูงานจากภายนอก กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถนำไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ของท้องถิ่นด้วยเช่นกัน เช่นการนำกิจกรรมไปออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชน การนำผลผลิตที่ได้จากกิจกรรมนำไปเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจชุมชน การออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน สินค้าชุมชน เป็นต้น

ดังนั้นการถอดบทเรียนจากผลผลิตของโครงการ ในการดำเนินงานระยะที่ ๒ พบว่าสิ่งที่ได้มีทั้งในแง่การพัฒนาการเรียนรู้ของบุคคล การเรียนรู้ในระดับชุมชน และการเรียนรู้ที่นำไปสู่การถอดบทเรียนเพื่อพัฒนาต่อยอดโครงการ ดังมีประเด็นต่อไปนี้

๓.๔.๒ ประเด็นการถอดบทเรียนจากโครงการ

- บทเรียนการพัฒนาศักยภาพและการบริหารความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการดำเนินงานพบว่าในด้านการพัฒนาศักยภาพบุคคลทำให้เกิดทักษะการดำเนินงานเพิ่มขึ้น ได้แก่ การสื่อสาร/การอธิบายสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชน เกิดการเรียนรู้กับปราชญ์ชุมชนมากขึ้น ด้วยการตั้งใจเรียนรู้จากการฟังเรื่องเล่าของปราชญ์ชุมชน ส่งผลให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น ได้รับข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงาน และเกิดความเข้าใจในการดำเนินงานกับผู้นำที่หลากหลายบทบาท (ผู้นำท้องที่/ผู้นำท้องถิ่น) ทั้งนี้เนื่องจากการที่คณะกรรมการฯ มีการประชุม ปรึกษา แลกเปลี่ยนความรู้ รับฟังข้อชี้แนะเกี่ยวกับป่า จากผู้รู้และ

หน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ (รองประธานรับงานจากประธาน เลขานุการบันทึกการประชุม เภรัญญิก จัดบัญชีรายรับรายจ่าย คณะทำงาน ช่วยเหลือ ดูแล ประสานงานหน่วยงาน) การประสานงานผ่านการประชุม ทางไลน์ และตัวต่อตัว ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ มีความรับผิดชอบและเก่งมากขึ้น ทำให้งานไม่กระจุก งานกระจาย เกิดพลังใจเพิ่มมากขึ้น มีความสุขและมีความหวังเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้การฝึกอบรม ทำให้มีความรู้และมีความเข้าใจในการทำงานมากขึ้น รวมถึงทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น จากเดิมวางเฉย ไม่สนใจ และไม่เข้าร่วมกิจกรรม เปลี่ยนเป็นเกิดการตั้งคำถามถึงการดูแลรักษาป่า มีการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น มีการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม มีการรับรู้ข้อมูลอย่างชัดเจน เป็นระบบและต่อเนื่องผ่านการประชุมหมู่บ้านและการประชุมคณะทำงาน รวมทั้งทุกครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ แสดงให้เห็นว่า “คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ”

ในด้านการบริหารจัดการงบประมาณ ทำให้เกิดความร่วมมือของคณะทำงานและสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งส่งผลดีต่อชุมชนและดีตัวเราทำให้สบายใจ มีความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง เกิดความไว้วางใจ มีความเข้าใจในการทำงาน เกิดความร่วมมือในชุมชน “การกระจายงบประมาณทำให้เกิดความพึงพอใจร่วมกัน” เกิดจากการดำเนินงานของคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านมีการพัฒนาวิธีการดำเนินงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของคณะทำงานฯ และสมาชิกในชุมชน ด้วยการชี้แจงรายละเอียดงบประมาณ เปิดเผย อธิบายได้ทุกคำถาม จัดทำประชาคม รับฟังความคิดเห็นต่อการจัดการงบประมาณ สามารถตรวจสอบได้ มีการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย เกิดความโปร่งใส และลดความขัดแย้ง อีกทั้งช่วยแก้ไขค่านิยมของการเป็นผู้ร้องขอหรืองบประมาณจนกลายเป็นค่านิยมในการทำงานที่เอาเงินเป็นตัวตั้งในการทำกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาความต้องการของชุมชนเปลี่ยนมาเป็นการเอาปัญหาและความต้องการเป็นตัวตั้งแล้วจึงคอยบริหารจัดการงบประมาณให้ลงตัว รวมถึงชุมชนได้เรียนรู้ทักษะและขั้นตอนของการทำงานแต่ละกิจกรรม เช่น การอธิบายขั้นตอนการทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำใช้ดินผสมปูนบรรจุกระสอบ การปลูกต้นไม้ ปลูกสมุนไพร และกิจกรรมศึกษาดูงานที่ อบต.กุดช้าง ได้เรียนรู้การอนุรักษ์พืชท้องถิ่น สมุนไพรและการแปรรูป การจัดการท่องเที่ยวชุมชน การศึกษาข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ ได้เรียนรู้การวัดขนาดของต้นไม้ที่มีความสำคัญต่อสัตว์ป่า เรียนรู้พืชสมุนไพร การทำแนวกันไฟทำให้ไฟไหม้ป่า ทำให้รู้สึกรักป่า ต้องการรักษาป่า แน่นนอนว่าการสร้างความตระหนักต้องเริ่มจากภายในตัวบุคคลก่อน โดยเริ่มจากการเปิดใจรับฟังแทนการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง การแลกเปลี่ยนทำให้ได้เปลี่ยนแปลงจากเป็นคนไม่เคยฟังใคร เปลี่ยนเป็นรับฟังคนอื่นมากขึ้น การศึกษาดูงานที่ อบต.กุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้เรียนรู้ประสบการณ์การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น สมุนไพรและการอบสมุนไพร ผักสวนครัว เศรษฐกิจชุมชน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ธนาคารต้นไม้หายาก การอนุรักษ์ไม่ทรงคุณค่า และการฝึกอบรมเรื่อง ไม้ ที่ ตำบลผาปิง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ได้เรียนรู้เรื่องไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ พันธุ์ การเพาะ การปลูก ประโยชน์ และการแปรรูป เป็นสมุนไพร ชา ถ่านไบโอชา เสื้อผ้า พลังงาน ถ้วยชามและเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้นำความรู้มาพัฒนาหมู่บ้าน

- ประเด็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรและจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการเข้าร่วมโครงการในแง่การถอดบทเรียนการเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทำให้ความรู้ใหม่ บทเรียนใหม่จากการเข้าร่วม เช่นในด้านการเรียนรู้เทคนิค/วิธีการ การทำฝายชะลอน้ำที่แข็งแรงมากขึ้น ด้วยสำรวจพื้นที่จัดทำฝาย การใช้ดินผสมปูนใส่กระสอบวางเรียงเป็นชั้นในร่องหลักไม้ไผ่ สามารถกักตะกอนดิน ใบไม้และเศษไม้ ทับถมหน้าฝายเก็บความชื้นและชะลอน้ำไหลได้ ทำให้ป่าชุมชนเกิดความชุ่มชื้นและมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นในป่าชุมชน เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง และต้นไม้ ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน ป้องกันอุทกภัย อนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งการสร้างฝายแต่เดิมที่ผ่านมามีปัญหาความคงทนของฝายและอายุการใช้งาน ด้านเทคนิคการทำแนวกันไฟทำให้เรียนรู้เพิ่มเติมว่าสามารถช่วยป้องกันการ ลุกไหมของไฟป่า ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ ลดมลพิษทางอากาศจากหมอกควันและฝุ่น PM ๒.๕ เป็นการดูแลสุขภาพและป้องกันโรคมะเร็ง โรคหอบหืด โรคระบบทางเดินหายใจ เป็นต้น

ในด้านการจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้สมาชิกได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างรุ่นต่อรุ่น เช่นเรื่องพืชสมุนไพร พืชในพิธีกรรมที่ไม่เคยรู้มาก่อนก็สามารถเรียนรู้จากปราชญ์ชุมชนที่มาเป็นวิทยากร ทำให้ทราบชื่อและประโยชน์ของต้นไม้ด้านต่าง ๆ และ ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีชุมชน ซึ่งถ้าหากไม่มีต้นไม้ชนิดนั้น ๆ ประเพณีนั้นก็ไม่สามารถจัดได้ เรียนรู้เทคนิควิธีการจัดการเก็บข้อมูล ทำให้มีความรู้เรื่องพันธุ์ไม้ สัตว์ป่า เชื้อราและเห็ด การเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายทางชีวภาพของป่า เช่น พืช สัตว์ป่า เห็ด รา ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวงแหนพื้นที่ป่าไม้และเป็นการสร้างความชุ่มชื้นให้กับป่า เป็นการขยายพันธุ์พืชซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนด้านอาหารและสมุนไพร และจากการจัดเก็บข้อมูลนำไปสู่การเกิดกิจกรรมโรงเพาะชำกล้าไม้ตำบล เป็นสถานที่รวบรวมพันธุ์ไม้ เพาะชำกล้าไม้ ทำให้มีพันธุ์ไม้ตามที่ต้องการ ด้านเศรษฐกิจ สมุนไพร อาหารของคนและสัตว์ของชุมชน

ดังนั้นบทสรุปเกี่ยวกับผลการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายของสิ่งแวดล้อม ได้นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในมิติ “คำว่าความหลากหลายทางชีวภาพ” ในการรับรู้ของชุมชนในมุมมองสากลคือ ในป่าไม้สิ่งที่มีชีวิตหลายชนิดหลายสายพันธุ์ที่อยู่ในโลก ป่าของเราไม่ว่าจะเป็นพืชสัตว์ และสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่เรา มองไม่เห็นอย่างจุลินทรีย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพด้วย ทั้งช่วยสนับสนุนความอยู่ดีกินดี อย่างยั่งยืนของมนุษย์ เนื่องจากเป็นแหล่งให้บริการจากระบบนิเวศที่สำคัญ เช่น น้ำสะอาด ออกซิเจน รวมถึงเป็นที่มาของวัฒนธรรม และมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชน พื้นเมืองดั้งเดิมและชุมชนท้องถิ่น แยกตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

มิติเข้าใจความร่วมมือ “บ้าน วัด โรงเรียน ” พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการ มีความรู้ความเข้าใจที่มีการเปลี่ยนแปลง ของการเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการพัฒนา ที่มีความร่วมมือของคนในชุมชน ตลอดจนภาคีทุกภาคส่วน ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีการสานพลังการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชน คือบ้าน และพระสงฆ์ที่ใช้ธรรมะในการสอน/ปลูกฝังความเข้าใจกับผู้คนในการ อนุรักษ์ และ โรงเรียน ที่ใช้หลักสูตรการเรียนการสอน กับเด็กนักเรียน ได้ทุกระดับชั้น ทั้งส่งเสริมที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกลไกนักเรียน/ชมรมสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ได้ด้วย ทั้งชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดย

การสร้างความเข้าใจ ในการประสานงาน ลงมือปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรม ป้องกัน แก้ไขที่ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ให้มีระบบนิเวศที่มีความสมดุลทางธรรมชาติ

มิติความเข้าใจประเด็นการทำงานในด้านการพัฒนา ศักยภาพของผู้นำในชุมชน พบว่า ผู้นำมีความเข้าใจ ว่า คณะทำงานในพื้นที่ หรือชุมชน จะต้องมีความเข้มแข็งและมีความรู้ความเข้าใจในการทำงาน สามารถเข้ามามีส่วนร่วมและกล้าแสดงความคิดเห็น นำเสนอ รับผิดชอบเสียสละและร่วมกันแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ในการอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน มีการวางแผนในการดำเนินงานและลงมือปฏิบัติได้

มิติความเข้าใจในการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของป่า พบว่า หลังจากที่ได้เข้าร่วมโครงการแล้วมีความเข้าใจ การอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า ให้เกิดความสมดุลทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ ทั้งเรื่อง สัตว์ป่า ป่าไม้ จะไม่ตัดไม้ทำลายป่า จะต้องเข้าร่วมและทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ป่าไม้ เช่น การทำแนวกันไฟ ปลูกป่า สร้างฝายชะลอน้ำ โดย การฟื้นฟู ดิน ป้องกันดิน ด้านการเกษตร ต้องลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร หรือเกษตรปลอดสารเคมีตลอดจนการเพิ่มปริมาณน้ำในดิน โดยการปลูกป่าเป็นต้น

- ประเด็นการส่งเสริมกิจกรรมในโรงเรียนเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ได้ฝึกกระบวนการทำงาน กระบวนการคิด ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม/ความหลากหลายทางชีวภาพ ในชุมชน นำมาต่อยอด ทำโครงการและทำผลิตภัณฑ์สร้างรายได้เสริมให้นักเรียน นักเรียนและครูที่เลี้ยงเกิด ความตระหนักรู้ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันล้ำค่าในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความรู้และความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ผู้บริหาร ครูและบุคลากรในโรงเรียน ได้ดำเนินการวางแผนเพื่อนำไปสู่การพัฒนานักเรียนให้เกิดจิตสำนึก รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้งบประมาณ ต้องมีการวางแผนการใช้งบประมาณให้ได้ตามห้วงเวลาที่กำหนด จะทำให้ไม่เร่งรัดการดำเนินงานในช่วงท้าย เพราะจะทำให้งานไม่มีประสิทธิภาพและบุคลากรทำงานหนัก การจัดการงบประมาณ มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการวางแผนตามขั้นตอน และสรุปผลการดำเนินงาน การแบ่งบทบาทและหน้าที่ การแบ่งงานของคณะทำงาน ได้แบ่งงานให้นักเรียนรับผิดชอบตามบทบาท ไม่เน้นกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีการประชุมปรึกษาหารือกันทั้งครู นักเรียน ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน มีการวางแผนงาน ดำเนินงานตามแผนและสรุปผล/ประเมินผล การประสานงาน ได้ประสานงานนักเรียนและครูภายในโรงเรียน ทำให้รู้ว่าการประสานงานกับบุคลากรในโรงเรียน และส่วนงานต่าง ๆ จะต้องทำอย่างเป็นระบบ และการเพิ่มบุคลากรให้ช่วยทำงาน

การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกิดการเรียนรู้ ดังนี้ การจัดประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการดำเนินงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมจัดทำโครงการและจัดประกวดโครงการ ได้แลกเปลี่ยนการดำเนินงานและร่วมวางแผนงาน เข้าร่วมกิจกรรม และช่วยกันสรุปบทเรียน นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนของตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแปรรูปเป็นอาหาร เช่น เห็ด ผักกูด ผักเชียงดา ผัก หน่อไม้ ผักหวาน เป็นต้น กิจกรรมรณรงค์ในโรงเรียนและชุมชน ได้ศึกษาข้อมูลอย่างเข้มข้น และจัดเตรียมการรณรงค์ในโรงเรียนและชุมชน เช่น ความรู้เรื่องเห็ด หอยขม เต่า (ตะไคร้ น้ำจืด) เป็นต้น ได้เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการเรียนรู้กับชุมชน

ทำให้นักเรียนมีโอกาสดูและเรียนรู้และตระหนักถึงประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ การฝึกอบรมและศึกษาดูงาน ได้เรียนรู้ประสบการณ์มากขึ้น

- ประเด็นการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยแนวคิด “ธรรมะกับธรรมชาติ”

จากการจัดกิจกรรมพระสงฆ์ถ่ายทอดความรู้ให้ชุมชนใน ๔ ตำบล โดยเครือข่ายพระสงฆ์ พบว่าผลที่เกิดขึ้น คือ เครือข่ายพระสงฆ์เกิดการรวมตัวกันนำพาคนในชุมชนร่วมมือกันฟื้นฟูความหลากหลายของป่าด้วยกิจกรรมปลูกป่า บวชต้นไม้ เทศธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “ธรรมะกับธรรมชาติ” การระดมทุน การสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้นำชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน “ธรรมะกับธรรมชาติ” ตำบลเมืองปาน ครั้งที่ ๑ โดยเครือข่ายพระสงฆ์ตำบลเมืองปาน ร่วมเป็นเจ้าภาพกับคณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า บ้านน้ำโจ้ เทศบาลตำบลเมืองปาน สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน เป็นกิจกรรมเริ่มต้นในการสร้างพื้นที่ป่าชุมชนบ้านน้ำโจ้ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้การฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕ สถานที่ ป่าชุมชนบ้านน้ำโจ้ ผู้เข้าร่วม จำนวน ๑๒๑ คน ชาย จำนวน ๕๐ คน หญิง จำนวน ๗๑ คน วัยเด็กและเยาวชน จำนวน ๑๐ คน วัยทำงาน จำนวน ๗๕ คน และผู้สูงอายุ จำนวน ๓๖ คน ประกอบด้วย เครือข่ายพระสงฆ์ เทศบาลตำบลเมืองปาน ผู้นำฝ่ายปกครอง ผู้นำฝ่ายท้องถิ่น สภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองปาน ผู้นำและสมาชิกชุมชนบ้านน้ำโจ้ ผลที่เกิดขึ้น คือ เกิดการเรียนรู้ “ธรรมะกับธรรมชาติ” ผ่านการบรรยายธรรมะ การปลูกต้นไม้ทำพระองค์ และเกิดการรับรู้ของผู้นำระดับหมู่บ้านและตำบล เรื่องแนวทางการสร้างพื้นที่ป่าชุมชนบ้านน้ำโจ้ให้เป็นสถานที่แวะพักรoad ของนักท่องเที่ยว

กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน “ธรรมะกับธรรมชาติ” ตำบลแจ้ซ้อน โดยเครือข่ายพระสงฆ์ตำบลแจ้ซ้อนร่วมกับ คณะทำงานอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ได้จัดกิจกรรม “ธรรมะกับธรรมชาติ” เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้การฟื้นฟูและปกป้องผืนป่า จากขบวนการลักลอบตัดไม้ มีผู้เข้าร่วม จำนวน ๒๒๒ คน ผลที่เกิดขึ้น คือ ภาวศึเครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ ได้รับรู้สถานการณ์ปัญหาการลักลอบตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่ง และได้ร่วมแรงร่วมใจกันในการระดมทุนสนับสนุนกองทุนปกป้องผืนป่าชุมชนบ้านทุ่ง เด็กและเยาวชนโรงเรียนบ้านทุ่งและโรงเรียนแจ้ซ้อนวิทยาได้เรียนรู้สถานการณ์ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าและการดูแลรักษาป่าผ่านประสบการณ์ของป่าชุมชนบ้านทุ่ง นอกจากนี้ผู้นำชุมชนที่ปกป้องผืนป่ายังได้รับขวัญและกำลังใจในการทำหน้าที่ปกป้องผืนป่าต่อไป

นอกจากนี้กิจกรรมการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน “ธรรมะกับธรรมชาติ” ตำบลเมืองปาน ในเรื่องความรู้ความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่าผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจที่สอดคล้องกับความหลากหลายในพื้นที่ป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากป่า ส่วนใหญ่เพื่อบริโภค รองลงมา เพื่อการท่องเที่ยว/พักผ่อน ใช้เป็นยารักษาโรค การศึกษา/วิจัย และจำหน่าย ตามลำดับ นอกจากนี้ บทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าไม้ ส่วนใหญ่ เข้าร่วมกิจกรรมรองลงมา ปฏิบัติการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าไม้ ใช้ประโยชน์แบบไม่ทำลาย รมรงค์ให้ความรู้และให้ความเข้าใจ และเป็นคณะกรรมการดำเนินการ ตามลำดับ

ดังนั้นการได้พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายพระสงฆ์ มีการแบ่งหน้าที่ตามความถนัด มีแผนการทำงาน รวมทั้งการเชื่อมโยงและผลักดันนโยบายเศรษฐกิจของชุมชน ได้เรียนรู้ความสำคัญของป่าไม้มีความสำคัญมาก ต่อชาวบ้าน ด้านอาหารและรายได้ ประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ เชื่อมโยงบทบาทพระสงฆ์สู่โรงเรียนและชุมชน ด้วยการเทศน์สอน เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเชื่อมโยงกับพระราชดำริ ราชการที่ ๙ ในงานศพและในโรงเรียน เกิดการเชื่อมโยงบทบาทพระสงฆ์สู่โรงเรียนและชุมชน ด้วยการเทศน์สอน เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเชื่อมโยงกับพระราชดำริ ราชการที่ ๙ ในงานศพและในโรงเรียน การร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ ทำฝายชะลอน้ำ ได้มีส่วนร่วมรวมกลุ่มภาคประชาชน ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน พระสงฆ์สามารถส่งเสริมชุมชนได้ เช่น การสร้างรายได้จากการปลูกไม้ผล (มะม่วง มะขามยักษ์ กาหลง) การสร้างป่าชุมชน

กิจกรรมธรรมะกับธรรมชาติ เป็นกิจกรรมสำคัญทำให้เกิดการพัฒนาความร่วมมือ ลักษณะ บ้าน วัด โรงเรียน จัดกิจกรรมในป่าชุมชนพื้นที่ต้นน้ำ เกิดความร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชนฝ่ายต่าง ๆ และเครือข่ายพระสงฆ์ ชมรมสิ่งแวดล้อมศึกษาและคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ปลูกต้นไม้ (ต้นไม้เด่น/ต้นไม้อัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ห้าพระองค์ กาหลง ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านน้ำใจ) เทศธรรม เรื่อง ธรรมะกับธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันและเป็นการเชื่อมโยงวัดหาชุมชน และดึงคนเข้าวัดเช่นกัน

- ประเด็นบทเรียนของเจ้าหน้าที่ และอาสาสมัครโครงการที่ได้รับจากการบริหารจัดการโครงการ

จากการระดมความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่โครงการ และอาสาสมัครโครงการ ตามประเด็นคำถามของการสรุปบทเรียนการดำเนินงาน สรุปได้ ดังนี้ เกิดทักษะการดำเนินงานเพิ่มขึ้น ได้แก่ การสื่อสาร/การอธิบายสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชน เกิดการเรียนรู้กับปราชญ์ชุมชนมากขึ้น ด้วยการตั้งใจเรียนรู้จากการฟังเรื่องเล่าของปราชญ์ชุมชน ส่งผลให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น ได้รับข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงาน และทำให้เห็นประโยชน์ของต้นไม้ลึกซึ้งมากขึ้น เช่น การสำรวจข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ แกนนำชุมชนได้เรียนรู้ชื่อและประโยชน์ของต้นไม้ นอกจากประโยชน์ด้านอื่น ๆ แล้ว ยังพบว่ามีประโยชน์ต่อการนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีชุมชน ซึ่งถ้าหากไม่มีต้นไม้ชนิดนั้น ๆ ประเพณีนั้นก็ไม่สามารถจัดได้ เกิดความเข้าใจในการดำเนินงานกับผู้นำที่หลากหลายบทบาท (ผู้นำท้องที่/ผู้นำท้องถิ่น)

ชุมชนได้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ คือ ได้น้ำ ได้อาหารและรายได้เสริม ชุมชนเกิดความสามัคคีกัน เกิดการมีส่วนร่วม เกิดความร่วมมือกันมากขึ้น และให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาป่ามากขึ้น กิจกรรม ทำฝายชะลอน้ำ กิจกรรมรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ กิจกรรมทำฝายชะลอน้ำ และกิจกรรมทำแนวกันไฟ สิ่งที่ได้นำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ ทักษะของตนเองที่ได้รับการพัฒนาแล้วได้นำไปใช้ในการทำงานกับคนในชุมชน เช่น ทักษะการฟัง ทักษะการพูดที่ตรงประเด็นและกระชับ ทักษะการประสานงานกับผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งมีบุคลิก/นิสัย/ความรู้/ประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ทักษะการทำแนวกัน ทักษะการทำฝายชะลอน้ำ และทักษะการจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ

- ประเด็นบทเรียนของคณะทำงานระดับตำบลและหมู่บ้าน

บทเรียนการเรียนรู้การบริหารโครงการ ได้จัดสรรงบประมาณที่ได้รับอย่างเป็นระบบ ทำให้คนในชุมชนเกิดความไว้วางใจ มีความเข้าใจ ในการทำงาน เกิดความร่วมมือในชุมชน “การกระจายงบประมาณทำให้เกิดความพึงพอใจร่วมกัน” การที่คณะทำงานฯ มีการประชุม ปรึกษา แลกเปลี่ยนความรู้ รับฟังข้อชี้แนะเกี่ยวกับป่า

จากผู้รู้และหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ (รองประธานรับงานจากประธาน เลขานุการบันทึกการประชุม เสร็จญึก จัดบัญชีรายรับรายจ่าย คณะทำงาน ช่วยเหลือ ดูแล ประสานงานหน่วยงาน) การประสานงานผ่านการประชุม ทางไลน์ และตัวต่อตัว

การบริหารจัดการงบประมาณ ทำให้เกิดความร่วมมือของคณะทำงาน เกิดความร่วมมือของสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งส่งผลดีต่อชุมชน เกิดจากการดำเนินงานของคณะทำงานฯ ระดับหมู่บ้านมีการพัฒนาวิธีการดำเนินงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของคณะทำงานฯ และสมาชิกในชุมชน ด้วยการชี้แจงรายละเอียดงบประมาณ เปิดเผย อธิบายได้ทุกคำถาม จัดทำประชาคม รับฟังความคิดเห็นต่อการจัดการงบประมาณ สามารถตรวจสอบได้ มีการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย

ความสามัคคีของคนในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น จากเดิมวางเฉย ไม่สนใจ และไม่เข้าร่วมกิจกรรม เปลี่ยนเป็นเกิดการตั้งคำถามถึงการดูแลรักษาป่า มีการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น มีการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม มีการรับรู้ข้อมูลอย่างชัดเจน เป็นระบบและต่อเนื่องผ่านการประชุมหมู่บ้านและการประชุมคณะทำงาน รวมทั้งทุกครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ แสดงให้เห็นว่า “คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” เกิดการลดระดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการทำกิจกรรมร่วมกันผ่านการมีส่วนร่วมของทุกคน รวมถึงการลดวิธีคิดใช้เงินนำโครงการมาเป็นใช้ปัญหาและความต้องการของชุมชนนำงบประมาณโดยใช้การมีส่วนร่วมในการออกแบบโครงการและบริหารจัดการงบประมาณอย่างสมดุล

- ประเด็นการริเริ่มการจัดการการพัฒนากองทุนสิ่งแวดล้อมระดับตำบล/ชุมชน

กองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชนถูกริเริ่มจากผู้ประสานงานและผู้นำที่นำประสบการณ์จากการไปเรียนรู้ดูงานในพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ประสบภัยพิบัติและมีการจัดการตนเองได้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งจากการไปเรียนรู้พบว่าปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การจัดการภัยพิบัติและสิ่งแวดล้อมประสบความสำเร็จชุมชนมีความเข้มแข็งคือการที่ชุมชนเหล่านั้นมีการจัดการกองทุนเพื่อสำรองใช้ในเวลาฉุกเฉินและจำเป็น จึงนำความรู้ที่ได้มาทดลองปรับใช้กับชุมชนที่ร่วมกิจกรรมกับโครงการโดยให้แต่ละชุมชนเปิดบัญชีในนามกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชนและมีการสะสมทุนเกิดขึ้นภายใต้การบริหารจัดการโดยคณะทำงานสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ทีมงานได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของกองทุนอยู่ ๓ เรื่องด้วยกันคือ ประการแรกเพื่อดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ประการที่สองเพื่อจัดสวัสดิการอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ประการที่สามเพื่อให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย และแผ่นดินไหว ที่ชุมชนนั้น ๆ ประสบอยู่

นอกจากนี้คณะทำงานยังได้มีการออกแบบกติกาข้อตกลงร่วมกันในการจัดการกองทุนคือ ต้องมีคณะกรรมการกองทุน ไม่น้อยกว่า จำนวน ๕ คน เกิดจากการเสนอชื่อและมีมติร่วมกันในที่ประชุมหมู่บ้าน และต้องมีการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการมีระยะเวลา ๕ ปี หลังจากครบกำหนดให้เลือกคณะกรรมการชุดใหม่ตามมติในที่ประชุมของหมู่บ้าน กรณีมีคณะกรรมการลาออกหรือมีเหตุให้ออกจากตำแหน่งให้มีการเลือกคนใหม่จากที่ประชุมหมู่บ้านแทน การประชุมคณะกรรมการ อย่างน้อย ปีละ ๓ ครั้ง ทุกครั้งจะต้องมีการบันทึกการประชุม และลงทะเบียนผู้เข้าร่วมประชุม ในด้านการระดมทุน ใช้วิธีตั้งกล่องรับบริจาค ในชุมชน เช่น งานวัด งานบุญต่าง ๆ และรับบริจาค จากหน่วยงานต่าง ๆ เมื่อระดมทุนมาได้ในการใช้งบประมาณนั้น ทุกครั้งจะต้อง

ผ่านมติการประชุมของคณะกรรมการกองทุน อย่างน้อย ๓ คน ทำการเปิดบัญชีธนาคารรับเงินที่ได้จากการระดมทุน ให้ตั้งคณะกรรมการ ๓ คน ถอนเงิน ๒ ใน ๓ คน และมีการจัดบัญชีการรับและจ่ายเงิน ที่สามารถตรวจสอบได้อย่างชัดเจน และต้องมีการรายงานผลการดำเนินงาน ให้มีการจัดทำเป็นเอกสารรายงาน ๓ เดือนต่อครั้ง และรายงานผลการดำเนินงานต่อที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน พร้อมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะอย่างต่อเนื่อง ในอนาคตหากการจัดการกองทุนสิ่งแวดล้อมในบางชุมชนเป็นไปด้วยดี อนาคตก็จะมีการขยายผลไปยังชุมชนอื่น ๆ จนครบทุกชุมชนต่อไป

บทที่ ๔

บทสรุปและข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของโครงการ

๔.๑ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT Analysis)

๔.๑.๑ S: Strength จุดแข็ง โดยพิจารณาจากข้อได้เปรียบขององค์กรที่มาจากปัจจัยภายในองค์กรเอง ซึ่งองค์กรอื่นไม่มี แต่องค์กรของเราทำได้อย่างโดดเด่น

จากการดำเนินโครงการที่ผ่านมาในฐานะคณะกรรมการที่มีหน้าที่ต้องประสานงานระหว่างโครงการและกลุ่มเป้าหมายในชุมชนพบว่า คณะกรรมการทั้งในระดับชุมชนและระดับตำบลมีความเข้มแข็งและสามารถเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชนในเรื่องความรับผิดชอบต่องานได้เป็นอย่างดี รวมถึงการใช้งบประมาณต้องมีความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ นอกจากนี้คณะกรรมการสามารถช่วยชี้แนะแนวทาง และวางแผนดำเนินงานร่วมกันในทิศทางที่ถูกต้องจนสามารถสร้างความร่วมมือทำให้โครงการดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง การใช้งบประมาณ สามารถใช้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการและมีจิตอาสาในการอนุรักษ์ป่า

ดังนั้นการที่องค์กรมีทุนเดิมในการทำงานเชิงพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว ทำให้สามารถนำไปสู่การต่อยอดและพัฒนาโครงการจนสามารถบรรลุเป้าหมายโครงการ เช่น ต้นทุนที่เป็นเครือข่ายภาคีทำงาน เครือข่ายพื้นที่ องค์กรชุมชน และการขับเคลื่อนงานในระดับพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว ทำให้โครงการไม่ต้องมุ่งการทำงานเชิง community base มากนักแต่สามารถยกระดับการทำงานให้กว้างขึ้นผ่านองค์กรเครือข่ายและองค์กรภาคประชาชนตั้งแต่ในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ที่สามารถเชื่อมต่อการทำงานขับเคลื่อนเชิงนโยบายได้มากกว่าสนับสนุนแค่ในฐานะกิจกรรมการพัฒนาระดับชุมชน

ในด้านการประชาสัมพันธ์และรณรงค์กิจกรรมคณะกรรมการได้เปิดโอกาสให้ชุมชน หน่วยงานองค์กร เครือข่าย กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรม เช่น การทำแนวกันไฟ ทำฝายชะลอน้ำ การลาดตระเวนป่า ซึ่งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ได้เปิดพื้นที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของภาคส่วนต่าง ๆ เกิดความสามัคคีในชุมชน และเกิดความตระหนักรู้ให้พื้นที่ป่ามีมากขึ้นได้รับการดูแลความอุดมสมบูรณ์ขึ้น มีการจัดประชุมเป็นประจำของคณะกรรมการเพื่อติดตามผลการดำเนินงาน การสื่อสารกิจกรรมที่จะทำผ่านทางห้องไลน์ เพื่อให้รับทราบสม่ำเสมอ และมีงบประมาณสนับสนุนกิจกรรม ดังนั้นการให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับโครงการของผู้นำชุมชนเพราะผู้นำชุมชนต้องเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของโครงการ

ในด้านบริบทชุมชน พบว่าชุมชนมีทุนเดิมทั้งด้านประสบการณ์ ทรัพยากรบุคคล ผู้นำ และองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ในการอนุรักษ์ป่าไม่ให้เกิดสมบูรณ์ในระดับดี ในมิติการจัดการพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือได้ดี เช่น ทำแนวกันไฟ ฝายชะลอน้ำ บวชป่า อนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมโรงเรียนเพาะชำต้นไม้ ปลูกต้นไม้ และการจัดเก็บข้อมูลป่าไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ออกตรวจ ลาดตระเวนอยู่จุดสกัด ในเขตป่าชุมชน การที่กิจกรรมดำเนินการไปได้ตามแผนงานและวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งมาจากคนในชุมชนมีจิตอาสาในการดูแลป่าไม้ เช่น

ทำแนวกันไฟ และฝายชะลอน้ำ เพราะเป็นการเก็บน้ำเพื่อให้ป่าอุดมสมบูรณ์ ในการดำเนินงานของระดับชุมชน มีการประชุมปรึกษาหารือทำความเข้าใจกับชาวบ้านให้เข้าใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความร่วมมือร่วมใจ สัมผัสสามัคคีของชาวบ้านและผู้นำ และผู้นำต้องเข้มแข็ง เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้านจึงเกิดความเข้มแข็ง อีกทั้งมีการจัดอบรมและจัดหางบประมาณให้ชาวบ้านเข้าร่วมกันปลูกป่าทำฝายชะลอน้ำทำแนวกันไฟซึ่งส่งผลทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักและเกิดจิตสำนึกในการปกป้อง อนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา

ในระดับเครือข่าย ทำให้เกิดการพัฒนากลไกในระดับเครือข่ายให้เชื่อมประสานกันมากยิ่งขึ้นทั้งเครือข่ายชุมชน เครือข่ายพื้นที่ และการเชื่อมประสานภาคีต่าง ๆ จุดแข็งประการหนึ่งของโครงการคือความร่วมมือที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานเข้ามาร่วมทำกิจกรรมของโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานให้ความรู้คำแนะนำ การใช้งบประมาณแต่ละกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ได้ดี การที่เจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามัคคี การหวงแหนป่า รู้คิด รู้ร่วม รู้ทำ เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนหน่วยงานต่าง ๆ ลดความขัดแย้งในรูปแบบรัฐเป็นเจ้าของพื้นที่ลงและเป็นการสร้างความร่วมมือกันเข้ามาแทน เช่น อบต. แจ้ซ้อน เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนให้ความร่วมมือในการดำเนินโครงการ อาทิ เช่น อุปกรณ์ในการทำงาน เครื่องยนต์ เครื่องจักร รวมถึงมีเจ้าหน้าที่โครงการเข้าไปติดตามกิจกรรมของคณะกรรมการหมู่บ้านที่จัดขึ้นตลอดเวลาทำให้เกิดการกระตุ้นการทำงานของหมู่บ้าน

๔.๑.๒ W: Weakness จุดอ่อน

จากการศึกษาพบว่าเป็นปัญหาที่มาจากข้อจำกัดภายในองค์กรที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินโครงการ อาจเป็นข้อเสียเปรียบ หรือปัญหาข้อบกพร่องที่เกิดมาจากสภาพแวดล้อมภายในองค์กร ที่ส่งผลกระทบด้านลบต่อการดำเนินโครงการและเป็นสิ่งที่องค์กรจะต้องหาวิธีแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น ปัญหาอัตรากำลังคนที่มีจำนวนน้อย ไม่สามารถเพิ่มอัตรากำลังคนได้เพราะงบประมาณมีจำกัด ในขณะที่ภาระงานในระดับพื้นที่มีเนืองงานหลากหลายและปริมาณงานมาก ทำให้คนทำงานซึ่งต้องทำงานบริหารสำนักงานและลงพื้นที่มีโหล่งงานที่หนักเกินไป ส่งผลต่อการติดตามงาน การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องทำเร่งด่วน โดยในจุดอ่อนข้อนี้ทางองค์กรได้แก้ปัญหาโดยการกระจายความรับผิดชอบให้กลไกหลักคือ บ้าน วัด โรงเรียน ทำหน้าที่เป็นหลักในการตัดสินใจและทำงานเชิงพื้นที่ในรูปแบบคณะกรรมการระดับตำบล และคณะทำงานระดับหมู่บ้าน โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและลงดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการ รวมถึงการสร้างอาสาสมัครในพื้นที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโดยแต่ละตำบลส่งตัวแทนมาหนึ่งคน โดยผู้ที่รับผิดชอบในฐานะอาสาสมัครจะต้องมีอำนาจในการรวมคนหรือกลุ่มเป้าหมาย สามารถประสานความร่วมมือไปยังพื้นที่ หน่วยงานได้เป็นอย่างดีเพื่อร่วมกันทำงานสร้างความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรต่อไป

ปัญหาอัตรากำลังคนที่มีจำนวนน้อย ไม่สามารถเพิ่มอัตรากำลังคนได้เพราะงบประมาณมีจำกัด ในขณะที่ภาระงานในระดับพื้นที่มีเนืองงานหลากหลายและปริมาณงานมาก ทำให้คนทำงานซึ่งต้องทำงานบริหาร

สำนักงานและลงพื้นที่ที่มีโหลดงานที่หนักเกินไป ส่งผลต่อการติดตามงาน การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องทำเร่งด่วน โดยในจุดอ่อนข้อนี้ทางองค์กรได้แก้ปัญหาโดยการกระจายความรับผิดชอบให้เครือข่ายเป็นหลักในการตัดสินใจและทำงานเชิงพื้นที่โดยมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นที่ปรึกษาและลงดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการ รวมถึงการสร้างอาสาสมัครในพื้นที่เพื่อร่วมกันทำงานต่อไป

ด้วยความที่องค์กรมีโครงสร้างการบริหารจัดการในรูปแบบองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นองค์กรขนาดเล็ก ทำให้การแบ่งระดับสายงานมีอำนาจหน้าที่ไม่แตกต่างกันมาก แต่หากมองในแง่การเติบโตของคนทำงานในสายอาชีพถือว่าเป็นข้อจำกัดในการสร้างโอกาสในการพัฒนาตนเองและเติบโตในตำแหน่งหน้าที่การงานได้ หรือการสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมารับช่วงต่อในกิจกรรมการพัฒนา ข้อเสนอก็คือในผู้บริหารระดับอาวุโสควรยกระดับออกไปทำงานนอกองค์กร เช่นการเข้าสู่ตำแหน่งอื่นที่มีผลต่อการเลื่อนขั้นนโยบาย และยกระดับผู้บริหารระดับกลางรุ่นใหม่ขึ้นมาเรียนรู้ทั้งงานบริหารโครงการ การเชื่อมต่อกลไกทางการเมือง หรือเวทีขับเคลื่อนที่ต้องอาศัยประสบการณ์และการเรียนรู้ เพราะหากโครงสร้างองค์กรที่มีลักษณะหยุดนิ่งเกินไปจะส่งผลต่อการเติบโตขององค์กรและการเติบโตของคนรุ่นใหม่ และจะกลายเป็นองค์กรล้าหลังได้ในที่สุด

คณะกรรมการ คณะกรรมการระดับหมู่บ้านบางท่านยังไม่เข้าใจโครงการและสภาพปัญหาของชุมชน คณะกรรมการที่รับผิดชอบโครงการยังขาดกลไกการติดตามประเมินผลของโครงการกิจกรรมของผู้นำมีมากขึ้น ทำให้ไม่มีเวลาว่างในการทำโครงการ

ชุมชน ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในโครงการที่ดำเนินงาน ควรมีการขยายให้ความรู้ให้แก่คนในชุมชน ชาวบ้านยังขาดการให้ความร่วมมือในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านบางคนไม่มีเวลาในการทำโครงการ ความซับซ้อนของโครงการ รายละเอียด และแผนการดำเนินงานค่อนข้างเยอะ ทำให้กรรมการหมู่บ้านยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการ คนในชุมชนที่จะเข้าร่วมทำโครงการไม่ค่อยมีเวลาหรือมีเวลาไม่ตรงกันในการจะเข้าร่วมทำกิจกรรมของโครงการเนื่องจากภาระหน้าที่ของแต่ละคนในครัวเรือนและยังมีงานหรือกิจกรรมอื่น ๆ ภายในหมู่บ้าน

งบประมาณ งบประมาณการดำเนินงานไม่เพียงพอ ควรมีการจัดสรรงบประมาณเพิ่ม เช่น แนวกันไฟ และฝายชะลอน้ำ งบประมาณค่าอาหาร ค่าน้ำมันและค่าแรงงานสำหรับคนที่ไปช่วยกันดับไฟป่ายังไม่เพียงพอ ควรจัดหางบประมาณให้เพียงพอเพื่อเป็นค่าจ้างแรงงานผู้เฝ้าระวัง และค่าเดินทางพาหนะ การตรวจตราเฝ้าระวัง และควรมีมาตรการและบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนจุดไฟเผาป่า ไม่มีงบประมาณมาดูแลทรัพยากรในป่า งบประมาณในแต่ละปีไม่เพียงพอ ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน แต่บ่อยครั้งก็ อบต. ที่มีเบี้ยเลี้ยงให้คนที่มาช่วย ในการเข้าป่า

- งบการช่วยเหลือมีน้อยไม่เพียงพอต่อการจ้างคนดูแลป่า และทำกิจกรรมในป่า ชุมชนมีพื้นที่มากชาวบ้านดูแลไม่ทั่วถึงพื้นที่มี ๒,๐๐๐ กว่าไร่

การดำเนินงาน

การดำเนินงานขาดความต่อเนื่อง โครงการมีแผนงานกิจกรรมกว้างเกินไป ทำให้พื้นที่ดำเนินงานจัดสรรเวลาไม่ลงตัว เนื่องจากพื้นที่ชุมชนมีการทำกิจกรรมด้านอื่นควบคู่ไปด้วย ซึ่งส่งผลกระทบทำให้กิจกรรมไม่สามารถเข้าพัฒนาศักยภาพในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านพื้นที่ในโครงการเนื่องจากพื้นที่เป็นภูเขาสูงชัน

การดำเนินงานดูแลรักษาเป็นไปด้วยดี ต้องเอาหน่วยงานอื่น ๆ มาร่วมประชุม เช่น อำเภอบ้านนาไฟพาดบ้าน เทศบาล บ้านนาไฟพาดบ้าน ๘ บ้านนาไฟพาดบ้าน และผู้นำชุมชน

๔.๑.๓ O: Opportunity โอกาส คือโอกาสในการพัฒนาที่มาจากสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กรที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการ

ในด้านข้อเสนอแนะของโอกาสการพัฒนาพบว่าควรมีการพัฒนาผู้นำเพื่อศักยภาพและมีหลักการแนวคิดที่เพิ่มขึ้น ซึ่งการที่หมู่บ้านมีผู้นำที่มีศักยภาพจะนำไปสู่การพัฒนาที่ดีและทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ควรมีการอบรมของสมาชิกทำงานอย่างต่อเนื่อง และจัดที่เรียนรู้ในชุมชนให้ชัดเจน หากจุดที่เหมาะสมในการเรียนรู้ ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาคือการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมตั้งแต่ในระดับสมาชิก ระดับชุมชนและระดับตำบล โดยควรมีจัดประชุมหมู่บ้านและทำความเข้าใจให้กับชาวบ้านในการรักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่า สร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชน ในหลายชุมชนเริ่มมีการริเริ่มจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมขึ้น จึงควรมีการทำความเข้าใจกับชุมชนทั้งในแง่ความรู้การบริหารจัดการ การสร้างกลไกเพื่อพัฒนากองทุนให้เติบโตและประชาชนตระหนักและเห็นประโยชน์ของการมีกองทุนสิ่งแวดล้อม รวมถึงการขยายแนวคิดการพัฒนากองทุนจากหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จไปยังชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

ในประเด็นการพัฒนากิจการและสร้างแหล่งเรียนรู้ ควรมีการจัดแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและตำบลหัวเมือง เพื่อให้เด็กและคนรุ่นใหม่ได้ศึกษาทางธรรมชาติ การสร้างการเรียนรู้ยากให้คนทุกวัยได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เด็กรุ่นใหม่จะได้รู้สิ่งใหม่ ๆ และสานต่อเจตนารมณ์ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นต่อไป นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ของชุมชนควรยึดโยงกับระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจคนในชุมชนรวมถึงการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป ตัวอย่างโครงการที่จะสามารถนำไปต่อยอดได้ เช่น การจัดทำฝายชะลอน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์ปลา การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และป่า ทำให้ประชาชนใช้เป็นอาหารได้ หรือโครงการเพาะชำต้นไม้เพื่อปลูกทดแทนเพื่อเพิ่มออกซิเจนให้กับชุมชน และการรู้จักพืชพันธุ์ไม้ รู้จักป่าและประโยชน์ของสมุนไพร เห็ด ต้นไม้ รวมถึงการผลิตการแปรรูปนำไปสู่การเป็นสินค้าของชุมชนสร้างรายได้เข้าชุมชนต่อไป ในส่วนของการป้องกันไฟป่า ควรมีทำแนวกันไฟ ฝายชะลอน้ำ ป่าเรียนรู้ แปลงสาธิต แหล่งสมุนไพร และอาหารให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน การสร้างฝายชะลอน้ำตามแนวทางแม่น้ำแม่ป่านที่จะนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ ซึ่งจะส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น

ในประเด็นโอกาสในการพัฒนากองทุนสิ่งแวดล้อม ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชนในพื้นที่ โดยใช้ป่าชุมชนเป็นห้องเรียนสำหรับบูรณาการวิชาการต่าง ๆ จนเกิดผลงานชิ้นงานของวิชาการที่ตัวเยาวชนร่วมมือกับครูวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน และพัฒนาต่อยอด ถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และวิชาการรวมถึง

การปลูกป่าดูแลรักษาต่อยอดร่วมกับชาวบ้านในชุมชน จนเป็นพื้นที่ตัวอย่าง มีอาหารจากป่า มาเป็น ดอกผล รายได้ของกองทุนสิ่งแวดล้อมชุมชนให้เติบโตขึ้นซึ่งในอนาคตจะมีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาศักยภาพของ ท้องถิ่นด้านต่าง ๆ

ประเด็นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชน ในฐานะเป็นต้นทุนเดิมที่ชุมชนมีอยู่ และพัฒนาขึ้นมาต่อยอดกับกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน เช่นการพัฒนาป่าชุมชน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง ชีวภาพของชุมชน โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์ เช่น ปลูกดอกไม้ ให้มีความสวยงาม ที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยว เข้ามาท่องเที่ยว นอกจากนี้การท่องเที่ยวชุมชนควรส่งเสริมด้านสื่อเทคโนโลยีการเผยแพร่ การสร้างแหล่งเรียนรู้ ให้มีเกษตรกร ที่ความสามารถดูแลพื้นที่ป่าไม้ ต้นไม้ และพืชผล อย่างสม่ำเสมอในการดูแลแหล่งเรียนรู้ การ จัดการแหล่งเรียนรู้ดูงานให้สถานการศึกษาเข้าใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน อย่างน้อยเพื่อปลูกฝังเยาวชนให้รักข ษา ป่า และทรัพยากร จัดทำแผนที่ในชุมชนเพื่อดึงดูดให้เยาวชนให้มีส่วนร่วม จัดทำแผนที่แหล่งทรัพยากรในชุมชน รายได้ก็จะได้เข้าไปในชุมชน รวมถึงการเรียนรู้การพูดคุยกันภายในองค์กรกลุ่มผู้เข้าร่วมทำโครงการเพื่อช่วยกันหา แนวทางในการทำงานการปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดจากประสบการณ์ทำงานที่เกิดขึ้นเพื่อหาวิธีการที่ดีที่สุดและมี ประสิทธิภาพมากที่สุดในการจัดการและดูแลทรัพยากรป่าไม้ สุดท้ายประเด็นที่อยากให้โครงการนำไปพัฒนา ต่อยอดโครงการได้ คือ การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนเป็นต้นจากทุกคนในชุมชน เพราะพวกเขา คือ ความหวังที่ จะกำหนดทิศทางการสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น ออกไปเรียนรู้จากธรรมชาติจริง สิ่งแวดล้อมจริง อยากให้ทาง โครงการหาแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการ

ประเด็นโอกาสในการพัฒนาความร่วมมือ/เครือข่าย ภาคีร่วมต่าง ๆ โดยเน้นขบวนการมีส่วนร่วม อยาก ให้มีโครงการต่อเนื่องตลอดจะได้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ได้มากขึ้น การเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้าน ผู้นำ ภาคส่วนต่าง ๆ ได้ระดมความคิดร่วมกันเพื่อหาจุดเด่น จุดที่สำคัญ และความพอใจของชาวบ้านในพื้นที่แต่ละพื้นที่ให้มีโอกาส ออกแบบสร้างสรรค์กิจกรรมในการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้ตอบโจทย์เป้าหมายของความยั่งยืน ตามหลักสากล ควรให้เจ้าหน้าที่เข้าร่วมประชุมให้คำแนะนำ ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน และงบประมาณเพื่อดูแลป่า ชุมชน ควรมีการขยายโครงการให้กับหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกันภายในตำบล เนื่องจากตอนนี้คณะทำงานก็เริ่มเข้าใจ มากขึ้น โครงการอย่างจะได้ทำแบบต่อเนื่อง

ประเด็นโอกาสในการหาแหล่งทุน โครงการควรสนับสนุนส่งเสริมการหากองทุนการรักษาป่าแต่ละ หมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านหรือคณะกรรมการ กำกับดูแลกองทุนแต่ละหมู่บ้านให้มีการต่อยอดให้ได้ ตัวอย่างการหา งบประมาณ เช่น การทำแพในอ่างแม่เกาะ การขายของ การจัดซุ้ม ปลูกต้นไม้ ควรมีงบประมาณของกองทุน อย่างต่อเนื่องและเติบโตขึ้น เพื่อให้กิจกรรมดำเนินต่อไปและขับเคลื่อนไปเรื่อย ๆ แน่นอนว่าการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจที่เป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลทำให้ชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากมีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่ามาทำ

การเกษตรเชิงเดี่ยวจำนวนมาก ความเป็นชุมชนในแบบเดิมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถควบคุมระเบียบข้อตกลงของชุมชนได้โดยลำพังอีกต่อไป ซึ่งในส่วนนี้ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นให้เกิดการรับรองทั้งในระดับพื้นที่และระดับอำเภอ ในแง่ของความเชื่อมั่นของระบบการเมืองและระบบราชการที่มักไม่ยอมเซ็นรับรองออกมาเป็นข้อกฎหมายที่มีการบังคับใช้ ยกเว้นในบางพื้นที่ที่ผู้นำเครือข่ายเป็นส่วนหนึ่งของภาคการเมืองและเห็นความสำคัญของการสร้างกติการ่วมกันที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย

ด้านกระบวนการผลักดันกลไกเชิงสถาบันในท้องถิ่นในการพัฒนาข้อกำหนดหรือการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นหลายพื้นที่ยังไม่สามารถไปถึงขั้นของการรับรองเป็นข้อกฎหมายอย่างเป็นทางการ ซึ่งในแง่ทางการปฏิบัติ อาจได้รับการยอมรับในฐานะข้อตกลงร่วมแต่เมื่อยังไม่มีสถานะทางการอาจส่งผลให้มีปัญหาต่อการกำหนดเรื่องระบบกลไกงบประมาณท้องถิ่นที่จะจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมได้โดยตรง เพราะระบบงบประมาณไม่ได้เอื้อไว้ในลักษณะการทำงานรูปแบบนี้ ซึ่งอุปสรรคส่วนใหญ่มาจากตัวบุคลากรที่เกี่ยวข้องยังขาดความมั่นใจ และขอบข่ายของอำนาจการจัดการ ซึ่งก็จะส่งผลต่อการพัฒนางานเข้าสู่ระบบแผนของตำบลด้วยเช่นกัน

๔.๑.๔ T: Threats อุปสรรค คือความเสี่ยง ภัยคุกคาม ข้อจำกัด หรืออุปสรรคต่าง ๆ ขององค์กร ซึ่งก็คือสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กรที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของโครงการ

โดยจากการทำเวทีรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกและคณะทำงานเสนอว่า ระยะเวลาดำเนินการมีเวลาจำกัด(น้อยไป) ทำให้กิจกรรมบางอย่างยังไม่ทันเป็นรูปธรรม ซึ่งเรื่องระยะเวลายังส่งผลต่องบประมาณและทุนที่ไม่เพียงพอในการดูแลป่าอย่างต่อเนื่องยั่งยืน ในประเด็นเรื่องของไฟป่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการรักษาและการขยายพื้นที่ป่า โดยเฉพาะปัญหาไฟป่าในปัจจุบันส่วนหนึ่งมีความรุนแรงขึ้นตามการขยายตัวของ การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่ส่งผลกระทบต่อบุกเบิกพื้นที่ใหม่ การขยายแปลงของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการเก็บเกี่ยวทำให้ผู้ประกอบการภาคการเกษตรเลือกวิธีการที่ลดต้นทุนในการเตรียมแปลงการผลิตคือการเผา การเติบโตของธุรกิจอาหารจากป่าทำให้วิธีการจัดการไม่ได้อิงอยู่กับระบบการหาอยู่หากิน แต่เป็นการจัดการเก็บเพื่อขายทำให้เกิดการจัดการตามกลไกตลาด เช่นการเผาเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดที่มีเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นเงื่อนไขของการเกิดไฟป่าจึงเปลี่ยนแปลงไปจนไม่สามารถควบคุมหรือจัดการได้โดยพื้นที่ ในขณะที่ไฟป่าสามารถเกินขึ้นเองตามธรรมชาติได้ควบคุมยากการเกิดไฟป่าแต่ละครั้งจึงกินพื้นที่กว้างขวาง ทำให้ความสมดุลของธรรมชาติป่าไม้ลดหายไป และปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบหมู่บ้านอยู่ติดกับหมู่บ้านอื่นเช่นหมู่บ้านที่มีความเสี่ยงไฟป่าสูงหรืออยู่ติดกับเขตต่างจังหวัด

ปัญหาการขาดคนทำกิจกรรม โดยเฉพาะเรื่องกลุ่มเป้าหมายในการทำงาน เนื่องจากปัจจุบันมีคนสูงวัยมากขึ้น ไม่สามารถที่จะดำเนินงานกิจกรรมบางอย่างได้ ขาดคนรุ่นใหม่ในการทำงานกิจกรรมขับเคลื่อนไปได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควรจากหน่วยงานภาครัฐ จากการพูดคุยพบว่าสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของภาครัฐที่ยึดหลักกฎหมายจนขาดความยืดหยุ่น หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ป่าไม้) บางพื้นที่ไม่สนับสนุนการใช้พื้นที่ป่าทำกิจกรรม หรือการส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมรับรู้ปัญหาความต้องการของชุมชน บาง

หน่วยงานราชการมีการปรับเปลี่ยนโยกย้ายหัวหน้าบ่อย ทำให้การดำเนินกิจกรรมของผู้นำหรือคณะกรรมการ
ขาดการทำงานต่อเนื่อง และมักต้องกลับไปเริ่มนับหนึ่งใหม่

๔.๑.๕ แนวทางการพัฒนาโครงการและการต่อยอดงานในอนาคต

- แนวทางการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบและการขยายผล

องค์ประกอบสำคัญของการเป็น “พื้นที่เรียนรู้ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม”
องค์ประกอบสำคัญนับเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจการเป็น “พื้นที่เรียนรู้” นั้นประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๆ
คือ เมืองครีและกลไกการบริหารจัดการทรัพยากรหลายฝ่าย จากสถานการณ์ปัญหาที่กล่าวมาแล้วจึงมีความ
พยายามเรียนรู้และปรับเปลี่ยนความคิดและการทำงานในแนวใหม่ให้มีความเหมาะสมในการพัฒนาองค์กร
กลไกที่เกี่ยวข้องในทุกระดับรวมทั้งพัฒนาการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งมีการ
ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการบริหารจัดการจากองค์กรเชิงเดี่ยวจัดการตนเองโดยลำพังมาเป็นองค์กรร่วมคิดร่วมทำ
ระหว่างภาคีหลักที่เกี่ยวข้อง

ในประเด็นการออกแบบกลไก องค์กร ควรมีทั้งองค์กรตามโครงสร้างหน้าที่ตามกฎหมายจัดตั้งเป็นการ
เฉพาะ ร่วมกันออกแบบและกำหนดให้มีกลไกกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์และแผนการดำเนินงานระหว่าง
หน่วยงานองค์กรทั้งของรัฐและองค์กรชุมชนซึ่งนับว่ามีความจำเป็นมากในการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากร
แบบมีส่วนร่วม ควรมีกระบวนการสนับสนุนการพัฒนา แสวงหารูปแบบการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ จาก
กลไกความร่วมมือหลายภาคส่วน โดยการจัดปรัยกระดบองค์กร ทั้งองค์กรชุมชนและภาครัฐ มี กระบวนการ
ประชุมสรุปบทเรียนทบทวนร่วมกันให้เห็นถึงปัญหาและศักยภาพ ของทุกภาคส่วน เพื่อร่วมกันสร้างเป้าหมาย
ร่วมในทางหลักการร่วมกันให้ได้ รวมถึงสนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่ให้ชัดเจนก่อน แล้ว
จึงเชื่อมโยงประสานความร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในระดับสูงต่อไป

นอกจากนี้ในการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นผลจากการทำงานร่วมกัน
การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ในจึงมีนัยยะสำคัญในการสร้างรูปธรรมเชิงพื้นที่ที่ต้องสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการและ
กลไกการทำงานที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นการทำงานร่วมในลักษณะความร่วมมือกับ
หน่วยงานอื่น ๆ โดยมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีความ ต่อเนื่อง ยั่งยืน พื้นที่เรียนรู้สามารถเป็นได้ทั้ง
ลักษณะของหมู่บ้าน และเครือข่าย ซึ่งมีการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมืองครีที่เข้มแข็ง มีการบูรณาการกับ
หน่วยงานหลายภาคส่วน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกับท้องถิ่นซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่ในการสนับสนุนได้อย่าง
ต่อเนื่อง ทั้งนี้ในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้นั้นต้องมีรูปธรรมการจัดการทรัพยากรที่ผ่านกระบวนการปฏิบัติร่วมจน
เกิดเป็นรูปธรรมที่ค่อนข้างชัดเจนโดยคำนึงถึงบริบทและเงื่อนไขที่สอดคล้องกับพื้นที่

๔.๒ ข้อเสนอแนะต่องานด้านการสร้างกลไกระดับพื้นที่และการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

การพัฒนาฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการออกแบบกิจกรรมระดับพื้นที่จะทำให้เกิดการ
เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชุมชน และสามารถยกระดับมาเชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคมได้ในที่สุด ที่สำคัญก็คือการเรียนรู้จากกิจกรรมต่าง ๆ จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเชื่อมโยง
กับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์และเป็นรูปธรรม อีกทั้งฐานข้อมูลยังสามารถนำมาใช้ให้เกิด

อำนาจต่อรองในการจัดการทั้งในแง่การยกระดับเป็นการจัดการเชิงนโยบายตั้งแต่ระดับตำบล จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ ในหลายพื้นที่ของภาคเหนือสามารถนำฐานข้อมูลไปพัฒนาในระดับนโยบาย และการออกกฎหมาย หรือการบัญญัติกฎหมาย ตั้งอยู่บนระบบฐานข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงของพื้นที่ นอกจากนั้นยังทำให้ เห็นปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งสามารถที่จะนำมาสู่การออกแบบโครงสร้างและกลไกของกฎหมายได้เช่นกัน

ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งจากกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นคือเกิดระบบการทำงาน ร่วมกันระหว่างชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ในลักษณะที่ความสัมพันธ์อยู่ในระนาบเดียวกัน หรือกล่าวคือ มันช่วยปรับสิ่งที่เราเรียกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จากความสัมพันธ์เชิง อำนาจแนวดิ่ง มาเป็นการทำงานที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แนวระนาบ ซึ่งสามารถที่จะสื่อสารสร้างความ เข้าอกเข้าใจกัน กำหนดทิศทางและเป้าหมายร่วมกันได้บนหลักของผลประโยชน์ร่วม เช่น การร่วมกัน ทดลองวางระบบการป้องกันไฟ การทดลองระบบการตรวจป่า เป็นต้น ซึ่งการร่วมกันรับรู้ข้อมูลเชิงประจักษ์จะ นำไปสู่การยกระดับจัดทำเป็นข้อตกลงร่วม หรือจะใช้พิธีกรรมทางความเชื่อเข้ามาประกอบการสร้างความ ร่วมมือเพื่อสร้างความผูกพันทางจิตใจภายใต้สำนึกความเป็นชุมชนท้องถิ่นร่วมกันก็ย่อมทำได้เพราะเกิดจาก พื้นฐานความต้องการร่วมกัน ซึ่งในกรณีเช่นนี้ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการค่อย ๆ พัฒนาเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น ได้โดยเริ่มต้นจากการทำสัญญาภายในชุมชนร่วมกันก่อนในระยะเริ่มต้น

ในประเด็นของข้อถกเถียงเรื่องกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นจะนำไปสู่การทำให้กลไกการทำงาน ดังกล่าวกลายไปเป็นเครื่องมือในการบริหารอำนาจของรัฐหรือการเมืองหรือไม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่คนทำงานต้อง ตระหนัก เพราะกระบวนการนี้มีโอกาสที่จะตกอยู่ในกับดักหรือติดกับดักของระบบการเมืองและระบบราชการได้ เช่น ขั้นตอนการทำเวทีการพิจารณาข้อบัญญัติท้องถิ่นอาจกลายเป็นเวทีทางการเมืองมากกว่าขับเคลื่อนงานหรือ สร้างการเรียนรู้ กลายเป็นเวทีของการใช้อำนาจในฐานะกลไกระบบราชการ และอาจจะนำไปสู่ประเด็นในทาง การเมือง ความขัดแย้ง การใช้อำนาจได้โดยไม่จำเป็น

นอกจากนี้การออกแบบในลักษณะมาตรการเชิงลบโดยไม่คิดถึงทางออก ทางเลือกที่เป็นเชิงบวกด้วย เหตุที่รัฐเคยชินกับการใช้กฎหมายมุ่งหลักในการปกครองผ่านเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การลงโทษตามกฎหมาย และโทษมักจะเป็นโทษทางอาญาที่ควบคู่มากับข้อห้ามหรือการกระทำที่เป็นความผิด ซึ่งวัฒนธรรมการ ทำหน้าที่ดังกล่าวเกิดขึ้นจากระบบกฎหมายและ ระบบการเมืองการปกครองแบบเดิมที่มุ่งห้าม ใช้เงื่อนไข และ ลงโทษเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อพูดถึงกฎหมายประชาชนมักจะเข้าใจตามประสบการณ์เดิมที่เขาได้รับและเป็นด้านลบ ดังนั้นในกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นร่วมกันจะทำให้เกิดมุมมองต่อกฎหมายใหม่ ทั้งในแง่การใช้ประโยชน์ จากข้อตกลง การเสริมพลัง และการคุ้มครองสิทธิในฐานะพลเมือง

ที่ผ่านมาบทบาทในการทำงานของมูลนิธิคือเข้าไปสร้างกระบวนการในการเรียนรู้ให้กับคนในพื้นที่ด้าน การจัดการและใช้ประโยชน์จากข้อมูลเชิงเทคนิค ดังนั้นการสร้าง ความเข้าใจต่อเป้าหมาย ของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การทำความเข้าใจถึงศักยภาพ และข้อจำกัดของแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง การ บังคับใช้ระเบียบกติกาของกลุ่ม และการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ การสร้างสำนึกความรับผิดชอบ การกำหนด บทบาทหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลัก รอง การพัฒนาระบบการจัดการร่วม กันของหลายฝ่าย จาก “กระบวนการสร้างความร่วมมือ” เพื่อหาแนวทาง-รูป แบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม เป็นหลักการสำคัญ

ของการทำงานพื้นที่ แต่เนื่องจากเป็นในช่วงเริ่มต้นของการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ความเข้าใจที่แตกต่างกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น ราชการ เอกชน ประชาชน ที่ยังมีความรู้ความเข้าใจในความหมาย คุณค่าของสิทธิและการมีส่วนร่วมที่ต่างกันไป ประกอบกับความไม่ชัดเจน ในเรื่องขอบเขตอำนาจที่ชัดเจนทางนโยบายและกฎหมาย ตลอดจนการขาดรากฐานวัฒนธรรมการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของหลายภาคส่วนส่งผลทำให้เกิดผลกระทบที่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นจำนวนมาก ทั้งในระดับ ชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ รัฐกับรัฐ กลายเป็นความขัดแย้งที่ไม่สามารถนำไปสู่การทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ในอนาคตได้

บรรณานุกรม

๑. เอกสารสรุปผลการสรุปบทเรียนการดำเนินงานของคณะทำงาน ปีที่ ๒ / ๒๕๖๖ระหว่างวันที่ ๑๓, ๒๖, ๒๙ - ๓๑ มกราคม ๒๕๖๖
๒. เอกสารประกอบการประชุมติดตามนิเทศโครงการ ครั้งที่ ๑ / ๒๕๖๗
๓. แบบรายงานผลการดำเนินงานโครงการที่ได้รับการจัดสรรจากกองทุนสิ่งแวดล้อม รายไตรมาส รายงาน ครั้งที่ ๑ ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ ประจำปีไตรมาสที่ ๑ (ตค. - ธค.)
๔. แบบรายงานสรุปผลการดำเนินงานประจำปี ปีที่ ๒ / ๒๕๖๖
๕. แบบรายงานผลการดำเนินงานโครงการที่ได้รับการจัดสรรจากกองทุนสิ่งแวดล้อม รายไตรมาส รายงาน ครั้งที่ ๓ ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ ประจำปีไตรมาสที่ ๓ (เมย. - มิย.)
๖. เอกสารประชุมติดตามนิเทศโครงการ ครั้งที่ ๑ / ๒๕๖๕ระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๔ - ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๕
๗. ประภาพรณ อุ่อบ . การถอดบทเรียน : แนวคิดและการนำไปใช้ในงานสร้างสุของค์กร เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการโครงการพัฒนาศักยภาพภาคี ด้วยเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านงานสร้างเสริมสุขภาพภาคใต้ตอนล่าง ๑๘-๒๐ กพ. ๒๕๖๐
๘. ประพนธ์ ผาสุกยัต. การจัดการความรู้ฉบับ KM Inside (๒๕๕๓). กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ ๑. บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด.
๙. ศุภวัลย์ พลายน้อย (๒๕๕๓). นานาวิทยาการถอดบทเรียนและการสังเคราะห์ความรู้. กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ ๔ บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่งจำกัด
๑๐. พระมหาสุทิตย์ อาภากรโอบอุ้น) “เครือข่าย:ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ” กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา,๒๕๔๗.
๑๑. อริศรา เล็กสรรเสรีญ “แนวคิดและแนวทางการประเมินโครงการ:กรณีศึกษาการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพในองค์กรระดับพื้นที่” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๖.